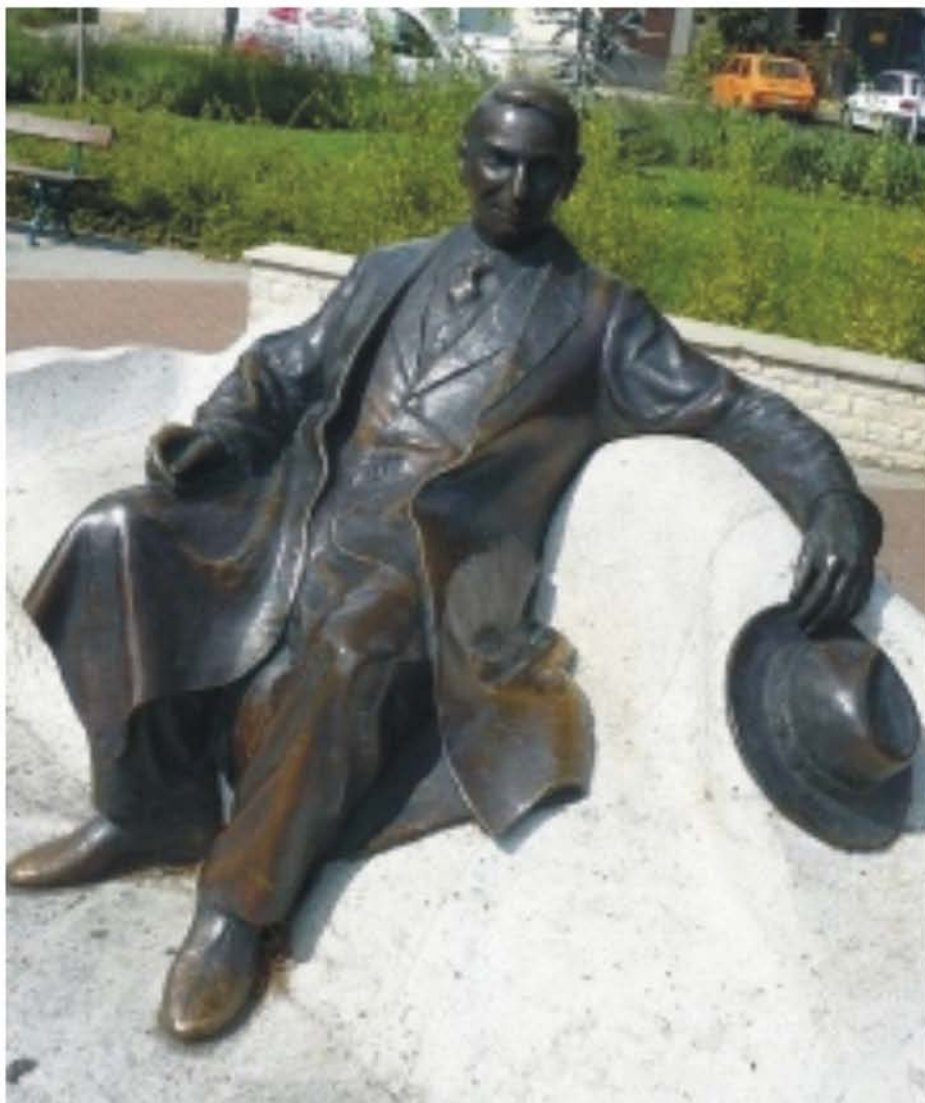

**M
A
G
Y
A
R
T
A
N
Í
T
Á
S**

Móra Ferenc (1879–1934) szobra Kiskunfélegyházán.

*Markolt György, Mihály Gábor,
Baráz Tamás és Markolt Sebestyén alkotása.*

**2014/5.
NOVEMBER–DECEMBER**

TREZOR KIADÓ

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: (1) 363-0276 * E-mail: trezorkiado@t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Az árak 2014. december 31-ig érvényesek.

Raktári szám:	Szerző:	Cím:	Iskolai ár (Ft)	Bolti ár (Ft)
TR 0001	Cs. Nagy Lajos	Alapfokú helyesírási gyakorlókönyv 3–8. osztály	1000	1200
TR 0002	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 3–4. osztály	800	1000
TR 0003	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 3–4. osztály	500	600
TR 0005	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 5–6. osztály	800	1000
TR 0006	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 7–8. osztály	1000	1200
TR 0007	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 5–6. osztály	600	750
TR 0010/T	Magassy László	Leíró magyar nyelvtan az általános iskolák 5–8. és a nyolcosztályos gimnáziumok I–IV. osztálya számára (<i>Tartós tankönyv változat, kemény kötésben.</i>)	820	930
TR 0011	Magassy László – Magassné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok I. magyar nyelvtanból az általános iskolák 5. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok I. osztálya számára	200	250
TR 0013	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok II. magyar nyelvtanból az általános iskolák 6. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok II. osztálya számára	200	250
TR 0014	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok III. magyar nyelvtanból az általános iskolák 7. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok III. osztálya számára	200	250
TR 0015	Magassy László – Magassné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok IV. magyar nyelvtanból az általános iskolák 8. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok IV. osztálya számára	200	250
TR 0016	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási gyakorlókönyv	1300	1550
TR 0018	Cs. Nagy Lajos	Magyar nyelvi munkafüzet 1–2. osztály	600	750
TR 0019	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 7–8. osztály	600	750
TR 0021	Tánczos K.	Középiskolába készülök! Gyakorlókönyv magyar nyelvből	900	1000
TR 0022	N. Császi Ildikó	Példaszövegek a magyar nyelvtan tanításához 2–8. osztály	700	800
TR 0023	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 3–4. osztály (<i>Átdolgozott, bővített, színes nyomású kiadás; szerepel a tankönyvjegyzéken.</i>)	960	1100
TR 0024	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 7–8. osztály (<i>Átdolgozott kiadás</i>)	650	800

MAGYARTANÍTÁS

2014. 5. szám

L.V. évfolyam

Lektorált módszertani folyóirat.

A megjelenő cikkeket a szerkesztőbizottság két tagja vagy két felkért külső szakember lektorálja.

Megjelenik *elektronikus formában* (e-mail-mellékletben megküldött pdf-állományként) évente ötször: január, március, május, szeptember és november hónapban.

A korábbi számok hozzáférhetők az alábbi webhelyen:

<http://www.trezorkiado.fw.hu/indexmtan.html>

Szerkesztő:

A. Jászó Anna

Szerkesztőbizottság:

**Adamik Tamás, Benczik Vilmos,
Hangay Zoltán, Merényi Hajnalka,
Raátz Judit, Zimányi Árpád**

A szerkesztőség címe:

Budapest, Eötvös u. 77. 1153

Telefon/fax: 306-4234

E-mail: adamiktamasne@t-online.hu

* * *

Kiadja a Trezor Kiadó

A kiadó címe:

Budapest, Egressy köz 6. 1149

Telefon/fax: (1) 363-0276, e-mail: trezorkiado@t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Felelős kiadó:

A Trezor Kiadó igazgatója

ISSN 0464-4999

Az elektronikus kiadás előfizetési díja 2014-re: 1000 Ft

A folyóirat megrendelhető a Trezor Kiadó címén, levélben, e-mailben, telefonon vagy telefaxon. Fizetés a megrendelést követően megküldött számla alapján csekken vagy átutalással.

TARTALOM

AZ ANTIKVITÁS VILÁGA

- Homa-Móra Éva:* Móra nyomában II. Az Aranykoporsóról 2
- Adamik Tamás:* A keresztény irodalom virágkora: Nagy Konstantin és Lactantius 7
- A. Jászó Anna:* Az Aranykoporsó stílusa 11

KÖNYVBEMUTATÓ

- Vészits Andrea:* Az időutazás márpedig lehetséges. *Gimesi Dóra – Jeli Viktória – Tasnádi István – Vészits Andrea:* Időfutár 17
- Bacsó Péter:* Az *Időfutár* feldolgozása egy hetedik osztályban 18

HELYESÍRÁS, HELYESEJTÉS

- Wacha Imre:* Pont, pont, vesszőcske. A központosítás (interpunkció) és a magyar beszéd dallamvilágának elszürkülése. A helyesírás hatása a beszélt nyelvre, a felolvasásra 21

SZÓNOKVERSENY

- Raátz Judit:* A tizenhatodik Kossuth-szónokverseny és retorikai konferencia krónikája 34

A TANÍTÁS MŰHELYE

- H. Tóth István:* Gyakorlatok gyűjteménye a légzéstechnika fejlesztéséhez 36

VERSENY

- Kováts Dániel:* Az *Édes anyanyelvünk* nyelvhasználati verseny Sátoraljaújhelyen 40

E számunk szerzői:

Adamik Tamás, professor emeritus, ELTE BTK ♦ **Bacsó Péter**, tanár, Budapest ♦ **Homa-Móra Éva**, tanár, Eger (*a kolléganő Móra István dédunokája*) ♦ **A. Jászó Anna**, professor emeritus, ELTE BTK ♦ **Kováts Dániel**, ny. főiskolai tanár, Sárospatak ♦ **Raátz Judit**, tanár, ELTE BTK ♦ **H. Tóth István**, tanár, Balassi Intézet, Budapest ♦ **Vészits Andrea**, tanár, Budapest (*a kolléganő Móra Ferenc dédunokája*) ♦ **Wacha Imre**, egyetemi tanár, Budapest

Móra nyomában II.

E sorozat írásai azon töprengenek: mennyire van helye az ez évben éppen nyolcvanéves Móra-hagyaték darabjainak a mai irodalomtanításban? Vagy szélesebb körben: van-e ma olvasóközönsége Mórának? Abban többé-kevésbé mindenki egyetért, hogy a legkisebbekhez biztosan eltalál-

nak gyerekversei, elbeszélései – bár a terjedelmesebb írások nem ilyen sikeresek a kicsik között (sem).

Móra azonban minden korosztálynak szól, próbáljuk újra felfedezni műveit!

Az Aranykoporsóról

2006-ban pályázatot írt ki a *Magyartanárok Egyesülete* és a *Krónika Nova* Kiadó magyartanárok számára. Három témakört jelöltek meg, köztük az egyik: „*Móra Ferenc Aranykoporsó című regényének tanítási lehetőségei az általános iskolában*”. (A másik két téma: Babits lírájának tanítási lehetőségei a középiskolában, illetve kortárs magyar irodalmi művek.) Az egyesület alelnöke, *Fenyő D. György* elmondása szerint mindössze egyetlen pályamű érkezett az első témára (a Babitsra kettő, a kortárs irodalomra 32!). Beszédes ez a szám, de vigyázzunk a következtetésekkel. Valószínűleg maguk a magyartanárok (a fiatalabb nemzedék) sem olvasták, nem ismerik a művet. Ez volt 2006-ban.

Manapság viszont különös aktualitást kapott éppen az Aranykoporsó. Nyáry Krisztián hihetetlen népszerűségnek örvendő írásai között – amelyek előbb közösségi oldalán, majd könyvben is megjelentek,¹ s amelyek íróink, költőink szerelmi életéről szóló afféle „irodalmi pletykák” – megjelent Móráról is egy írás, amely az íróról s kései szerelméről, a generációval fiatalabb Kalmár Ilonáról szól. Móra Balatonfüreden ismerkedett meg vele, ahová épp azért ment, hogy „élete nagy regényét” megírja. A regény később készült el, a csengelei magányban, viszont Kalmár Ilonáról – Kicáról – mintázta Titanilla alakját. (Még később Mórától szokatlan hangú, Kicának szóló szerelmes versek és „szerelmi tízparancsolat” is napvilágot látott, ezekben Titnek nevezi Kicát, mint a regény lapjain Gránátvirág nevezi Titanillát). A nagy sajtóvisszhang, a szegedi Móra Ferenc Múzeum sajtótájékoztatói, ez irányú kamarakiállítás, majd a megjelenő Címtelen könyv valamint az internetes hozzászólások, viták mind-mind „felverték a port” Móra és az Aranykoporsó körül. Divatos szóval: reklámot csináltak neki. Talán többeknek épp ez keltette fel az érdeklődését.

Vegyük elő tehát mi is, olvassuk vagy olvassuk újra, olvastassuk diákjainkkal!

Mikor?

Bizony, ki kell mondanunk, hogy mai felső tagozatos csemetéinket nehéz rávenni a nagyepikához való közelítésre. (Akadnak gyerekek, akik szeretnek olvasni, nekik semmi nem akadály, falják egymás után a könyveket, de ők sajnos kevesen vannak, és csodabogárnak számítnak.) Talán a középiskolás korosztály inkább megbirkózik az Aranykoporsóval, őket már nem riasztja el a rengeteg latin név, kifejezés, történelmi utalás. Célszerű arra az időszakra időzíteni az olvasást, amikor a római kort befejezték történelemből. Akik képesek „birkózni” a könyvvel (Weöres Sándor kifejezése az olvasásról), nagy kalandban lesz részük.

Diocletianus császár egy név a mai embernek. Nevéhez esetleg évszámok kapcsolódnak, tettei közül legfőképpen a keresztényüldözést tartják számon. Ennek a történelmi alaknak a világa nyílik ki az *Aranykoporsó* című regény lapjain, s kerül emberközelbe a régenvolt császár. Azt az olvasó csöppet sem bánja – a klasszikus történelmi regénytől sem kérhető számon –, hogy az író pusztán nagy vonalakban ragaszkodik a történelmi hűséghez; pazar részletességgel elevenedik meg a kor minden szokása, kitérve az építkezésre, öltözködésre, étkezésre, életvitelre – a kíváncsi kutató Móra imponáló gazdagságú háttértudása mutatkozik meg mindebben.

Itt érdemes kitérni egy dologra. Horváth Dezső hívja fel a figyelmet – aki hangsúlyozottan nem kutatónak, csupán érdeklődő, „kirándulató” újságírónak tartja magát (s aki nem mellesleg a Dunántúlról költözött Szegedre, engedve a Tömörkény- és a Móra-életmű csábításának) – egy bájos mozzanatra:

¹ Ny. K.: *Így szerettek ők*. Corvina Kiadó 2013.

„nagy kanyarokat Móra most se tett: mindent beleötvözött a regénybe, ami időközben megfordult a fejében”. A most az Aranykoporsó írására vonatkozik. Az író Csengelére húzódtott, távol a világtól, s puritán körülmények között, szigorú napirenddel írta regényét. Nappal az erdőre ment, ott írt, este pedig szállásadóival beszélgetett. Horváth Dezső ennek járt utána, s valóban meglepő részletek derülnek ki sorait olvasva:

„Kérdezem tehát Kalmárnét – Ilonka nénit – a regény első oldaláról:²

– Páva?

– Volt. Szép pávánk volt. Ezt is beleírta volna?

– Bele. Szokott-e ott dinnyét árulni valaki? Zsákból.

– Szokott. A nevét nem tudom, fiatalasszony voltam, nem is nagyon érdekelték az idevaló népek, de a dinnyésre jól emlékszem.

– Szamara?

– Az is volt, de nem tudom annak se a nevét.

– Akkor helyben vagyunk. A csöngőlei házat adta el Móra pávástul, szamarastul az irodalomnak és a császárnak.”³

Hogy is szerepel ez az Aranykoporsóban?

Még a császári palota márványfalai is szinte beleizzadtak a szíriai délbe. A kapuőrseget elnyomta az álom, a szédítő hőségben nem kellett tartani talpra ugrasztó látogatástól. Hárman, ciprióták, hanyatt dőlve horkoltak az oszlopok megrövidült árnyékában. Két lándzsás arab guggolva bóbiskolt, ahogy gyermekkorában a sivatagban megszokta.

A palotával szemben számár rácsálta a Juno templomát körülvevő liget mirtuszainak kéréget. A számárhoz tartozó ember a palota legalsó lépcsőjén szundikált, nekivette hátát egy zsák dinnyének. Egyéb ruhája nem volt a váltólól térdig érő bőrkötőnél, amelyet leeresztett izzadó, legyektől ellepett, szőrös mellére. Néha közéjük vakart, s melléről poros, piszkos arcára zavarta őket. Falusi paraszt lehetett, aki csöndes helyet keresett a Kelet lármás fővárosában. Nyilván nem is tudta, hol heveredett le.

Főnt a kapunyílásban, az örök mögött megjelent egy kiterjesztett szárnyú páva. Juno szent madara szomjas volt, és személyitott csőrrel tekingetett a víz után. Megpróbált felrepülni Janus kulcsos szobrára, amelyen verebek tollászokdaltak. Aztán befelé tipegett a porticus porfír-oszlopai közt.

Milyen rokonszenves, milyen emberi, ahogy a magyar falu szereplői az írói alkotás folyamatában átlényegülnek, s helyet, kort váltanak... Ugyanígy a *vajalja*, amivel Titanillának kedveskedik dajkája, szintén csengelei étel, de a csengelei sült hurka is belekerül a regénybe, ott Gránátvirág és Tit kóstolgatják a fogadóban.

Ezek azonban csak a díszletek. Izgalmasabb végigkövetni a cselekményt, amiben a történelem csak háttérként szolgál, a fénycsóva a szereplőkre, életükre, döntéseikre esik.

Az író hat fejezetben, *könyvekben* tárja eléink a történetet. A fejezetcímek a helyszínt megnevezve tömör, szigorú tartalmi összegzések: *a politika, a hit, a szerelem, a vér, a végzet és a vigasztalás könyvei* követik egymást. Szigorúságukban is poétikusak: felölelik a teljes emberi életet – s természetesen a *könyvek* kifejezés archaikus hatást kelt.

A fentebb említett „birkózásra” talán az első, *antiochiai* fejezetnél lesz szükségünk, hiszen itt a *politikai*-történelmi előzményekbe avat be az író. Fárasztó lehet a sok név, intézkedés, törvény, rendelet, esemény – bár diákjaink edzettebben fogadják mindezt –, de a továbbiakban elengedhetetlenek lesznek ezek az információk a cselekmény szálainak követésében. Talán ezt enyhítendő, a Móránál megszokott, kedélyes hangú, álmos délutáni életképpel indul ez a fejezet s a regény (lásd a fentebb idézetteket a csengelei élményekről!). Később azonban szükség lesz a figyelmünkre. Gyakorlatilag az összes szereplő felvonul már, de sokszor vissza kell még lapoznunk az azonosítások, a névhasznosságok s bonyolult kapcsolatrendszereik okán... A főalak, Diocletianus mellett hiteles történelmi szereplők még: a társcsá-

² Csak névrokonság a fentebb említett Kalmár Ilonával!

³ H. D.: Diocletianus Csengelén. Móra kőpárnái. Csongrád megyei könyvtári füzetek 21. Szeged, 1994.

szár (augustus): Maximianus; Maxentius, a fia és a kis Fausta, a lánya; az alocsászárok (caesarok): Galerius és Constantius; Prisca, a császár felesége, aki a hagyomány szerint valóban keresztény volt; Valeria, a császár lánya; Titanilla, Galerius lánya (apja nevezte el így); Constantinus, Constantius fia és Lactantius, a rétor. Mellettük számos fiktív szereplő népesíti be a regény lapjait: főemberek és rabszolgák, pogányok és keresztények, elhű mártírok és csöcselék. S a fiktív alakok közül a legfőbb, a császár szemefénye, döntéseinek egyetlen mozgatórugója, Titanilla – mint a végére kiderül, őszinte – nagy szerelme: Quintipor, alias Apollinaris, vagy ahogy Titanilla nevezi majd: Gránátvirág.

A szereplők egymáshoz való viszonya már itt, az első fejezetben kirajzolódik, s lassan kezd előre gördülni a cselekmény is: a császár előbb csillagjóságának, Bionnak (Quintipor nevelője), majd feleségének is elárulja titkát: Quintipor nem más, mint 16 éve elsiratott fiuk, Apollinaris, akinek az istenek császári tiarát jóstoltak, ha titokban neveli fel őt. Ez a titok s a fiáért, a jóslat beteljesedéseért érzett aggodalom motiválja ezentúl minden döntését, s Galerius uszítására így adja ki az első edictumot a keresztények üldözésére. Ebben a fejezetben ismerkedik meg s kerül közel egymáshoz Titanilla és Quintipor is.

Alexandriában játszódik a második fejezet, mely szemmel láthatóan rövidebb az előzőnél. Lényege a keresztényüldözések általánossá és egyre kegyetlenebbé válása, melyek eddigi egyetlen akadálya – a császári parancsok ellenére is – a császárné keresztény *hite* volt. Diocletianus éppen fiukra hivatkozva győzi meg őt, hogy áldozzon újra nyilvánosan a pogány isteneknek, s Priscában az anyai érzések legyőzik hitbéli meggyőződését. Döntésével a birodalomban elszabadul a pokol: soha nem látott, válogatott kegyetlenséggel kínozzák és ölik a keresztényeket. Már itt drámai – és előre vetíti a későbbi tragédiát –, ahogy az eredendően toleránsnak, jóérzésűnek és kifejezetten alázatosnak bemutatott császár saját féltreírásainak, aggodalmainak rabja, sőt bábja lesz (félreértelmezve a rossz szándékú Galerius információit), s válik lassan higgadt, bölcs uralkodóból véres kezű, rettegett uralkodóvá.

Bajae, vagy a szerelem könyve a harmadik, a legtündéribb, a leghangsúlyosabb. Miközben halomra gyilkolják az „istentelenekeket”, ahogy a keresztényeket nevezik, a császárné egy hirtelen döntésének köszönhetően Quintipor és Titanilla kedvükre tölthetik együtt az idejüket. A kor kedvelt fürdőhelyét is alaposan írja le Móra; az előzményeket ismerve jócskán meríthetett a fürdői hangulatból s bizonyára az előzőleg, gyógyulás szándékával felkeresett fürdőhelyekéből is. De bizonyos, hogy nem csupán a „díszetet” építette saját friss élményeiből. A két fiatal szerelmének története, találkozásai, sétái, apró játékaik, évődéseik, de civódásaik és duzzogásaik is az idősödő író és Kica szerelmének lenyomatai lehetnek. Gránátvirág ártatlan, szűzies, tiszta szerelemmel szereti a lányt, aki viszont sokszor évődik, játszik a fiúval, ezzel sokszor megzavarva, gondolkodóba ejtve őt. Talán Móra is így ámulhatott saját magán, ahogy Kica, ez a varázslatos fiatal lány a bűvkörébe vonja... Olvasója válogatja, de akinek az első fejezettel „birkóznia” kellett, itt valósággal repülhet a szerelmesekkel. Romantikus regénybe illő fordulattal zárul ez a fejezet: utolsó találkozásukra Quintipor jó hírral jön, felszabadult rabszolgaságából, immár kérvényként, méltó társként közelíthet a lányhoz. Titanilla viszont elárulja, hogy el kell válniuk, ő kezdettől Maxentius menyasszonya.

Az éteri tisztaságú, szerelmes fejezetet ismét a véres valóság követi, elérkezünk *Rómába*. Diocletianus megriadt a rengeteg vértől, amnesztiát szeretne adni a keresztényeknek, de azt szeretné, ha ezt a végső megvelmet majd hamarosan trónra kerülő fia adhatná meg. Így csupán enyhíti a véres törvényt: csak annak jár halál, aki saját maga nyilvánosan feladja magát mint keresztény. Képtelenségnek tűnik, de sor kerül ilyenre is: épp egy színházi előadásra a népszerű színész, Genesius vallja meg hitét a sok ezres közönség előtt. Ezt ismét tömeges hitvallások és tömeges kivégzések követik. Közben Tit férjhez ment *Maxentushoz*, aki azonban kezdettől hűtlen hozzá: épp azzal a Homizdával csalja őt (persza királylány), akit szülei Quintipornak szánnak menyasszonnyul. Tit belebetegedett – csak mi, az olvasók tudjuk: a Quintipor utáni – bánatba, halálán van, ez a hír. Quintipor szörnyű lépésre szánja el magát: keresztényként a törvény elé járul, s bebalzsamozott holttestét – erről jól előre gondoskodik – Titanillához viteti.

Felgyorsulnak az események, az író sem késlelteti a végkifejletet. A negyedik fejezet is kis terjedelmű volt, s ez, az ötödik még rövidebb. A *végzet könyvében* valóban eljut a holttest *Nikomédiába*, de már későn, Titanilla halott. A fiú koporsója a császári szülőpár elé kerül, akik meghasonulva, zokogva

szembesülnek a valósággal. Antik sorstragédiai helyzet, igazi drámai csúcspont. Diocletianus belátja vak balgaságát, s megtörve mond le önként a trónról; itt már nem tekintélyes uralkodó, hanem szánalmas öregember. Galerius nem tagadja meg önmagát, haldokló lánya sem tőri meg gonosz, célratörő vágyait: kiprovokálja magának a trónt s az alattvalók rokonszenvét. A császár *Salonába* megy, de Prisca nem tart vele, hiszen immáron valóban elvesztette fiát, s ez férje ostoba és kegyetlen törvényeinek köszönhető.

A záró könyv, a *végasztalás könyve* csupán egy néhány oldalas levél, sejtethetően az olvasó végasztalására. Móra itt „elvarrja a szálakat”, tudatja, mi a szereplők további sorsa. A levelet Bion írja, akinek megjósolták az istenek, hogy ő gyűjtja majd meg a halotti máglyát császára aranykoporsója alatt. Bion leírja uralkodója utolsó éveit, gyötrődéseit, önmarcangoló büntudatát. Sorstragédiák hőseit idézve; „*én hallottam jajgatásait és könyörgéseit, én fogtam meg kezeit, hogy ki ne tépje szemeit, amelyekkel örökön egy fiatal fiú véres árnyát látta, akit áldozatának hitt, pedig csak ő volt áldozat*”. Megindító és igazán katartikus az utolsó néhány sor, ahogy a hűséges Bion leírja császára végtisztségét és azt, hogy távozása e világból egy egész korszak letűnését jelenti:

„Mindenki érezte, hogy nem egy ember, hanem egy világ ég el ezen a máglyán, hogy az a sas, amely kirepült a füstből és a lángból, olyan léleknek a szimbóluma, amely sokáig fog keringeni az új világ felett is.”

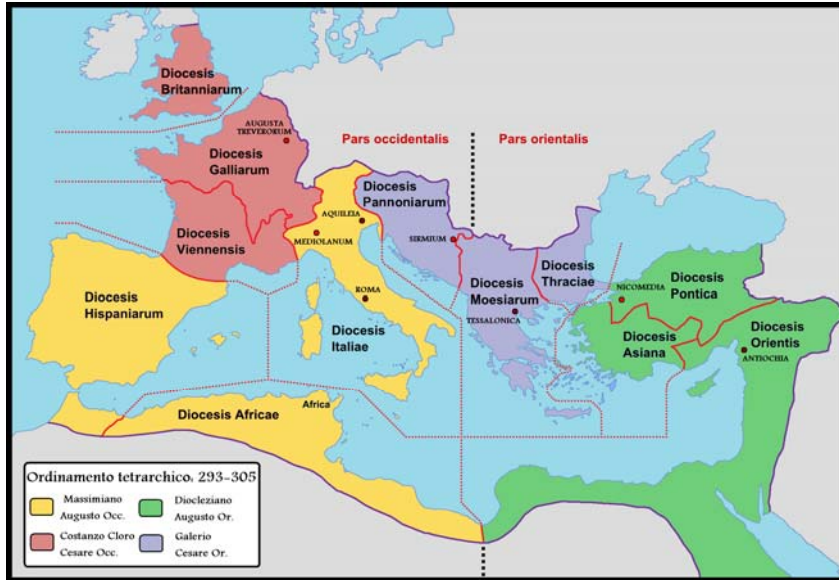
Igazi jutalom ez a záró fejezet a kitartó olvasónak: a terjedelmes, sok szálú – s valljuk be, olykor nem egyenletesen hömpölygő – regény itt csodálatosan elsimul s ugyanakkor egyetemessé emelkedik. Diocletianust erős kezű császárként, de a keresztények üldözőjeként ismeri a történelem, Móra emberivé rajzolta saját képelete alapján, megtört, szánandó öregemberként láttuk a regény végén – ím, ebben a zárásban az író is visszahelyezte őt méltó helyére, megadta ő is a végtisztséget.

Egy pedagógus csak „pedagógusszemmel” tud olvasni, mindig azon jár az esze, hogyan tudja a művet diákjainak vonzóvá tenni. Középkisiskolásokról volt szó, ennek a korosztálynak lételeme a vita! Rengeteg vitalehetőséget kínál a regény. S itt from le: ha magunknak is kétségei vannak az adott művel kapcsolatban, azt ne hallgassuk el tanítványaink elől, bocsássuk nyugodtan vitára! Itt talán a regény egyenetlensége, dramaturgiai megoldásai vethetnek fel kérdéseket. Kérdezzük meg diákjainkat: szükségszerűnek, előkészítettnek tartják-e Quintipor döntését? Elítéljük-e Titanilla „játszadozását” a fiúval? Őszinte volt-e az ő szerelme? Vagy azzá lett? Sorsa büntetés volt? Vagy az volt inkább szükségyszerű? Kereshetünk irodalmi analógiákat is Júliától Szép Ilonka hervadásáig. Érezték-e esetleg valamelyik főbb szereplő elnagyoltabb ábrázolását? Fogalmazzanak meg kérdéseket velük kapcsolatban. És a mellékszereplők? Gyűjtsék össze, vitassák meg alakjukat! Hogyan készíti elő Móra a zsidó „istenárus” későbbi kulcsfontosságúvá válását? Érdekes a két „értelmiségi”, cselekmény fölötti, illetve azt a háttérből végigkísérő figura: Bion és Lactantius. Mennyiben hasonlíthatnak, és mi a fő karakterbeli különbség közöttük? (Némiképp emlékeztethetnek Thomas Mann Varázshegyének Settembrinjére és Naphtájára, de őket nemigen ismerhetik még a diákok.) Újabb kérdés az egyéni és a közérdek összehangolása. Mennyire etikus egy közszereplőnek a saját érdekeit szolgáló döntéseket hozni? Mennyire jellemző ez a mai közélet szereplőire? És mennyire a közemberre, a mi saját döntéseinkre? Láthatjuk, az Aranykoporsóban – és az életünkben is – nagyon fontosak a döntések.

A már említett Horváth Dezső vet fel bizonyos hasonlóságokat az Aranykoporsó és Gárdonyi A láthatatlan ember című regénye között. Utóbbit ismerhetik a középkisiskolások, hiszen puritán stílusú miatt könnyen olvasható, kedvelt mű az általános iskolában is. Rajta, vitassák meg ezt is!

Nem szólunk még Móra stílusáról. Általában jellemző rá az áradó, bőbeszédű mesélés, az olykor sokak számára fásaszó összetett mondatokban történő megnyilatkozás. Az Aranykoporsó – sajnálatosan rövid – életének utolsó regénye, a beérett, megfáradt író stílus ekkorra már letisztultabbá, egyszerűbbé vált. Olykor – tudatosan, az adott szakasz kimunkálásakor – alkalmazza a hosszú felsorolásokat, halmozásokat, de a narráció pontos, követhető. Mindemellett a Móra-írásokban megszokott, gyönyörködhető képiség sem marad el.

Kalandra fel tehát: irány Diocletianus császár kora!

Az Aranykoporsó szereplőinek rendszere A tetrarchia

K

Diocletianus (Diocles)
Prisca, a felesége

Ny

Maximianus
Maxentius, a fia,
Titanilla férje
Fausta, a lányuk

<i>augustus</i> Nikomedia	<i>augustus</i> Mediolanum, Aquileia
Thessaloniké, Sirmium	Augusta Treverorum
<i>caesar</i>	<i>caesar</i>

Galerius
Valentina, a felesége,
Diocletianus lánya
Titanilla, a lányuk

Constantius Chlorus
Helena, az előzőtt feleség
Constantinus, a fiuk
Theodora, a második feleség

Quintus, a kertész
Sapricia, a felesége
Quintipor, a fiuk
tkp. Diocletianus és Prisca fia

Bión
Lactantius

Jegyzetek:

Mediolanum ma Milánó, Sirmium – ma Sremska Mitrovica, Szerbia; magyarul: Szávaszentdemeter),
Augusta Treverorum – Trier.
chlorus = fehér, az uralkodó jelzőjét fehér arcszínéről kapta.
Constantinus a későbbi Nagy Konstantin császár.
Diocletianus kiejtése [diokleciánusz]; hasonlóképpen Lactantius [laktanciusz].
Quintipor kiejtése [kvintipor]; hasonlóképpen Quintilianus [kvintiliánusz].
A *ti* hangkapcsolat [ci] vagy [ti] ejtése attól függ, milyen hang van utána: ha magánhangzó, akkor [ci],
ha mássalhangzó, akkor [ti].

Adamik Tamás

A keresztény irodalom virágkora: Nagy Konstantin és Lactantius

Részlet a szerzőnek a „Római irodalom. A kezdetektől a Nyugatrómai Birodalom bukásáig” c. könyvéből (Kalligram 2009, 692–701). A részlet közlését több tényező is indokolja. Alaposabban megismerhetjük az Aranykorszak hátterét. Tájékozódhatunk az egyik fontos történelmi szereplő, Lactantius életéről és műveiről. A közölt Lactantius-részletek kapcsolhatók a regényhez (Galerius szokásai, Constantinus elkötelezettsége: „e jelben győző”), megismerhetjük ezen események forrását, s valóban meggyőződhetünk arról, hogy Móra eredeti források alapján dolgozott. A Móra-szakerdalom nem tárgyalja elmélyülten Lactantius szerepét, hiszen amikor a régebbi tanulmányok születtek, Lactantius nem volt olyan ismeretes, mint ma. Jelenleg több műve olvasható magyarul is: *Az isteni gondviselésről. A keresztényüldözők halála, Isten műve, Isten haragja*. Fordította, a jegyzeteket és az utószót írta Adamik T., 1985. Felhívjuk a figyelmet az Isten haragja c. műre, kapcsolható a *Dies irae* témájához, Celanói Tamáshoz, ez a híres vers a tananyag részét képezi. Lactantius hatása óriási volt. „A reneszánsztól kezdve tekintélye ugrásszerűen nő: az emberről, vallásról és költészetéről vallott gondolatait újra felfedezik és terjesztik” – állapítja meg a róla szóló fejezet lezárása.

* * *

I. Diocletianus reformjai, Constantinus egyeduralkodója

Mint láttuk, a 3. században a Római Birodalom mély válságba került mind gazdaságilag, mind politikailag. A válságból kiutat kereső római császárok a régi vallásos elemekből hivatalos állami kultuszt kívántak kialakítani, s azt a császárhoz való hűség ismérvévé tették. Egyes katonacsászárok az istenek kiengesztelése végett a keresztényeket is pogány áldozatok bemutatására akarták kényszeríteni. Decius (249–251) és Valerianus (253–260) üldözése érzékeny veszteségeket okozott a keresztényeknek, de az egyház szervezetét nem rombolta szét. Gallienus (260–268) beszűkítette a keresztényüldözést. Aurelianus (270–275) a „Jegyzhetetlen Nap”, a *Sol Invictus* kultuszát szerette volna egységes birodalmi vallássá tenni, de a régi római istenek szentélyeit is helyreállíttatta. Bár a pogány kultusz megerősödése a keresztényekkel való szembenállást is fokozta, mégis ez időben szilárdult meg az egyház szervezete. Ekkorra már határozott különbségek alakultak ki a klérus és a laikusok között, megerősödött a püspökök hatalma.

A második század végétől a keleti területeken egyre gyakrabban gyűltek össze a püspökök szervezeti és teológiai kérdések megbeszélésére, s ez a szokás lassan nyugaton is elterjedt. Jelentős egyházi központok jöttek létre, például Alexandria Egyiptomban, Karthágó Afrikában, Numidiában és Mauretániában, Antiochia pedig szír területeken. A római püspök kiemelkedő szerephez jutott, amit az is erősített, hogy székhelye a birodalom ősi fővárosa volt. Amikor a világi hatóságok egyházi ügyekbe avatkoztak be, a püspökhöz fordultak, amivel úgyszólván elismerték az egyház kialakult szervezetét.

Érme Diocletianus képmásával

Miután Diocletianus (284–305) létrehozta a tetrarchia intézményét, két Augustus és az alájuk tartozó két Caesar kormányozta a birodalmat. Bár a két Augustus (Diocletianus és Maximianus) elvileg azonos hatalommal rendelkezett, mégis volt köztük bizonyos tekintélybeli különbség az első Augustus, Diocletianus javára, aki megeremtetette a birodalom egységét és komoly lépéseket tett annak érdekében, hogy vallási egységet hozzon létre. E cél érdekében az egész birodalomban megindította a keresztényüldözést, és az egymás után kiadott rendeleteivel fokozta az üldözés hevességét. Akaratának a katonai abszolutizmus eszközeivel kívánt érvényt szerezni, azonban minden erőszak megtört a keresztény közösségek ellenállásán. Talán ez a sikertelenség is hozzájárult ahhoz, hogy 305-ben Maximianusszal együtt lemondott császári trónjáról, és a magánéletbe vonultak vissza. Helyükbe az eddigi Caesarok, Galerius és Constantius Chlorus léptek, és új Caesarokat választottak: Kelet számára Maximinus Daiát, Galerius unokaöccsét, Nyugatra pedig Severust, Galerius egyik katonatisztjét.

Ez az újabb tetrarchia azonban nem bizonyult hosszú életűnek. 306-ban Constantius Chlorus elhunyt, s a hadsereg fiát, Constantinust kiáltotta ki császárrá. Ám még ugyanebben az évben Rómában is császárt választottak a katonák: Maxentius, Maximianus fiát emelték trónra. Ezáltal felborult Diocletianus rendszere. Galerius megkísérelte ugyan rendezni a helyzetet a carnuntumi császáralálkozáson 308-ban, azonban eredmény nélkül. Mindössze annyit tudott elérni, hogy régi bizalmasát és barátját, Licinius Augustusszá válasszák. Csakhogy Maximinus Daia is kiharcolta magának az Augustus címet, s így 310-től a birodalomnak négy Augustusa volt: Galerius a Balkánon és Kisázsiaiban, Maximinus Daia a keleti tartományokban és Egyiptomban, Licinius Pannoniában, Constantinus Galliában, Britanniában és Hispaniában. Ötödikként persze ott volt Maxentius mint trónbitorló Itáliában és Afrikában. Ez a változás a keresztényüldözés folytatására is ki-

hatott: Galerius és Maximinus Daia keleten tovább folytatta az üldözést, a nyugati területeken viszont Maximianus lemondásával gyakorlatilag megszűnt.

Constantinus apja, Constantius Chlorus bizonyos önállóságot valósított meg a tetrarchia keretein belül. Diocletianus keresztényüldöző rendeleteit nem hajtotta végre; csak a gyülekező helyeket romboltatta le, és a keresztények összejöveteleit tiltotta meg. Vonzódsát a monoteizmus és a kereszténység felé a kor vallásos elképzeléseinek alakulásával magyarázhatjuk: a politeizmus mind a vallásos, mind a filozófiai gondolkodásban háttérbe szorult a monoteizmus-szal szemben. Ez a változás a birodalom egész területén megfigyelhető. A hívők például a keleti területeken is egynek tekintették istenüket, akár Serapisnak, akár Mithrasnak vagy Héliosnak neveztek. A kor vezető filozófiai irányzata, az újplatonizmus is egy isteni lényt tételezett fel mint legfőbb istenséget, akit a különféle népek különböző neveken neveznek meg. A legfőbb Isten eszméjében közös alapra találtak a különböző újplatonista csoportok, Hermés-hívők és gnosztikus keresztények.

Constantinus 307-ben feleségül vette Maximianus lányát, Faustát. Maximianus újra felvette a bí-

2. Lactantius élete

Hieronymus a 392-ben kiadott *De viris illustribus* (Hírneves férfiak) című irodalomtörténetének 80. fejezetében azt írja Lactantiusról, hogy Arnobius tanítványa volt, és Diocletianus alatt hívták Nikomédiába, hogy ott retorikát oktasson. A görög népességű császárvárosban azonban csak kevesen akartak latin nyelven szónoklattan tanulni, úgyhogy Lactantius tanítványok nélkül maradván, szegénységben tengette életét. Abból az adatból, hogy Arnobius tanítványa volt, arra következtethetünk, hogy Afrikában született. Teljes neve a kéziratok hagyomány és Hieronymus nyomán L. Caecilius Firmianus Lactantius. Születési idejére csak következtetni tudunk Hieronymus azon megjegyzéséből, hogy "igen öreg" volt már, amikor Constantinus rábízta elsőszülött fiának, Crispusnak nevelését. Crispus 316 körül lehetett abban az életkorban, amikor retorikai tanulmányait elkezdhetette, ha pedig Lactantius 316-ban igen öreg volt, ez a római felfogás szerint azt jelenti, hogy hatvanévesnél jóval idősebb lehetett, tehát úgy 250 körül született.

Lactantius

bort, majd fellázadt veje ellen, ezért halállal lakott 310-ben. 312-ben Constantinus Maxentius ellen vonult. A döntő ütközet előtt Maxentius a pogány istenekhez folyamodott, Constantinus pedig a hagyomány szerint álmában figyelmeztetést kapott, hogy az égi jelet, azaz a Krisztus-monogramot tesse katonái pajzsára. Az a tény tehát, hogy a korábbi hatvagy nyolcágú mágikus csillag helyett a Krisztus-monogramot alkalmazta, azt jelenti, hogy 312–313-ban már a kereszténybarát politika mellett döntött. 313-ban kiadta a milánói edictumot, s ebben a keresztény vallás gyakorlását szabadon engedélyezte, de vallásszabadságot biztosított a pogány kultuszok számára is. Hogy komoly szándékkal tört lándzsát a kereszténység mellett, azt a Licinius-szal való végső leszámolás is sejtetni engedi: a 324-es összecsapás a vallásháború bizonyos jeleit mutatja. Licinius Sibylla-jóslatokkal és áldozatbemutatókkal kéri a pogány istenek segítségét, Constantinus viszont a keresztények istenéhez folyamodik, az ő győzedelmes jelét lobogtató zászlókkal vonul harcba, győz, és megteremtí az egyeduralkodó.

Már Afrikában meglehetősen hírnévre tehetett szert mint retorikatanár, különben Diocletianus nem őt hívtatta volna székvárosába. Szegénységét talán nem annyira tanítványhiánynak lehet tulajdonítani, hanem inkább annak, hogy a 303-ban kezdődő Diocletianus-féle keresztényüldözés megfosztotta tanári állásától, tudniillik Lactantius ebben az időben már biztosan keresztény volt. Az üldözés hosszú éveit azonban épségben vészelte át, s ezt talán tanári tekintélyének, vagy visszahúzódó, csendes életmódjának köszönhette. Mindenesetre már az üldözés első évében olyan munka írásába fogott *De opificio Dei* (Isten műve) címen, amelyben a keresztény ember hivatását és a világban elfoglalt helyét kívánta meghatározni. Még az üldözés éveit alatt vagy nem sokkal azután befejezte főművét, a *Divinae institutiones* (Isteni tanítások), amelyben az emberre és Istenre vonatkozó pogány filozófiai és vallási elképzeléseket cáfolja, és kifejti a keresztény hitrendszert. Feltehetőleg e munkájának köszönhető, hogy Constantinus Treviribe (Trier) hívtatta, és megbízta fiának nevelésével. Életének utolsó éveiről semmit sem tudunk, halálára is csak egyes műveinek adataiból következtethetünk.

Hieronymus szerint Lactantius korának markáns és termékeny írója volt. Több olyan művét is felsorolja, amelyek nem maradtak ránk, de címükből ítélve világi témákkal is foglalkozhattak: *Symposion* (Lakoma), *Hodoiporikon* (Útleírás Afrikától Nikomédiáig; hexameterekben), *Grammaticus* (Grammatikus). Levelei – melyekből négy könyvnyit írt Probushoz, két könyvnyit Severushoz, és ugyancsak két

könyvnyit Demetrianushoz – szintén elvesztek. Feltehetőleg keresztény témájú volt *Ad Asclepiadem* (Asklepiadáshez) című könyve. A Hieronymus által ismertett művek közül a következők maradtak ránk: *De opificio Dei* (Isten műve), *Divinae institutiones* (Isteni tanítások), *Epitome* (az Isteni tanítások kivonata), *De mortibus persecutorum* (A keresztényüldözők halála), *De ira Dei* (Isten haragja) és a *De ave Phoenix* (Főnixmadár) című vers, melyet ugyan Hieronymus nem említ, de a kézirati hagyomány Lactantiushoz tulajdonítja. A fennmaradt művek keletkezési idejének megállapítása fontos támpontokat szolgáltathat nemcsak a munkák eszmiségének értékeléséhez, hanem Lactantius életrajzának pontosításához is.

Isten műve című könyve belső érvek alapján 304-re vagy 305-re datálható. Előszavában utal a kezdődő keresztényüldözésre, s az egész munka rejtett keresztény jellege azt sejteti, hogy olyan körülmények között keletkezett, amikor szerzője a hirtelemül megváltozott helyzetben nem mert még egyértelműen keresztény tanokat hirdetni. E datálást biztossá teszi az a tény, hogy utolsó fejezetében bejelenti a *Divinae institutiones* megírásának szándékát.

E művén 305-től 313-ig dolgozott. A *keresztényüldözők halála* című írása a benne leírt események alapján datálható. Az utolsó esemény, amelyet

3. Lactantius művei

Isten műve című munkájában abból az alaptételből indul ki, hogy Isten teremtette az embert, aki mint Isten teremtménye két részből áll: testből és lélekből. A test funkciója az, hogy a léleknek szolgáljon. Isten az állatoknak testi erőt és keménységet adott, az embernek viszont testi gyöngeséget és értelmet, hogy az utóbbival pótolja és ellensúlyozza az előbbit. Két lábra állította az embert és egyenes derékka láta el: „Amikor tehát úgy döntött Isten, hogy valamennyi élőlény közül egyedül az embert alkotja meg éginek, az összes többit pedig földinek, két lábra állította egyenes derékka, hogy az eget szemlélhesse, tudniillik, hogy oda tekinthessen, ahonnan származik, amazokat pedig a földhöz szegezte, hogy nem lévén reményük a halhatatlanságra, egész testükkel a földhöz tapadva, hasukkal és az evéssel törődjenek. Ennél fogva egyedül az ember van megáldva értelemmel, egyenes termettel és az Atyaistenéhez hasonló és közös tekintettel; mindez tanúságot tesz eredetéről és alkotójáról. Elméje majdhogynem isteni, mivel nemcsak a földi állatok fölött kapott hatalmat, hanem saját teste fölött is; fejének felső részében székel, és onnan, mint fellegvárból figyel és szemlél mindent.”

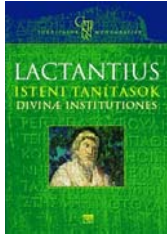
Már ebből a részletről is kiteszik, hogy Isten célszerűen alkotta meg az embert. Lactantius ezt a tételt azzal bizonyítja, hogy részletesen leírja az emberi testet. Leírásaiban hangsúlyozza, hogy az emberi test tagjai nemcsak célszerűek, hasznosak, hanem szépek is. Az emberi fej leírását így folytatja: „E pa-

még megemlíti, Galerius feleségének, Valeriának kivégzése, amely 314-ben következett be, munkáját tehát ezen időpont után, feltehetőleg 316-317 körül, Constantinus udvarában írta. Az *Isten haragja* című írás mindenképpen késői keletkezésű. Az az erős jogi szemlélet, amely az egész munkát áthatja, mintha Constantinus törvényalkotó tevékenységének visszhangja lenne. A constantinusi törvényhozás a húszas évek elején igen intenzív vált. Továbbá azok az egyértelmű kijelentések, amelyekkel ebben a munkában az egyeduralom szükségességét hangsúlyozza az égben és a földön, csak olyan időben keletkezhetek, amikor Constantinus már döntött az egyeduralom mellett, vagy már megvalósította azt, azaz a húszas évek elején, vagy 324-ben, amikor Constantinus véglegesen legyőzte Liciniust. 324-ben Lactantius még biztosan élt: a *Divinae institutiones* elején és végén található Constantinus-magasztalások a császárt mint egyeduralkodót ünneplik, vagyis ezeket a szerző csak 324 után illeszthette be művébe, amikor azt a második kiadásra készítette elő. Mivel ez a kiadás következtelenségei miatt a befejezetlenség látszatát kelti, Lactantiushoz feltehetőleg már nem maradt ideje az utolsó simítások elvégzésére. A halál, amely 325 táján érthette utol, akadályozta meg ebben.

lotát nem elnyúlónak és hosszúknak formálta meg, ahogy a néma állatoknál, hanem kerek gömbhöz hasonlónak, mert a gömb kerekége a tökéletes értelem és forma ismérve; ezzel égboltnak veszi körül az elmét, ezt az isteni tüzet. A felső csúcsát úgy szőlővén természetes ruházattal fődte be, az első részét pedig, amelyet arcnak nevezünk, a szükséges érzékszervekkel részint felszerelte, részint fölékesítette. Először a szemgolyókat helyezte el homorú üregeikbe – Varro szerint a homorúságról kapta a homlok a nevét –, és úgy döntött, hogy számuk kettőnél ne legyen sem több, sem kevesebb, mert a szépség tekintetében semmi sem tökéletesebb a kettes számnál” (8). E munka nemcsak fontos teológiai forrás, nevezetesen a következő keresztény teleologikus gondolkodás alapforrása, hanem az antik antropológia egyik legbecsebb dokumentuma is. Azzal, hogy az emberi tagok szépségét oly sokszor szemlélteti, indítást adott ahhoz, hogy a test is jóindulatú figyelemben részesüljön a keresztény gondolkodásban és művészetben.

A *keresztényüldözők halála* című munka kéziratát 1679-ben fedezték fel, s azzal az elveszett lactantiusi művel azonosították, amelyet Hieronymus a keresztényüldözésről címen említ Lactantius írásai között. Kezdetül fogva voltak azonban olyan kutatók, akik kétségbe vonták a mű lactantiusi szerzőségét, többek között Brandt, Lactantius műveinek kritikai kiadója is. Pichon érvelése azonban magát

Brandtot is eltérítette eredeti álláspontjától, s ma már szinte kivétel nélkül Lactantius munkájának tekintik a könyvet. A problémákat az okozza, hogy e munka mind témájában, mind stílusában eltér Lactantius többi művétől. Ez az eltérés azonban természetesnek mondható, ha figyelembe vesszük, hogy ez az írás tulajdonképpen politikai pamflet a keresztényüldöző császárok ellen, melyben a szerző személyes gyűlölete is erősen hangot kap. Nyílt szókimondása azzal magyarázható, hogy már az üldözés után írta, talán éppen a császári udvarban, a császár sugalmazására. A stílusbeli eltérések is az eltérő tematikával és a szenvedélyes, szubjektív hangvétellel magyarázhatók.

Sok vitára adott okot e munka műfaja is: egyesek objektív történeti műnek tekintik, mások történetnethamisító politikai pamfletnek. Bár sok olyan történeti eseményt és jelentős történeti dokumentumot találunk ebben a könyvben, amelyek hitelességét egyéb források is igazolják, például Galerius császár türelmi rendeletének (34) és az úgynevezett milánói edictumnak (48) szó szerinti szövegét, mégsem tekinthetjük ezt a munkát a szó szoros értelmében vett történeti műnek, tudniillik olyan eseményekkel, értékelésekkel is találkozunk benne, amelyek egyéb negyedik századi történeti forrásokban másképp szerepelnek, továbbá gyakran szembetaláljuk magunkat bizonyos tények elferdítésével, elhallgatásával, bizonyos időpontok szándékos eltolásával, s ami a legfőbb, a keresztényüldöző császárok magánéletének oly szemléletes, szívet-lelket elborzasztó leírásával, hogy tüstént felébred bennünk a gyanú: a szerző talán egy kissé túloz. S ha vesszük a fáradságot, és utánanézzünk, hogy milyen bűnökben marasztalták el a hagyományos római politikai pamflet szerzői a megtámadott személyeket, akkor bizony kiderül, hogy nagyjából Lactantius is ugyanazokban marasztalta el a keresztényüldöző császárokat. Galeriusra például, akit a legjobban gyűlölt, rávetítette a született gonosz, a zsarnok képét, aki mások kínjaiban leli gyönyörűségét: „Nemcsak a decuriók szenvedtek tőle, de a városok vezetői is, a 'kiváló' és 'legtökéletesebb' cím viselői, mégpedig jelentéktelen, többnyire magánjogi vád alapján. Ha méltónak ítélte őket a halálra, készen állt a keresztfa, ha pedig nem, a bilincs. Szabad és nemes családányákat szállítottak a császár háremébe. Ha valakit meg kellett korbácsolni, ott állt a négy leásott oszlop a szegényhelyen, amelyhez korábban még rabszolgákat sem kötöttek ki. Minek so-

roljam fel szórakozásait és kedvteléseit? Olyan vad és akkora hatalmas medvéket tartott, amilyen ő maga is volt; ezeket uralkodásának időtartama alatt válogatta össze. Valahányszor kedve szottyant gyönyörködni, név szerint hívatta oda valamelyiket. Eléjük nemcsak táplálékul vetett oda embereket, hanem hogy szétszaggassák őket. Amikor látta szétszórt tagjaikat, édesen felcacagott; emberi vér nélkül sohasem költötte el vacsoráját” (21). A keresztényüldöző császárok tehát szerinte született bűnözők és rossz uralkodók voltak, ezért üldözték a keresztényeket. Méretetlen károkat okoztak a Római Birodalomnak, de még nagyobbakat a kereszténységnek. Későn bár, de elnyerték Istentől méltó büntetésüket.

Az egyik célja tehát nyilvánvalóan az volt, hogy megtépázza a keresztényüldöző császárok tekintélyét, a másik pedig az, hogy kiemelje azon császárok kiválóságát, akik nem üldözték őket. E császárok a mű pozitív hősei: Constantius Chlorus és főleg fia, Constantinus. Constantinus uralkodásának kezdetétől védi a keresztényeket, ezért Isten is védelmezi őt. Például leírása szerint Galerius szinte tüzsként tartotta magánál az ifjú Constantinust, s az apja, Constantius Chlorus hiába kérte őt, hogy engedje el a fiát: „Constantius már súlyos betegen kérte levélben őt, küldje el hozzá fiát, hogy még láthassa. Galerius viszont éppen ezt nem akarta a legkevésbé sem. Többször megpróbálta álnok csellel elveszejteni az ifjút, minthogy nyíltan semmit sem mert ellene tenni, nehogy emiatt polgárháború törjön ki ellene – és amitől kiváltképpen félt –, nehogy magára vonja a katonák haragját; testgyakorlás és játék örve alatt a vadállatok közé küldte újra és újra, de hiába, mert Isten keze védelmezte a fiatalembert. És ki is ragadta a kezei közül a végveszély pillanatában” (24). Lactantius tehát a római irodalomban és politikában oly fontos szerepet játszó győzelem teológiáját teszi művének alapmotívumává. Constantinus jámborságáért és Isten iránti odaadásáért viszonzásul nyer győzelmet Isten kezéből. Például amikor Maxentius ellen vonult, s a csata előtt a Mulvius-híd közelében vert tábor, Isten megjelent neki álmában: „Constantinus figyelmeztetést kapott álmában, hogy Isten égi jelét véssesse föl katonái pajzsára, és úgy kezdje meg az ütközetet. Teljesítette a parancsot, és Krisztus jelét a pajzsokra íratta: egy X betűt áthúzva egy I betűvel, melynek felső része meg van hajlítva. E jellel felvértezve fogott fegyvert serege” (44), s győzött. De van a szerzőnek még egy harmadik célja is: emléket kíván állítani az olyan állhatatos hitvallóknak, mint amilyen Donatus volt; hiába próbálták a legnagyobb kegyetlenségekkel megtörni hitét, végül az diadalmaskodott a kegyetlen császárok fölött.

Az *Isten haragja* című könyve az egyetlen olyan ránk maradt antik munka, amely kifejezetten e kérdéssel foglalkozik. Maga a téma azonban ismeretes a Bibliából. Az Ószövetség Istene személyes Isten, akinek érzelmei vannak: nemcsak szeretni tud, de ha-

ragudni is (I Móz. 3,17; 6,5-8). Beleszól a történelem folyásába, pedagógiai megfontolásból bünteti népét, ha az rászólgál. Az Újszövetség Istene is képes haragudni az emberekre (Efez. 2,3; Róm. 2,5). Erről a bibliai haragról szól Lactantius értekezése, jóllehet nem utal kifejezetten a Bibliára. Isten személyesnek, érzékenynek ábrázolja, akinek igazságos haragját a javítás szándéka vezeti: mint szigorú atya büntet, hogy fiai megjavuljanak.

A görög filozófiai irodalom tagadta, hogy Istenben létezhetik harag: a harag ugyanis szenvedést, változást jelent, amit Isten fogalma kizár. A sztoikusok panteizmusuk és érzelmszemléletük alapján vonták meg Istentől a haragot, az epikureusok pedig az istenek háborítatlansága, boldogsága és halhatatlansága alapján. Az első keresztény apologéták nem is figyeltek fel arra az ellentmondásra, amely a harag kérdésében a Biblia és a görög filozófia tanítása között fennáll: önkéntelenül elfogadták Isten érzéketlenségének tanát. A latin apologéták, így Cyprianus és Commodianus Isten haragjával fenyegetik ugyan a bűnösöket, azonban ők sem fordítanak figyelmet a fenti ellentmondásra. Alexandriai Philón – aki zsidó lévén egyaránt járatos volt a Bibliában és a görög filozófiában – vette észre először az ellentmondást, és Isten haragját a bibliai antropomorfizmus számlájára írta, a Biblia Isten haragjával kapcsolatos helyeit képes beszélni értelmezve. Ezzel kezdetét vette az Isten haragjáról folytatott vita, melyből pogányok és keresztények egyaránt kivették részüket.

Lactantius, aki művében a bibliai Isten haragját védelmezi a filozófusok apatheia (érzéketlenség)-tanával szemben, meglehetősen egyedülálló feladatra vállalkozott. Művének különleges újdonsága abban rejlik, hogy nem a Biblia idevágó helyeinek elemzéséből fejtí ki tételeit, hanem olyan észrvekkel bizonyít, amilyeneket a pogány filozófusok szoktak alkalmazni elméleti munkáikban. Azonban az isteni

tanúságot sem mellózi teljesen: a Biblia helyett a Sibylla-jóslatok tanúságtételeit közli, mivel ezek a pogányok elótt is tekintélynek számítottak: „Továbbá egy másik Sibylla azer hirdeti, hogy az égiek és a földiek teremtojét szeretni kell, hogy haragjában el ne pusztítsa az embert:

Ám hogy a feldühödt örök Isten szét ne tiporja ember egész fajtáját, mert mind becstelen élnék, hón tisztelve szeresd a teremtő bölcs örök Istent.

Ebból nyilvánvaló, hogy üres szócséplés azoknak a filozófusoknak az okoskodása, akik Istent haragtalannak képzelik, és egyéb erényei közé azt is felveszik, ami a leghaszontalanabb, megfosztván őt attól, ami az emberi társadalom számára a lehető legüdvösebb, amiben épp a fensége mutatkozik meg. Ez az ország, mármint a földi birodalom felbomlik, ha a félelem nem tartja fenn. Vond meg a királytól a haragot, nemcsak nem engedelmeskedik majd neki senki, de még le is taszítják hatalma csúcsáról. Sőt, fossz meg bármilyen alacsony rangút ettől az érzelmtől, ki fogja őt kímélni? Ki nem gúnyolódik rajta? Ki nem követ el vele szemben jogtalanságot? Végül még ruházata, lakása, élelme sem marad, mert amije csak van, mások elszedik tőle. Ne képzeljük hát, hogy az égi hatalom fensége fenn tud maradni harag és félelem nélkül” (23).

Lactantius fő műve, az *Isteni tanítások*, hét könyvből áll. Az egyes könyvek szinte önálló művet alkotnak, a nagy mű mégis két részre oszlik. Az 5. könyvben művének kettősségére a következő mondattal utal: Aliud est accusationibus respondere ... aliud instituire (4,3) – „más dolog a vádaskodásokra válaszolni, és más tanítani”. Ennek megfelelően az első három könyvben a pogányokat és vallásaikat támadja, az utolsó négyben pedig az igaz keresztény hitrendszert tanítja, az Isteni tanítások cím tehát ezek tartalmára utal.

A. Jászó Anna

Az Aranykoporsó stílusa

Homa-Móra Éva írását elolvasva, kedvet kaptam az *Aranykoporsó* újraolvasásához (remélem, így tesznek olvasóink is), hiszen nagyon régen, első gimnazistaként olvastam, s csak a tragikus szerelmi történetre emlékeztem. Gimnáziumi osztályaimban nem foglalkoztam vele, bár sok tananyagom kívüli művet tárgyaltunk akkoriban. Nyilvánvalóan befolyásolt Móra beskatulyázása az ifjúsági és a hagyományos népies irodalomba. Homa-Móra Éva írásának utolsó bekezdéséhez szeretnék kapcsolódni, s megpróbálok néhány gondolatot megfogalmazni Móra stílusáról. S mivel a stílus maga az ember, róla – vagyis az íróról és szereplőiről – is szükséges néhány szót ejteni.

Szabó Zoltán stílustörténetében Mórát a 20. századi népies stílusba sorolja, s a népies stílusról szóló fejezet után tárgyalja a tárgyas-intellektuális stílust (mintha Mórát nem jellemezné az intellektuális stílus is). Ezt írja róla: „Móra Ferenc művelt és igényes, egyszerű kifejezőmódjában néha kiejtésbeli nyelvjárási sajátosságokat és táj-szókat szerepeltet. A népi forrásokból is fakadó enyhe iróniája és szelíd humora előadásmódját frissíti. Anekdotizmusa – mint elődjénél és kortársainál – a stílus beszédszerűségét fokozza” (*Kis magyar stílustörténet*, Tankönyvkiadó, Bp., 1986, 322). Móra nem tartozott a népi írók mozgalomhoz, de kétségkívül kötődik a népies irodalmi vonulathoz, azonban nem csak ahhoz. Sokkal össze-

tettebb mind gondolatiságában, mind stílusában, s erre pontosan az *Aranykoporsó* a legjobb igazoló példa.

Móra kései regényének (1932!) stílusa össze-tett. Mindenekelőtt jellemző rá az archaizálás, hiszen a Kr. u. 3–4. századi eseményekről szól. Ész-revehető benne két sajátos stilisztikai-alakzatos megoldás: a sejtetés és az idősíkváltás. Mondat-szövése, valamint képisége is sajátos, összeté-vezthetetlenül Móra Ferenc-i.

1. Az archaizálás körébe tartoznak a korabeli latin terminusok: hivatalviselők, szokások elneve-zései, rangok, megszólítások stb. latin szavai. Kimutathatóan támaszkodik korabeli forrásokra, például Lactantius műveire (ez azért is bámulatos, mert akkoriban Lactantiusnak még nem volt ma-gyar fordítása, Móra tehát az eredeti szöveget ol-vasva), s Lactantius műveinek felhasználása, va-lamint fontos szereplővé tétele a regény mondanivalója szempontjából is fontos. Arról viszont nem találunk adatot, hogy Diocletianusnak lett volna egy fia, aki keresztényként halt meg, és a császár emiatt mondott volna le a trónjáról.

1.1. Megfigyelhető egy különleges archaizá-lás, amely a regény szerkezetét befolyásolja, s amely talán nem tűnik fel a mai olvasónak. Az Aranykoporsó nem fejezetekre, hanem könyvekre oszlik. Magának a „könyv”-nek a használata az archaizálás. Ezt a szerkezetet látjuk ugyanis az ókori művekben, például Arisztotelész Rétorikája három könyvből, Cornificius Herenniusnak aján-lott retorikája négy könyvből, Quintilianus Szó-noklattana 12 könyvből áll – pedig mindegyik egyetlen mű. E mögött a struktúra és terminológia mögött az a hagyomány húzódik meg, hogy a ré-giek tekercsere írtak, ezért az említett művek há-rom, négy, tizenkét tekercsen maradtak fenn, s ezeket a tekercsereket nevezték könyveknek. Ezt az antik hagyományt őrzi meg az Aranykoporsó makrostruktúrája vagy nagyszerkezete. A köny-vek aránya is érdekes. A „könyvek” a lapszámok-kal a következők, a Szépirodalmi Kiadó 1979. évi kiadása alapján (feltehetően más kiadásokban is hasonlóak az arányok):

Antiochia vagy a politika könyve (5–207) – 202 old.

Alexandria vagy a hit könyve (209–306) – 97 old.

Baiae vagy a szerelem könyve (307–401) – 94 old.

Róma vagy a vér könyve (403–465) – 62 old.

Nikomédia vagy a végzet könyve (467–497) – 30 old.

Salona vagy a vigasztalás könyve (499–506) – 7 old.

Az első fejezet csaknem a regény fele, a többi fejezet terjedelme fokozatosan csökken. Erről

Móra Éva is ír, s találón jegyzi meg, hogy az el-ső fejezet hosszú voltát a szükséges ismeretek közlése indokolja. A terjedelmet ezenkívül az a tény is indokolhatja, hogy mindent a politika hatá-roz meg. Ezt fogalmazza meg Lactantius a politi-ka könyvét lezáró, mintegy magyarázó levelében: „Újév körül megérkezett Galerius caesar. Nem csinált belőle titkot, hogy tette akarja bírní a csá-szárt a keresztények ellen, akik az összeírás sze-rint körülbelül egy huszadát teszik ki a birodalom lakosságának. A caesar – talán nem is alap nélkül – azt vitatta, hogy nem szabad a birodalomban ennyi ellenséget megtűrni, akik a többségről nyíltan azt hirdetik, hogy örök kárhozat vár rá a csá-szárral együtt. A császár álláspontja az volt, hogy megfelelően az ő mindenkor tapasztalt bölcsessé-gének, hogy a lakosság huszadrésze olyan tekinté-lyes kisebbség, amelyet nem lehet hóhérekre ad-ni, hanem módot kell találni a békés megegyezés-re” (200–201). A politika kiszolgáltatottá teszi az embereket, az uralkodót és az egyszerű embereket egyaránt. Ez történik Diocletianusszal is: láttuk, hogy eleinte ellenzi a keresztényüldözést, később azonban elrendeli.

Diocletianus – különböző körülmények nyo-mására – mégis kiadja az edictumot, a keresz-tényüldöző rendeletet. Az indoklás a következő: „Ez a törvény a keresztény polgárnak nem a val-lását találta büntetendőnek, hanem a vallástalan-ságát, amely egyértelmű a felségsértéssel. Aki az istenek ellenségének mondja magát, az ellensége a birodalomnak, amelyet az istenek tartanak fön-n, de mivel a birodalom a császárral jelent egyet, el-lensége a császárnak, akinek személye szent és sérthetetlen. Ennélfogva mindenki hazaáruló, aki felségsértő, s megérdemli, hogy feje Jupiternek, vagyona pedig Ceres templomának szenteltesse, illetve magának a császárnak mint a birodalom pontifex maximusának. A felségsértést nemcsak szándékos gyalvazzattal, hanem a tisztelet meg-vonásával is el lehet követni” (247–248). A biro-dalom és a vallás (az ideológia) szoros egységben van, tehát aki nem fogadja el az ideológiát, az nem fogadja el a hivatalos hatalmat sem. – Itt tel-jesedik ki a politika.

Az interneten lehet egy érdekes magyarázatot olvasni: Móra kortársai párhuzamot láttak Dioc-letianus és Ferenc József, Rudolf főherceg és Quintipor, a keresztények és a szabadságharc után üldözött magyarok között (ez a gondolat olvasha-tó az *Új Magyar Irodalmi Lexikon* Móra-szócik-kében is, Földes Anna *Móra Ferenc* című monog-ráfiájában, 1958, Péter László sem idegenkedik tőle, vö. *Móra műhelyében*, 1999, 173). Én nem hinném, hogy minden részletében elfogadható

lenne ez a párhuzam, viszont érvényes minden hanyatló birodalomra, de – és ez a lényeg – érvényes a diocletianusi keresztényüldözés mindenféle ideológiai alapon álló üldözésre. Nem véletlen, hogy ezt a regényt a kommunizmusban elhallgatták, azóta is elhallgatják az iskolai tananyagban. A kommunizmusban, főleg az 1950-es évek elején létezett az egyházüldözés, kényes volt a könyv keresztényüldözés-témája. Azt is be kell látnunk, hogy nemcsak a birodalom hanyatlásáról van szó a regényben, hanem a keresztény Európa születéséről, vagyis arról, hogy a kereszténység a születőben lévő Európa alapja. (Ne felejtsük el, hogy szerepel a regényben Constantinus, a későbbi Nagy Konstantin, aki megszüntette a keresztényüldözést, s új ideológiai alapra fektette a birodalmat.) „Klasszikus ókor és történelmi regény” c. tanulmányában Szepessy Tibor sem gondolja, hogy Móra ebben a regényében a Habsburg-birodalom bukását írta volna meg, hogy felállítható volna ez a párhuzam (*Irodalomtörténet*, 1955, 501), sokkal mélyebb és meghatározóbb eseményekről van szó.

1.2. Szepessy Tibor klasszikus-filológus úgy gondolja, hogy regény főszereplője Diocletianus, a tetrarchiát létrehozó, a birodalmat megerősítő uralkodó. Ha úgy gondoljuk, hogy a politika befolyásolja mindenki életét – ez a leghosszabb könyv –, akkor mindenképpen az uralkodó a főszereplő, hiszen – bár akaratán kívül – ő határozza meg a szerelmesek végzetét is. Nagy uralkodónak kijáró tisztelettel úgy temették el, mint Nagy Sándort, aranykoporsóban. Ebben az aranykoporsóba van bezárva minden elvesztett érték: a hatalom, a szülői szeretet, a gyermek, a folytonosság, az egész élet. A regény címe jelkép.

Mindenféleképpen izgalmas és bonyolult a zsarnok ábrázolása: neki is engedményeket kell tenni akarata és erkölcsi normái ellenére, helyzete nem olyan egyértelmű, mint hisszük. Érdekes, hogy ebben a korban a zsarnok összetett jelleme más írókat is foglalkoztatott: Bulgakov Pilátus-ábrázolására gondolok a Mester és Margaritában (1940!), jellemét, „kiszolgáltatottságát” annak idején boncolgattuk a negyedikes diákokkal. Ez a párhuzam izgalmas, és az az igazán izgalmas kérdés, hogy ez a probléma, vagyis az ideológiai alapon álló zsarnokság/zsarnok lélektana Mórát csaknem Bulgakovval egy időben foglalkoztatta. [Ilyen bonyolult lelkületű zsarnok Fülöp király, Schiller drámájában (és Verdi operájában), a Don Carlosban: fel kell áldoznia leghűségesebb alattvalóját, Posa márkit a nagy inkvizítor parancsára – az ideológiának nem lehet ellenszegülni.]

Az is izgalmas kérdés, hogyan viselkednek az egyes emberek veszélyhelyzetben: eltitkolják-e nézeteiket, meglapulnak-e; behódnak-e, vagy csak látszólag hódolnak be; nyíltan szembeszegülnek, vállalják az áldozatot? Mindegyik magatartásra van a regényben példa, a nagy történelmi túlélő Lactantius. (Sánta Ferenc *Ötödik pecsét* c. regénye jut eszembe, nem is olyan könnyű ítélni a látszólagosan behódnak felett.)

Egy másik, valóban elfogadható párhuzamra Szepessy Tibor hívja fel a figyelmet: „Ha közelebbről megvizsgáljuk a Diocletianus-tragédiát, megállapíthatjuk, hogy nem akármilyen tragédiáról van szó. Mert a római császár sorsában Oidipusnak, Thébai „Messze földön híres” királyának tragédiája ismétlődik meg, aki ugyanúgy jóslat alapján cselekedett, ugyanúgy jót akart, és mégis csak pusztulást és gyalázatot idézett fel. Móra tehát nagyon finom művészi érzékkel műve történelmi hitelességét nemcsak külsőleg, leírások útján akarta megeremteni, hanem már a cselekmény sajátosan antik atmoszférájával is az ókor talaján áll” (i. m. 502). Emlékezzünk: a császári házaspár életének értelme fiuk megvédése, s Quintipor azoknak a keresztényüldöző rendeleteknek a következtében hal meg, amelyeket Diocletianus – hite szerint – Quintipor védelmére ad ki. Quintipor halála erkölcsileg is megsemmisíti a császárt, hiszen akaratlanul is fia gyilkosává válik. (Az Oidipus-párhuzamra Péter László is utal, *Móra műhelyében*, 1999, 169.)

Két következtetés mindenképpen adódik az eddig felsorolt tényekből: okos osztályban Bulgakovval és Sántával párhuzamosan sikeresen lehet az *Aranykoporsó* politikai-ideológiai-történelmi mondanivalója felett elmélkedni; Móra és regénye gondolatiságában, összetettségében az említett írók színvonalán – tehát világszínvonalon – van.

2.1. A *sejtetés* gondolatalkzat, célja az érdeklődés fenntartása, a feszültség fokozása. Véleményem szerint a regény szerkezetét a sejtetés ismétlődése fűzi szoros egységbe, sőt azt is észrevehetjük, hogy ahogy rövidülnek a „könyvek”, úgy erősödik a sejtetés hatása, míg végül minden felszínre kerül, minden nyilvánvaló lesz. A regényben a keresztényüldözés előjelei fel-felbukkannak. Az első könyv 5. fejezete ekképp zárul: „Már hajnalodott. [...] Nem a rózsaszín istennőé, akinek kagylókocsiját galambok húzzák, hanem a vörös képű istenéé, aki vérrel töltözik” (67). Maximianus felszámolt egy légiót, mert a katonák nem voltak hajlandók keresztény vért ontani (100). A társuralkodók vitakoznak, Galerius kifakad: „Maholnap egyéb se marad a birodalomban, mint keresztény” (138). „késül valami”

(184). „A földi életben várható nagy változás láza feszítette meg az idegeket” (188). Összeírják a keresztényeket (193). Két magas rangú tisztviselő beszélgetéséből félelem árad (ők az óvatos túlélők, a részlet jó példa a mórai ironiára is). A prefektus kezdi a beszélgetést:

– Akkor mégse jár most valami jó világ a keresztényekre.

Nonnus legyintett.

– Majd jár még őrájuk rosszabb is. De nem is érdemelnek jót az istentelenek. Láttam én ezt előre.

– Én is mindig mondtam, hogy ezek a legveszedelmesebb ellenségei az emberi nemnek.

A két nagytekintetű férfi merőn nézte egymást. Mindkettő látta a másiknak a nyakában a keresztet, s örült neki, hogy épp ezért nem kell félteni egymástól a nyakukat (195).

Heptaglossus, az alexandriai múzeum- és könyvtárigazgató arról számol be Biónnak és Lactantiusnak, hogy be kell szolgáltatnia a könyvtárból a keresztény iratokat, mivel el akarják égetni őket (225). Lerombolják a keresztények templomait (235), de templomrombolásról már Lactantius is beszámolt az első könyvet lezáró levelében. Az üldözés nyílttá válik: „Halál a keresztényekre!” (246) Diocletianus határoz: „Nem lehetett többé habozni. Nemcsak a nép lecsendesítésére, hanem a saját lelkiismerete megnyugtatósára is ki kellett bocsátani az új rendeletet, amely a polgárjogok elvonása alakjában erkölcsi halállal bünteti a keresztényeket. Nemcsak hogy minden keresztény szabad ember elveszti hivatalát, ha vonakodik az isteneknek áldozatot bemutatni, de a törvény előtt se jelenhet meg, se mint panaszos, se mint tanú, mert a törvénykezés mindig áldozatbemutatással kezdődik” (247). Ezután szabadul el a pokol. (Jegyezzük meg: Móra sehol nem részletezi a kivégzéseket, sehol sem ír le szadista jeleneteket. Ebben erősen különbözik például a *Quo vadistól*, de Flaubert Salammbójától is.)

A legnagyobb sejtetés maga a jóslat, ugyanis kétértelmű.

„Ha fel tudod nevelni a gyermeket úgy, hogy senki ne tudja, kicsoda, még ő maga se, akkor húszéves korára a legdrágább bíborba öltözik a te akaratod szerint.”

Diocletianus úgy értelmezi, hogy a legdrágább bíbor a császári palást, amelyet az ő akarata szerint örököl a fiú.

Ám a legdrágább bíbor lehet a kiomló vér, szintén a császár akarata szerint: hiszen ő rendelte el a keresztényüldözést.

(A jóslat második fele Biónra vonatkozik: ő fogja meggyújtani a máglyát Diocletianus aranykoporsója alatt.)

A szerelmek sorsának bonyolítása is tele van előjelekkel. Titanilla valami borzasztó szerencsétlenségtől fél (368). Ez a párbeszéd kulcsfontosságú a tragédia szempontjából. Quintipor kérdezi:

– Nem felelsz, Kis Tit? Hát nem szeretsz már, hogy meg akarsz halni?

– Hiszen azért kell meghalnom, mert szeretlek. Valami borzasztó szerencsétlenségtől félek. Azért kellett volna annak az istentelennek a csontja.

Nagy, nyílt mezőre értek ki, amelynek zöld tengereiben mint aranyszigeteket sárgállottak a galium minden szellőtől meglibbenő, tömött bugái.

– Ne félj, kis Tit! Te mondtad, hogy míg egymás kezét fogjuk, addig nem érhet baj bennünket – hajtotta a fiú a fejét a lányéhoz.

– De ha nem foghatjuk egymás kezét? Ha magam maradok, és jön a veszedelem?

– Ha én azt megtudom, szerzek neked a helyett a kis csont helyett egy egész vértanút.

– De fő vértanút?

– Fő vértanút.

– Köszönöm, Gránátvirág. Ugye, az biztosan csodát tesz énelem?

Titanilla kezdettől tudja, hogy dinasztikus házasságot kell kötnie Maxentiusszal, eszébe se jut apja akarata ellen tiltakozni. De azt is tudja, hogy ez a házasság végzetes lesz számára. Abban is hisz már, hogy egy vértanú erekljéje segíthet a baján. Quintipor erről a döntésről egyelőre nem tud semmit, később lesz számára világos az egész helyzet. Hírt kap Titanilla halálos betegségéről, s akkor eszébe jut a „fő vértanú” erekljéről tett ígéret. De ehhez több „jel” is szükséges. Véletlenül meghallja Lactantius és Bióon párbeszédét. Bióon szerint az ember csak maga válthatja meg magát, Lactantius más véleményen van (430):

– Nem, Bióon – ellenkezett szelíden, de szilárdan a rhétor –, ezt te nem értheted meg, mert te is súlyos és nehezen munkálható anyag vagy. Te csak azt tudhatod, hogy az oktanak baromnak a bálványok oltárán elfolyó vére csak a ruhát mocskolhatja be, de nem tisztíthatja meg a lelket. Az ember halála más. **Az ember megváltója embertársának, ha szeretetből adja érte véré.**

A következő „jel” Genesiusnak, a színésznek nyilvános hitvallása. Ezután határozta el Quintipor az áldozatot: megváltója akar lenni szeretett embertársának, „fő vértanút” küld neki, saját magát. Hivatalosan nem lett keresztény, nem sajátította el a keresztény tanokat, de érzi az új vallás erkölcsi tisztaságát, szépségét, megváltó erejét. S ez az érzelm fontosabb mindennél.

Trulla, a dajka meglátogatja Quintiport, s hírt hoz neki Titanilla halálos betegségéről (454):

– No ne ijed meg. Nem rossz végről emlegetett. Csak olyan félre beszélésből. Hogy ha te tudnád, milyen beteg ő, bizonyosan megtartanád az ígéreted, akkor ő meggyógyulna. De, mondom, ez csak

olyan félrebeszéd volt. Talán eszedbe se jut már, mit ígértél neki? Vagy igen? Ej, ej, már látom az arcodon, hogy valami kópéságot ígértél neki. Tudod már, mit?

– Tudom – mosolyodott el Quintipor.

Ez a mosoly aztán egész nap le se maradt az arcáról.

Ismét találkozik a matematikussal és a rhetorral. Megtudjuk, hogy Lactantius nem adta fel magát, s ezt mondja: „Istené a döntés, hogy kinek az áldozatát kívánja és fogadja el, kiét nem. **Abban a jelben**, amit ő ad, nem lehet csalódni...” Lactantius nem kapta meg a jelet, Genesisus és Quintipor igen. (Az „abban a jelben” utalás Nagy Constantín álmára, melyet Lactantius művéből ismert meg a világ: In hoc signo vinces – Ebben a jelben fogsz győzni, vö. 10. old.)

A sejtések hálózatát aprólékosabban ki lehetne bontani, most csak a fő mozzanatokra ügyelünk, melyek megértetik Quintipor lelkületét és cselekedetét. A sejtetés gondolatalakzata mély értelmet kap a regényben, fokozatosan gondolattá válik: a szeretet megváltó erejét sejteti, végül ki mondja. Szepessy Tibor írja, hogy Quintipor alakja vitákat váltott ki, már a regény megjelenése idején is. Azt hiszem, aki nem érti meg, nem figyel a regényben elbújtatott, majd egyre nyilvánvalóbbá váló sejtésekre, a jelekre, nem értheti meg Quintipor áldozatát.

„A szeretet az élet” – olvashatjuk a Kincske-reső kisködmön utolsó mondatát. Nem üzen mást nekünk az Aranykoporsóban sem Móra.

2.2. Az *idősíkváltás* emlékezőestéchnika formájában jelentkezik, a szereplők régebbi történeteket mondanak el. Ilyen történetmesélés során, Docletianus és Bión múltidézéséből tudjuk meg azt a jóslatot, amely befolyásolta a császár fiának sorsát (130. kk.). Ide kapcsolódik Quintus története (135). Galerius lányának, Titanillának meséli el a carrhae-i csatát (155). (Az ekkori megaláztatás magyarázza Galerius gyűlöletét mindenki ellen.) Traianus és Ignác, Antiochia püspökének története (192) is ilyen emlékezés.

3. Móra magyaros, szép stílusáról sokan írtak: Bárczi Géza a legszebben író magyar elbeszélőnek tartotta. „Ami Mórában számomra kezdettől lebilincselő volt, ez gyönyörű, színes, gazdag áradású magyar nyelve” – írta Bárczi (Magyar Nyelvőr 1979, 325, idézi Péter László).

A Magyar Nyelvőr centenáriumi számában többen is írnak Móra stílusáról, elsősorban szó-készletéről. Benkő László néprajzi szavakat és szólásokat, egyéni szóalkotásokat, játékos néprajz-etimológiákat, beszélt nyelvi és idegen szavakat gyűjtött Móra műveiből (ám efféléket más írók műveiből is ki lehet gyűjteni, ezzel még nem

mondunk sokat). Péter László a növénynevekről, a nyelvi ismeretterjesztő, a nyelvművelő íróról értekezik, majd felsorol nyelvújítási különbségeiből, a közigazgatási stílus visszaadásáról, az iskola nyelvről, névadási szokásairól, végül a látható nyelvről ír, érdekes adatokkal, érdemes elolvasni. Martinkó András azt fejtegeti, hogy Móra stílusa az anekdotikus stílus vonulatába tartozik. Ezt megítélni nem az én feladatom, de kétlem, hogy ezt a megállapítást általánosítani lehetne Móra egész életművére. Az Aranykoporsó egyáltalán nem anekdotikus, bár Baránszky Jób László szerint vannak benne anekdotikus elemek, amelyek kiütözköznek a regényből, s nem szolgálják a tematikus alap gondolatot, inkább megtörik (i. m. 330). Az igazság az, hogy Móra hihető dialógusokat alkot, s dialógusai illeszkednek a szereplő társadalmi helyzetéhez és jelleméhez. Éppen ezért az Aranykoporsóban sokféle stílus figyelhető meg: kedvesen, szaggatottan, célzásokkal beszélnek a szerelmesek; művelt nyelvi fordulatokkal, szép latinos összetett mondatokban a tudósok; egzaltáltan a színész; parasztosan Trulla, a dajka; vagdalkozva Galerius, a vörös császár: stb.

Nagyon lényeges, amit Móra Éva ír: beépítette környezetének jellemzőit, a népi háttérrel, ott, ahol funkcióban van. Így tudta Móra visszaadni nemcsak a történelmi eseményeket, hanem az akkori élet mindennapjait: a szegény nép élete nem sokat változott az évezredek folyamán.

Mondatszövése is mindig más és más. Egy érdekes jelenségre, a kapcsolt egyenes beszédre hívja fel a figyelmet Herczeg Gyula (Magyar Nyelvőr 1954, 208). Az a lényege, hogy az elbeszélés harmadik személyben a szokásos módon zajlik, majd hirtelen átvált egyenes beszédre, de ez az egyenes beszéd nem párbeszéd, hanem az elbeszélő szövegbe illeszkedik. Idézek Herczeg Gyula példájából (Ének a búzamezőkről): „Nem is lett, húzták-halasztották a dolgot tavaszig. Mentőtanája lett volna Ferencnek elég, mert Etel, meg Mátyás föllármázták az embereket. *Hát csak nem hagyjátok elveszni, aki megszabadított benneteket a veszedelemtől?*” Ez a váltás olyan beszélt nyelvi sajátosság, melyet heves érzelmek indokolnak. (Ha van átképzés jelen idő, akkor van átképzés nyelvtani személyi is.)

Móra metaforái és hasonlatai izgalmasak, s mindig a lélektani helyzetet teszik jelenlévővé. Constantius gondolja fiával való találkozásakor: „Azt akarta mondani, hogy a princeps az anyjára hasonlít, de nem szerette volna saját szívében felszaggatni, és remélte, hogy a fia sem teszi azt. Hiszen egész piciny gyerek volt, mikor anyjától elszakították, és az udvari élet rég elmoshatta

szívében a gyerekszív pillangószármáy emlékeit” (38–39). Titanilla „Szerette alvó, mély kútnak érezni a szívét, amelybe csak a nap süt be, s úgy megtölti fénnel, hogy másra nem marad benne hely” (152).

Dramái az a jelenet, amikor Pisca megtudja, hogy fia él:

„A császár vörösre gyúlt arccal lihegett. Még nem eszmélt rá, mit szalajtott ki a száján. Az asszony alabástrom szoborrá merevedett. Nem sikoltzott, amikor megelevenedett. Tapogatózva nyújtotta ki két reszkető kezét. Háromszor is fölnyitotta a száját, míg ki bírt szabadulni elszorult torkából a hang. Nem az emberi öröm hangja, az elveszett kölyke nyomára lelt állat vinyvogása.

– Diocles ... mit mondtál ... Diocles? – két keze halkokló galambként vergődött az ura mellén” (283).

4. Felmerül – a szakirodalomban is – az *Aranykoporsó* és *A láthatatlan ember* rokonsága, hasonlósága. Akik felvetik a hasonlóság ötletét, a történelmi pontosságra, a sokféle nép felvonultatására, szokásaik részletes leírására, a reménytelen szerelem ábrázolására gondolnak. Van azonban a két regény között egy mélyebb rokonság, ezt az *Aranykoporsó* következő mondata árulja el: „Hiába hullámzik az élet a fórumokon, hasztalan ülünk fényes palotáinkban az örömek terített asztalához, amikor négy szemkőzt maradunk magunkkal, érezzük, hogy minden ember külön-külön bolyong a részvétlen csillagok alatt, nincs, aki a lélek meztelenségét betakarja, és didergését felmelegítse” – írja Lactantius (199). Kiismerhetetlen és magányos Zéta, Emőke, Attila; kiismerhetetlen és magányos Diocletianus, az uralkodó; Prisca, a feleség; a szellemesen társalkodó, de egymást lényegében nem értő két tudós; a hitét az értetlen nézősereg előtt megvalló színész; a hódolótól körülvelt vad nobilissima; a mindig figyelő és sorsát egyedül eldöntő Quintipor. Ismerős verssorok jutnak az ember eszébe: „a semmi ágán” – „északfok, titok, idegenség”. Mi ez, ha nem a 20. századi egzisztencialista regények nagy témája? Nagyon is modern regények ezek, nagyon is modern Gárdonyi is, Móra is. Az olvasmányos is lehet modern.

Péter László írja Móráról szóló tanulmánygyűjteményében (*Móra műhelyében*, 1999, 290): „Ha elismerjük is, hogy Móra színes, csevegő, olvasmányos írásmódja, kedveskedő, érzelmes hangvétele kicsit az olvasót a könnyebb ellenállás irányába csábítja, s ha tisztában vagyunk is Móra sajtós helyével irodalmunkban, akkor sem érthetjük a mostanában újra erősebben hangot kapó le-

becsülését. Vannak, akiket például bánt az *Aranykoporsó* mai közönségsikere; hogy immár negyedik kiadásban bocsátotta közre a Móra-sorozatban a *Magvető* Kiadó. Nemrég [...] Lukácsy Sándor arra hívta föl a figyelmet, hogy Móra, a realista kismester, olyan íróknak volt kortársa, mint Joyce és Proust, Majakovszkij és Apollinaire vagy éppen Ady. »Melléttük – idézem Lukácsyt – Móra egy kicsit vidékies, ódivatú, aprólékos részletezése olykor kicsinyességet takar, könnyedsége csekély fajsúlyú mondanivalót is lebegtet.«” Ezután Péter László amellett érvel, hogy minden író saját világában kell megérteni és értékelni, s ebben igaz van. Ezt 1969-ben írta Péter László. Móra lekiicsinylése egyébként a „spenót” 6. kötetében kezdődött el, s oly sikeresen folytatódott, hogy a nemrégiben kiadott akadémiai irodalomtörténetben meg sem említik a nevét (*Magyar irodalom. Akadémiai kézikönyvek*, főszerk Gintli Tibor, Akadémiai, 2010). Az *Aranykoporsó*t – melyet mi, 1957-ben mint a kereszténységgel rokonszenvező művet titokban olvastunk – a mai fiatalság hírből sem ismeri. Sikeres volt az ellenpropaganda. (A fanyalgók már az alsó tagozatot is bomlasztják, már a Kincskereső kisködmön sem tetszik némelyeknek.)

Szepessy Tibor már említett tanulmányában több híres történelmi regényt ismertet. Megállapítja, hogy az ókori témájú művek mind római témájúak, s mind a császárral foglalkoznak (Bulwer: *The Last Days of Pompei*, Flaubert: *Salammbô*, Mereskovszkij: *Julianus Apostata*; Sienkiewicz: *Quo vadis*; Graves *Claudius-regényei*; Anatole France: *Thaïs*; Feuchtwanger: *Der falsche Nero*; Howard Fast: *Spartacus*; -- Kosztolányi: *Nero*, a véres költő; Gárdonyi: *A láthatatlan ember*; Herczeg: *A Nap fia*, Móra: *Aranykoporsó*; Bulwer, Sienkiewicz. France, Mereskovszkij, Móra regényei egy ponton megegyeznek: a kereszténységgel is foglalkoznak, sőt a kereszténység győzelmét mutatják be). Talán a Quo vadist ismerik a mai diákok, ha máshonnan nem, a nagyszabású filmből. Az igazság az, hogy a Quo vadis meglehetősen a felületen mozog, a kalandokra koncentrálna (épp ezért volt alkalmas a látványos filmre), az *Aranykoporsó* sokkal mélyebb, bonyolultabb, Szepessy szerint egyesíti az összes problémát, amelyet a felsorolt regények külön-külön mutatnak be..

Vezető, nagy íróink elismerték Mórát. Halálakor ezt írta Móricz Zsigmond: „Elment, és vele együtt eltűnik a magyar irodalomból egy eredeti, sajátlagos, meghatóan őszinte s megilletően ragyogó magyar szín.”

Vészits Andrea

Az időutazás márpedig lehetséges

Gimesi Dóra – Jeli Viktória – Tasnádi István – Vészits Andrea : IDŐFUTÁR

Nemrég amerikai kutatók kísérletileg is igazolták, hogy a jó könyvek olvasása fizikailag is megváltoztatja az agyat. Az érzéletes leírások és a fordulatos történetek ugyanúgy stimulálják az agy izommemóriáját, mintha az olvasottak csakugyan megtörténtek volna velük. Ez a tudományos felfedezés még nagyobb felelősséget ró az írókra és az olvasni tanítókra, hiszen most már bebizonyosodott, amit az emberiség már régesebben intuitív módon tud – hogy a könyvek olvasásával megváltoztathatjuk az életünket.

Az *Időfutár* egy öt kötetből álló ifjúsági regénysorozat, amelyből három már megjelent (*A körző titka*, *A királyné palástja*, *A Próbák Palotája*) a negyedik novemberben lát napvilágot (*A Káosz temploma*), s a befejező kötet 2015. tavaszára várható. A regényfolyam alapja egy ifjúsági hangjátéksorozat, amely esténként a Kossuth rádióban hangzott el, három egymást követő évadban, évadonként hetven részben. A rádiós sorozat példátlan sikert és hallgatottságot ért el, és nemcsak a megcélzott hallgatóság (10–16 évesek) körében, hanem az ennél fiatalabbak és a jóval idősebbek között is. Szinte feltámasztotta a rádiójáték halottnak hitt műfaját. A sorozatnak és a könyveknek is saját profiljuk van a Facebookon, több ezer lelkes rajongóval.

Az *Időfutár* hősei egy átlagos budapesti iskola hetedik-nyolcadik osztályos tanulói, akik pont annyira különlegesek, amennyire minden gyerek az. Hanna, az édesapja munkája miatt állandóan költözésre kényszerülő kamaszlány Szegeden hagyta legjobb barátját, az egy baleset miatt tolószékbe kényszerült Zsófit, s most új környezetben, új iskolában kell helyt állnia. Hanna a lomtalanításkor felvesz a ház előtt egy rozsdás körzöt, és ezzel nemcsak a saját életét változtatja meg, hanem Zsófiét is, sőt újdonsült barátait is, Tibiét, akit elhagytak a szülei, s most örökbe fogadó nagymamája neveli, Bulcsúét, akinek szent meggyőződése, hogy ő egy földönkívüli, Ervinét, az ügyeletes pedágógust, Szabiét, a mókamesterét és a minden körülmények között trendi Edinát, akit nem az eszéért szeretünk. De megváltoztatja az iskola tanárainak életét is, Géza báét, a tornatanár főöt, a kissé egzaltált, de szuper magyartanárnököt, Rogyákmariét, sőt a félelmetes igazgatóhelyettes Bujdosónéét is, akinek Harry Potter után szabadon csak demontor a beceneve.

A rozsdás körző egy időgép indítókulcsa, egy olyan időgépé, amit a legendás magyar tudós, Kempelen Farkas épített, s amely visszaröpíti Hannát 1791-be, Bécsbe, ahol éppen Mozart Varázsfuvolájának ősbemutatójára készülnek, miközben a szabadkőművesek Born Ignác és Kempelen vezetésével a felvilágosodás ügyében szervezkednek Martinovits Ignáccal együtt, akiről egyedül csak Hanna tudja, hogy besúgó lesz. De ezt a tudását nem oszthatja meg senkivel, mert nem tanácsos belepancsolni az időbe, és esetleg megváltoztatni a történelmet.

A fordulatos cselekmény során a felvilágosodás jeles alakjai barátainkká lesznek, csakúgy, mint a drága Wolfi, akinek élete egyik főművének, a Varázsfuvolának a bemutatóját csaknem meghiúsítják buzgó hőseink, de aztán mégis színr kerül, köszönhetően a legelső, tizennyolcadik századi playbacknek. Mert nemcsak a történelem kap nagy hangsúlyt ebben a történetben, hanem a tudomány is, a nagybetűs Tudás, amelyről nemcsak az bizonyosodik be, hogy nagyon hasznos, hanem hogy a szó szoros értelmében életet ment. Amiképpen a történetírók szerint a spártaiak is szabadon engedték a peloponnészoszi háborúban azokat a hadifoglyokat, akik idézni tudtak Homéroszból.

Az események elsodorják a szereplőket, megjárják a modern tudomány fellegvárát, a svájci CERN-t, hogy a Nagy Hadronütköztetőt időgépnek használva megmentsék a tizennyolcadik században ragadt Hannát, de a mentőexpedíció balul sül el, mert az első csapat 2058-ban landol, egy atomháború után az elszivatagosodott Balatonban, a második pedig Néro császár Rómájában. Mindenütt hajmeresztő situációkba, valódi életveszélybe kerülnek, de végül mindig megmenekülnek, mert a barátság és a szerelem legyőzi a gyávaságot és az önzést, és a humoruk sem hagyja el őket. Ide-oda utazgatnak kétezer esztendőben, de Hanna hite Zsófiában és a barátságukban nem rendül meg, ahogyan Tibi szerelme sem Zsófi iránt. Épp ezért legyőzhetetlenek, bár legyőzhetetlennek látszó, sőtét hatalmakkal kerülnek szembe.

Az *Időfutár* hőseivel könnyű azonosulni, mert a mai tizenévesek nyelvén a mai tizenévesek problémáiról beszélnek, ugyanakkor olyan világmegváltó és világmegmentő kalandokat élnek át, amikről ebben az életkorban mindenki álmodozik. Klasszikus kalandregény, de ugyanakkor jellegzetesen huszonegyedik századi mese: féreglyuk-telefonnal, Szuperlézerral és Schrödinger macskájával.

Mivel a könyvek a rádiójáték alapján születtek, a hozzáférhető hanganyag alkalmas lehet az olvasásért nem különösebben lelkesedő gyerekek érdeklődésének felkeltésére. Továbbá lehetőséget kínálnak az írott és a hangzó anyag összehasonlítására, amivel kapcsolatban érinteni lehet az adaptáció kérdését is.

Ha a gyerekek elolvassák mind az öt kötetet, akkor nemcsak potenciális olvasókká válnak, hanem időutazókká is. És ez több mint amivel a legtöbbünk rendelkezik ebben az életben.

Bacsó Péter

Az *Időfutár* első részének feldolgozása egy hetedikes osztályban

A regényt az Eötvös József Gimnázium 7/a osztályával dolgoztuk fel. Mivel korábban nem voltak hetedikes és nyolcadikos tanulócsoporthajaim, nem rendelkeztem tapasztalatokkal arról, milyen olvasmányokat érdemes olvastatni a hat évfolyamos képzés első éveiben.

Egy kortárs magyar író olyan regényére gondoltam, ami – amellet, hogy megfelel a hetedikes korosztály érdeklődésének – lehetővé teszi az alapvető prózaelemzési, prózapoétikai ismeretek megtanítását. Mivel a kortárs ifjúsági irodalomra vonatkozó ismereteim igen korlátozottak voltak, felkerestem az egyik gyerekkönyvekkel foglalkozó kiadó honlapját. Itt igen szellemes és hasznos útbaigazítást kaptam. A honlapról összeszedett javaslatokkal mentem el a kiadó boltjába, ahol a munkatársak segítségével sikerült tovább szűkíteni a lehetséges könyvek halmazát. Végül is a Gimesi–Jeli–Tasnádi szerzőtríó regényét választottam. Érdekesnek tűnt a tartalma, ízlésesnek találtam a borítót, és az is közrejátszott a döntésben, hogy Tasnádi István drámaírói munkásságának bizonyos darabjait már ismertem. Augusztusban elolvastam a regényt és megfelelőnek találtam arra, hogy a 7/a osztállyal feldolgozzam.

Az osztályba 28 diák jár. Heti négy magyarórájuk van. Ebből kettő irodalom és kettő nyelvtan. Az irodalomórákon együtt van az osztály, a nyelvtanok bontottak. Eddigi tapasztalataim alapján úgy döntöttem, hogy a regénnyel csak az irodalomórákon fogunk foglalkozni. Tartottam attól, hogy a bontott órákon megbeszélteket, a két csoport különbségei miatt, nem tudjuk illeszteni az egyben tartottakhoz. Ez a döntés azzal a hátrányos következménnyel járt, hogy a regénnyel való foglalkozás alkalmi igen szerencsétlenül épültek be az osztály órarendjébe, mivel az irodalomórák kedden és szerdán voltak. Így majdnem egy hét kihagyás után kellett újra ráhangolódni a szö-

vegre, és keddről szerdára nem adhattam nagyobb elmélyülést, több munkát igénylő házi feladatot.

A szeptemberi órákon a Turcsányi Márta-féle tankönyv és az általam válogatott rövid-prózai szövegek segítségével próbáltam megismertetni az osztállyal néhány alapvető prózaelemzési eljárást. A tankönyv felépítését követve elsősorban a mese műfajába tartozó szövegeket olvastunk. Igyekeztem itt is kortárs szövegekkel kiegészíteni a tankönyv által ajánlottakat. A következő meséket, meseszerű szövegeket olvastuk, elemeztük: Szirtes-Szabó Kata *Mese a királylányról, aki mindentől félt*; Dániel András *Kicsibácsi és Kicsinéni (meg az Imikém)*, részletek; Máté Angi *Volt egyszer egy kislány*; Mosonyi Alíz *Magyarmesék*, egy mese.

Az *Időfutárt* október elejére kellett elolvasni a gyerekeknek. Az olvasottsági ellenőrzés csapatjáték formában történt a Most mutasd meg! játékhoz hasonlóan.

A szöveg világába való alaposabb belemerülést a szereplőkre és a helyszínekre irányuló kreatív feladatokkal kezdtük:

- készítsétek el Hannáék házának rajzát, úgy, hogy szerepeljen rajta az összes lakó;
- készítsétek egy tablót, ami a regénynek azokat a szereplőit ábrázolja, akik nem Hannáék házában laknak;
- készítsétek egy Budapest-térképet, amire be tudjuk majd jelölni a regény helyszíneit;
- készítsétek egy Kempelen Farkast bemutató tablót;
- készítsétek el az Apostol utcai ház rajzát vagy makettjét!

A tablókat nagy alakúra kellett készíteni, hogy a későbbi munkához felhasználhatóak legyenek. Az osztály igen magas színvonalon ol-

dotta meg a feladatokat. Hannáék házáról tabló és makett is készült, és az Apostol utcai villa makettje is nagyon szépre sikerült.

Ez után a diákoknak egy „Nekem azért tetszett a regény, ...” tagmondattal kezdődő minikritikát kellett írni. Az írásra kb. 10 percet adtam, majd az értékelések felolvasása következett. A felolvasókat az első öt esetben én jelöltem ki. A többieknek közben jegyzetelni kellett az értékelő szempontokat. Az óra utolsó negyedében olyan önként jelentkezők olvasták fel írásait, akik az addigiakhoz képest új szempontokat vetettek fel. Több diák említette pozitívumként, hogy a regény jó arányban keveri a fikatív és a valós elemeket, ismerős helyszíneken játszódik, hasonló korú főszereplői vannak, sok komikus elemet tartalmaz. Voltak, akik a modern nyelvezetet, a szerethető, azonosulásra alkalmas szereplőket, a sok hasznos történelmi információt, a nyitott befejezést, az izgalmas cselekménybonyolítást, a szerelmi szálát emelték ki. Volt olyan is, akinek az tetszett, hogy a negatív hősök rosszul járnak, vagy az, hogy a regényben nincsenek hosszú leírások. Minden felolvasás után kérdéseket tettem fel az osztálynak a hallottakkal kapcsolatban. Milyen újabb szempontokat hoztak, hogyan viszonyultak az addig hallottakhoz? A házi feladatot a felolvasások közben készített jegyzetek alapján kellett elkészíteni. Egy minimum A4-es oldalnyi összefoglaló írást arról, milyen szempontok szerint választják ki az olvasók kedvenc olvasmányait.

A regény további feldolgozása a már kialakított csapatokban folytatódott. A szereplők nevét cetlikre írtam, ezekből húzott minden csapat minden tagja egyet. Aztán minden csapat húzott egy újabb cetlit, amin stílusokat, szövegtípusokat adtam meg (lexikon szócikk, rendőrségi jelentés, régies stílus, bulvárlap, önéletrajz). Az egyes diákok által húzott szereplőket a csapatuk által húzott stílusban, szövegtípusban kellett jellemezni. A jellemzéseket úgy kellett elkészíteni külön lapra, hogy a lapokat oda lehessen ragasztani az adott szereplő alá/mellé a figurákat ábrázoló tablók egyikére.

Az otthon elkészített jellemzéseket a következő órákon meg is beszéltük, kiegészítettük. Rengeteg jellemvonást sikerült összeszednünk, a diákok nagyon aktívak voltak. Eleinte csak pozitív vonásokat mondtak, de egy idő után egyikük a negatívumokat hiányolta. Kis gondolkodás után ilyeneket is sikerült találni (talán túl szókimondó, vakmerő). Érdekes beszélgetés bontakozott ki arról, miért nem szeretjük a tökéletes hősöket. Az óra vége felé arra kerestük a választ, hogy más regényekhez képest itt miért tudunk meg viszonylag keveset még a főbb szereplőkről is (pl. milyen Hanna szobája, milyen zenét szeret, hogyan öltözködik, mit csinál, mikor nem a körzövel foglalkozik...). Így jutottunk el ahhoz – a szereplők jellemzésén már túlmutató – kérdéshez, hogy miért van ebben a regényben nagyon kevés leíró rész. A diákok erre több lehetséges választ is adtak. Az írásokat formai szempontból is értékelni kellett a többieknek, így lehetőség nyílt az egyes szövegtípusok közötti alapvető különbségek megbeszélésére is.

A motivikus, narrációs jellemzők megbeszélését egy, a regényben következetesen ismétlődő, Bujdosónéra vonatkozó metafora megkerestetésével kezdtem. Megadott oldalszámok alapján (15., 16., 44., 61., 62., 126., 200; itt is látszott, milyen hasznos, ha az egész osztály és a tanár is ugyanazt a kiadást használja) újra kellett olvasni a gyerekeknek néhány, a tanárnőt jellemző részletet, és rájönni, mi bennük a közös. A megfejtést (amit nem árulok el) nem szabadott bekiabálni (elég bekiabálás osztály), hanem le kellett rajzolni a füzetbe. Mikor láttam, hogy a többség elkészült, fel kellett mutatni a füzeteket. A felfedezés öröme mellett nagyokat lehetett derülni a különböző színvonalú rajzokon. A feladat jó bevezető volt ahhoz, hogy a diákok lássák, az alaposabb szövegvizsgálat a regény első olvasására fel sem tűnő összefüggéseire világíthat rá.

A folytatás az *Időfutárban* szereplő, különböző szövegtípusok (e-mail, chat, skype, sms, hagyományos levél, párbeszéd, leíró vagy történetbeszélő rész) összegyűjtése volt. Házi

feladatként utána kellett nézniük az emotikon fogalmának. A vizsgálódást Hannának a regény elején szereplő e-mailjével kezdtük (5–11. old.). Közösen szedtük össze a levél nyelvi jellemzőit (jórészt a köznyelvi normát követő stílus, hibátlan helyesírás, egyetlen szleng szó, egyetlen emotikon...), majd eltöprengtünk, elvitatkoztunk azon, mennyire tartható hitelesnek a talán túl normaszzerűre írt levél. Hanna következő e-mailjét páros munkában dolgozta fel az osztály a következő órán. Itt már külön figyelni kellett azokra a fordulatokra is, amelyek a szóbeli közléshez kötik a levelet (Ja, és...; Hát, Zsófi..., mondjuk, szóval, komolyan mondom).

A regény egyes részletein igen jól lehetett szemléltetni a főbb elbeszéléstechnikai jellemzőket (külső vagy szereplőelbeszélő, nézőpont, az elbeszélő tudása és stílusa). Néhány példa:

„Hanna érezte, most valami beszélgetésfélét kéne produkálnia. Eszébe jutott, hogy apát két emelet között látta utoljára egy gardrób-szekrény társaságában. Illetve félig alatta.” (8. oldal)

külső, mindentudó elbeszélő, Hanna nézőpontja, a stílus Hanna nyelvhasználatához igazodik

„A szülők zavartan szétrebbentek.” (195. oldal)

külső, mindentudó elbeszélő, külső nézőpont

„Bujdosóné kifejezetten bal lábbal kelt fel. A levegő már reggel hétkor is kellemesen meleg volt, a belvárosban madarak csicseregtek, a nap a körüti házak ablaküvegein játszott. A dementornak erről idegesítő kollégája, Rogyák Mária tanárnő jutott eszébe, amint átszellemülten szaval egy Tóth Árpád-verset. Ez a gusztustalanul idilli kép olyannyira befurakodott az agyába, hogy úgy érezte, konkrétan hányni fog.” (218. oldal)

külső, mindentudó elbeszélő, Bujdosóné nézőpontja (vagy külső az elején) és stílusa

„Az orvos nagyon szívélyesen bánt a gyerekekkel. Emlékezett rá, hogy amikor a bácsit behozták, a lány keservesen sírt, a fiú pedig

hősiesen vigasztalta. Most mosolyogva látta, hogy a szerepek időközben felcserélődtek: a fiú a holtápadt, és a lány támogatja.” (82. oldal)

külső, mindentudó elbeszélő, az orvos nézőpontja

„Hanna apja is érdeklődve nézett fel a mobiljából, amin éppen sms-t írt. Dögunalmas iskolai ünnepségre készült, de a dolog eddig meglepően viccesnek bizonyult. Ahogy az a barnaképű pufi a tollas hajú gizardát szorongatja.” (336. oldal)

külső, mindentudó elbeszélő, Hanna apjának nézőpontja, de a stílus nem egészen az övé (gizda)

A szöveg időkezelésének bemutatására több fejezet (pl. az 5.) ilyen szempontú újra-
vastatása is alkalmas lehet, mivel a narráció úgy ugrál az idősíkok között, ahogy a szereplők némelyike (fog) a történelmi korok között.

Az intertextualitás jelenségének tanítására is alkalmasnak bizonyult a regény. Sándor bácsi levelének első mondata Kazinczy, Szánthó Jánoshoz intézett, 1782. július 4-i leveléből származik (kis módosítással), Bujdosóné és Géza bá' folyosói illetékességi vitája (59. oldal) pedig a *Megáll az időnek* arra a jelenetére (53. perc) játszik rá, ahol Malacpofa és Rajnák keveredik hasonló konfliktusba szintén a diákok előtt. Sándor levelén az archaizálás néhány eszközét is be lehet mutatni.

A regény tárgyalását néhány kreatív feladattal zártuk. A gyerekeknek arról kellett fogalmazást írni, melyik szereplő helyébe tudnák magukat beleképzelnéni és melyik történelmi korba utaznának el szívesen egy időgép segítségével. A másik feladat az egyik bekezdés (141. oldal, „Bujdosóné még szélesebben...”) „körbeírása” volt. A részlet elé és után úgy kellett néhány mondatot írni, hogy egy egészen más szituáció leírását kapjuk.

Zárásként ellátogattak az osztályba a regény szerzői. A diákok egy dupla órán keresztül bombázták őket és a kiadó munkatársait kérdéseikkel.

Pont, pont, vesszőcske

A központozás (interpunkció) és a magyar beszéd dallamvilágának elszürkülése.

A helyesírás hatása a beszélt nyelvre, a felolvasásra

(Rövidítve elhangzott Gyulán, 2014. febr. 27-én, az Implom József Helyesírási verseny döntője alkalmából.)

1. A kiejtésnek és a helyesírásnak, pontosabban az interpunkciónak (puntuációnak), az írásjelek hangzásértékének és az ezzel kapcsolatos kérdéskörnek a gondoljai már többször is szóba kerültek az Implom József Helyesírási Versenyeken. Így 1992-ben és 1994-ben Deme László szolt róluk, 1996-ban pedig magam foglalkoztam velük¹. Mindegyik alkalommal azt vizsgáltuk, hogy az írásjeleknek mi a hangzásértékük, hogy az írásjelek – amelyek elsősorban „grammatikai” vagy „grammatikailag (is) determinált” jelek – mit, milyen hangzásformát sugallnak a szöveg felolvasójának, *meghangosítójának* vagy éppen interpretálójának. Majd mindig azt is megállapítottuk, hogy az írásjelek – bár adnak jelzéseket a szöveg hangzásáról – nem a szöveg akusztikumát tükrözik.

A kérdéskörnek eléggé nagy a szakirodalma.² Az írásjelek „hangzásértékével”, „hangosításával” az előadó-művészet oldaláról a legalaposabban Gáti József foglalkozik. *A versmondás* című könyvében³ nagy teret szentel az interpunkció „átértékelésének”.

Az eddigi munkákkal az a gondom, hogy többnyire az *írásjel* hangzásértéke felől közelítenek a kiejtés irányába (azaz: hogyan kell vagy kellene „megszólintatni” az írásjeleket), s nem nagyon szólnak a hangzásérték realizálásának, beszéd- és felolvasásbeli megvalósításának eredményeiről. És – ami leg-

alább ennyire fontos – nem nagyon vizsgálták meg azt sem, van-e és mi a szerepe az interpunkciónak a hangzásforma (ki)alakításában, illetve a hangzásformának az írásképp által való visszatükrözésében: a hangzás írásos visszaadásában.⁴

Nem nagyon foglalkoztunk azzal a kérdéssel sem, milyen hangzásformát *kellene* tükröznük az írásjeleknek, és ezáltal – éppen a hangzásformára való utalással – milyen segítséget *kellene* nyújtaniuk a szöveg értelmezéséhez. És hogy – egyáltalán – nyújtanak-e, és elég segítséget nyújtanak-e a szöveg értelmezéséhez, főleg – a szöveg hangosításakor a szöveg *értetéséhez*.

Nem nagyon foglalkoztunk azzal a kérdéssel sem, hogy az interpunkció (vessző, pont, pontosvessző, kettőspont stb.), illetve más írásjelek (felkiáltójel, kérdőjel, idézőjel) és a tipográfia eszközei (dölt betűs, félkövér szedés, ritkítás) mennyire *tükrözik* az *írott beszéd* hangzásformáját – vagy éppen az *írott forma* mennyire adja vissza az *eredeti beszéd*, a *beszélt beszéd* hangzásformáját.

Nem nagyon foglalkoztunk azzal a kérdéssel sem, hogy az interpunkció – és tágabban az írott beszéd – *miképpen hat* (vissza) a nyelvhasználatra: a szöveg- és mondat szerkesztésre és az *írott* és a *beszélt beszéd* hangzásformájára.⁵

2. Némi kis kitérésféle – szubjektív megjegyzés – következik:

¹ DEME László: Hangzásforma és írásforma. In: szerk.: Nagy L. János: Rendszer és stilisztika a helyesírásban. Gyula. Erkel Ferenc Gimnázium. 1992. 25–32; DEME László Tartalom – nyelvi megformálás – puntuáció: In: szerk. Nagy L. János: Anyanyelvi nevelés és helyesírás. Gyula. Erkel Ferenc Gimnázium. 1994-95. 21–30; WACHA Imre: Szöveg, szövegszerkezet, szövegrammatika, „puntuáció”, szövegtolmácsolás. In: Helyesírás és nyelvpolitika. Szerk. Nagy L. János. Implom József Helyesírási Verseny Erkel Ferenc Gimnázium Gyula, 1996–1997. Gyula, 1998. 27–44.

² Csak néhány összefoglaló szakmunkát említek meg, mert ezekben megtalálhatók a legfontosabb szakforrások adatai is: GÁTI József: A versmondás. Gondolat, 1965; ELEKFI László – WACHA Imre: *Az értelmes beszéd hangzása*. Budapest, Szemimpex Kiadó. 2003. 307–30; WACHA Imre: *Igényesen magyarul* Budapest, Argumentum Kiadó, 2010, 194–209. Ez utóbbi kettő további bibliográfiával.

³ GÁTI József A versmondás. L. még a Nyelvművelő Kézikönyv idevágó szócikkeit, valamint ELEKFI Lászlóval közösen írt könyvünknek, Az értelmes beszéd hangzása című kötetnek az írásjelekről szóló fejezetét.

⁴ A 80-as évek második felében indultak meg az élőnyelvi kutatások. Egy vizsgálathoz négyen tettünk át írásba egy magnószalagon rögzített beszélt nyelvi felvételt. Főleg a szünethasználatra és a közlésegségek (megnyilatkozások) határainak pontos megállapítására figyeltünk, meg akartuk állapítani a „mondathatárokat”. Többféle eredmény született: mindegyikünknek más-más „mondathatár” sugallt a grammatikai szerkezet és a megnyilatkozás hangzása (hanglejtése). Vö. Élőnyelvi (spontán) szövegek megnyilatkozásainak (szintaktikai) vizsgálati szempontjaihoz. A gazdagréti kábeltelevízió felvételei alapján. In: Beszélt nyelvi tanulmányok. Szerk.: Kontra Miklós. Linguistica, Series A: Studia et dissertationes, 1. MTA Nyelvtud. Intézet, 1988. 102–58. (Institutum Linguisticum Academiae Scientiarum Hungaricae).

⁵ *Az írott beszéd, beszélt beszéd terminus technicusokra* I. WACHA Imre: A nyelvi rétegződés kérdései („Perújrafelvetel” a magyar szakirodalom alapján) In: Normatúdát – nyelvi norma. (Szerk.: Kemény Gábor) Linguistica Series A, Studia et dissertationes, 8. Nyelvtud. Int. 1992. 49–105.

1973-ban jelent meg első komolyabb összefoglaló tanulmányom, a magyar beszéd hangzásvilágáról: *Az elhangzó beszéd szövegfonetikai eszközeinek rendszere és összefüggései*. Ugyanebben az évben – A rádióbemondói beszéd akusztikumának stílusgondjairól címmel – megjelent ennek a cikknek egy kibővített változata is A rádióbemondó beszéde című, általam szerkesztett kötetben^{6, 7}.

A kötetet tudós lektora – Szépe György – azzal a megjegyzéssel adta vissza a kötet kéziratát, hogy javítsam át, egyszerűsítsem tanulmányom központozását, mert – szóban így indokolta – ’annyi írásjelet használok, és úgy használom őket, hogy a reformkorban sem különben’; és: ’a gondolatjelek valamint a zárójelek helyett használjak vesszőt’.

Keserű szájjal tettem eleget a felszólításnak, mert szövegemben az interpunkció a szöveg hangzását is jelezte (főleg a záró- és a gondolatjelek), hiszen – igaz, hogy nem az akkor hagyományos helyesírásnak megfelelően, de annak szellemétől *nem eltérően* – cikkemet „szájra-fülre” fogalmaztam. (Ma is ezt írtam. És: mindig látom-hallom ma is azt, akihez írásom által szöveg⁸). Szótáríró és szótárszerkesztő (a Petőfi-szótár és némileg az Értelmező Kéziszótár egyik szerkesztője) is lévén, szövegemben a gondolatjelek közé tett részek részben a közbevetéseket, közbeékeléseket jelezték akkor is – és jelzik ma is –; részben pedig szövegem hangzására utaltak: (ezeket én belső hallásomban más hangfekvésben mondom és „megpergetem”); a zárójelek közé tett részek pedig főleg a jelentés- és közlésbeli vaglyagosságot jelzik, de hang- és ritmusváltást is érzékeltetnek – olykor csak a mondaton, máskor a szövegegységen belül; a néma olvasó belső hallása számára a súlytalan közbeékeléseket, közbevetéseket is elkülönítik a „főszövegtől”, a szövegmondatok gerincétől; máskor szövegszerkezeteket fognak össze.⁹

Tanulmányom megírásának idejére már olyan bemondókkal, „hivatásos beszélőkkel” konzultáltam, mint Bátonyi György, Bözsöny Ferenc, Debrenti Piroska, Dömök Gábor, Erdei Klári, Eröss Anna, és olyan bemondók kerültek ki a „kezem alól”, mint a

mai aktívak közül Acél Anna, Auth Magda, Madarász Zsolt, Szlotta Judit, Török Annamária, Vadász Ágnes, Varga János, később Bordi András, Ciprusz Éva, Szilágyi Zoltán. Az ő szövegmondásukban helyén volt és van a szöveg dallamvilága: hanglejtésük, beszédüknek változó ritmusa és beszédük dallamvezetése a – sokszor bonyolult – szöveg, az újságírók által írt *írott szövegnek* beszéd által való megértését szolgálta és szolgálja. Éppen a velük való konzultálás és az ő tanításuk, a „beszédre-fülre” való fogalmazás is alakította, formálta azt az igényt, hogy megvizsgáljuk az interpunkció használatának törvényszerűségeit, hogy az írásjelek és a beszéd hangzásának összefüggéseit elemezzük.

Bizony a hírtörök írott szövegében gyakran kellett zárójelekkel összefogni a szó szerkezeteket, gondolatjelezni a közbevetéseket, függőlegessékel tagolni a mondatok szerkezeti egységeit.

A közös foglalkozásokon túl – nem kis mértékben – a Kazinczy-versenyek tapasztalatai hívták fel a figyelmet arra a súlyos tényre, hogy szinte kiírhatatlanul élnek bizonyos – éppen az interpunkcióval kapcsolatos – kiejtési babonák, túlságosan leegyszerűsített „felolvasási szabályok”.

És persze arra is figyelmeztettek, hogy a tiszta és főleg az értelmes *beszédhez* (!) nem elég a „kiejtési szabályok” alkalmazása. És az értő/értető felolvasáshoz!

2.a. A helyes kiejtés és az értelmes beszéd törvényszerűségeit vizsgálva megfelledeztünk egy lényeges kérdésről. Az *elsőszó* vizsgálatáról. Ezért az igényes magyar beszéd hangzásával kapcsolatos törvényszerűségek összegyűjtése, a – tágabb értelemben vett – helyes kiejtés „szabályainak” megfogalmazása – *Az értelmes beszéd hangzása és az Igényesen magyarul kötet*¹⁰ – (főleg az igényes *írott* nyelvi szövegeknek elemzésére épülő, értő/értető meghangosítása alapján készült el.

Már a kiejtés vizsgálatának *kezdetén* – a 19. sz. közepe után, a hangsúlyozás és a szórend kapcsolatának és törvényszerűségeinek kutatásakor – is az írott szövegek – közöttük versek, széppróza, drámai művek – hangosításának vizsgálatára épült a kutatás. (L. Greguss, Joannovits György, Egressy Gábor és mások tanulmányait.¹¹) Később (az 1970-es évektől) részben a rádió és a tévé informatív – *írott nyelvű* (!) – szövegeinek hangosítása képezte a hangzó beszéd vizsgálatának alapjait, inkább preskriptív, semmint deskriptív céllal, – a korábbi „kutatások” eredményeire (olykor hamis: fél igazságot tartalmazó, leegyszerű-

⁶ Az elhangzó beszéd szövegfonetikai eszközeinek rendszere és összefüggései. NyK. 75. 1973. 77–103. (Németül: System und Zusammenhänge der textphonetischen Ausdrucksmittel. ALH. 25. 1975. 39–75.)

⁷ A bemondói beszéd akusztikumának stílusgondjairól. In: A rádióbemondó beszéde. Szerk.: Wacha Imre. MRT TK, 21. 1973. 103–70.

⁸ Hallom is hangját, ha személyesen ismert szerző írását olvasom. Első lektorom–cenzorom (feleségem) is hallja a hangomat, ha írástomat olvassa.

⁹ Az írásjelek használatában egyik „mesterem” volt Jókai is, aki nem a mai helyesírási szabályok szerint használja–használt az írásjeleket. Szerencsére a mai 50 kötetes népszerű Jókai–kiadásban nem „javították ki” a nagy mesemondó helyesírását! – Egy másik lektorom, Szende Aladár is többször szóvá tette, hogy cikkeim inkább szakelőadások, semmint szakcikkék.

¹⁰ Elekfi László – Wacha Imre: Az értelmes beszéd hangzása. Mondatfonetika kitekintéssel a szövegfonetikára. Szemimpex Kiadó Bp. É.n. [2003]; Wacha Imre: Igényesen magyarul, Az igényes kiejtés kézikönyve. Argumentum Kiadó, Bp. 2010.

¹¹ Bőséges bibliográfiái adatokra lásd: Elekfi László – Wacha Imre: Az értelmes beszéd hangzása. Szemimpex Kiadó 2003. 407–437.

rűsített) nyelvhelyességi szabályaira alapozva. A „helyes kiejtés”, az értő/értető szöveghangosítás kutatásának másik forrása a Kazinczy-versenyek sorozata is – frott szövegek megszólaltatásának elemzése lett.

3. A 970-es évek után a rádiós-tévé beszédnek és a Kazinczy-versenyek – normatív szemléletű – szöveg-tolmácsolásának a vizsgálata számos új eredményt is hozott, és nem egy esetben keményen megkérdőjelezte a kiejtéssel kapcsolatos korábbi szabályok, törvényszerecségek érvényességét.

3.1. Ha a Kazinczy-versenyek tapasztalatait nézzük – és kivételesen a „negatív eredményekre” ügyelünk –, azt tapasztaljuk: a kiejtéssel, az értelmes beszéddel kapcsolatos kutatásoknak bizonyos eredményei alig-alig épültek bele egyrészt a Kazinczy-versenyeken induló diákok, másrészt a hivatásos beszélőknek beszédébe. (Kivételt képez pl. a Kazinczy-versenyek érmeseinek és a közszolgálati tévék műsorvezetőinek, több hírolvasójának, néhány – de nem túl sok – tudósítójának és felolvasó (narráló) színészenek beszéde¹² (A színpadi beszéd – több okból – nem tartozik ide!¹³)

Ha a beszéd hangzására figyelünk a Kazinczy-versenyeken, az eredmények: az értő/értető szövegmondás terjedése, a versenyek színvonalának állandó javulása mellett – majd negyven éven át azt (is) tapasztaltuk, hogy sokaknál az „igényes felolvasó, reprodukív beszéd” többnyire olyan mechanikus szövegmondássá vált, amelyet – mindmáig visszatérően – néhány olyan kiejtési, helyes-ejtési szabály – legszívesebben azt mondanám álszabály – vezérel, amely még az olvasás tanulásakor sulykolódott belénk. Ezek pedig – a szép kiejtés jelszava miatt – elnyomják a szöveg értelmes tolmácsolásának szándékát. Ezek a szinte kiirthatatlan *álszabályok*:

Álszabály, hogy mindig *a*) a szavak – és minden értelmes szó – első szótagját kell hangsúlyozni (azaz megnyomni!); *b*) vesszőnél, kötőszó előtt meg kell állni, rövid szünetet kell tartani, fel kell vinni a hangsúlyt; *c*) a pontnál le kell vinni a hangsúlyt, és szünetet kell tartani; *d*) mindig a jelző szó a hangsúlyos, *e*) hogy a kérdőjelnél emelkedő-eső a mondat zárlatának hanglejtése, *f*) hogy egy-egy mondat indítása után csak az első vesszőnél állunk meg stb.¹⁴

¹² Pl. Acél Anna, Bordi András, Ciprus Éva, Czeglédi Edit, Szilágyi Zoltán, Szöllösi Gyöngyi, Szlotta Judit, Török Annamária, Varga Edit, Varga János.

¹³ A színpadi beszéd elsődleges funkciója, hogy a beszéddel jellemezze az adott „szereplő” személyiségét, érzékeltesse a színpadon látható, hallható „drámai szituációt”.

¹⁴ A felvisszük a hangsúlyt terminus technicus utótagja ellen a nyelvművelők tiltakozni szoktak. Pedig a kifejezésnek – noha tényleg helytelen – van igazságtartalma: ha jól megfigyeljük, a vessző és a szünet előtti előre mutató hanglejtési egység dallamzárlatában a fellépő dallamú utolsó szótagja dinamikai többletet is kap.

Ezek az álszabályok bizony máig megmaradtak az iskolai beszédtanítás gyakorlatában, és sok hivatásos beszélő (felolvasók, tudósítók, „narrálók”) gyakorlatában is, ha náluk nem olyan feltűnő módon, mint ezt a Kazinczy-versenyek résztvevőinek „szép” beszédében tapasztalhatjuk.

3.2. Ha figyelmes füllel hallgatjuk a rádiót, televíziót, így figyelünk a tájékoztató, ismeretközli műsorok (hírmondások, tudományos és tudománynépszerűsítő előadások) beszédére – beleértve ebbe a tudományos ismeretterjesztő filmek narrációt (szövegálmondásait) is – voltaképpen három nagy hangzási-nyelvi kategóriába sorolhatjuk a rádiókban, tévékben hallható beszédet, azért is, mert ez a háromféle hangzási-nyelvi forma háromféle kommunikációs helyzetben jön létre.¹⁵ Ezek legszemléletesebben a tévéhíradó tudósításában figyelhetők meg.¹⁶

3.2.1. Hangzását, eredendően szövegalkotását és a kommunikációs helyzetet tekintve az első nagy kategória a szűkebb értelemben vett riport, az interjú, amikor a riportert és alanya – a kamera, mikrofon jelenlétében – kérdezz-felelek módon „beszélget”, „közérdekű tájékoztató beszélgetést folytat”. (Ez a hétköznapi beszélgetésnek felel meg, csak nyelvtileg emeltebb szinten, mert a nyilvánosságnak szól.) Szövegalkotása, hangzásformája – a nyilatkozó műveltségétől, személyiségétől stb. is függően – a spontán beszédnek emeltebb, igényesebb változata; az esetek többségében nyelvtileg igényes mondat- és szövegszerkezetekkel, logikus, a gondolkozást tükröző, olykor lüktető, értő/értető hangzásformával. (Érdekes, hogy a nyilatkozó riportalanyok – főleg közéleti személyiségek – olykor tisztábban, értelmesebben, értetőbben beszélnek, mint a tudósítók. Ez magyarázható azzal, hogy saját gondolataikat mondják, saját logikai-nyelvi rendszerükben.) És a partnerek látják egymást!

3.2.2. A másik nagy kategória, amikor a tudósító (riporter) vagy maga a „riportalany” a tudósítást

¹⁵ Persze ez a három nagy kategória él a mindennapok életében is!

¹⁶ A beszédhelyzetekre I. WACHA IMRE: A korszerű retorika alapjai. Szemimpex Könyvkiadó, 1994. 1:86–152; WACHA IMRE: Az elektronikus tömegtájékoztató eszközök és a nyelvhasználat. In: A nyelv szerepe az információs társadalomban. A X. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásainak válogatott gyűjteménye. Szerk.: Bartha Magdolna, Stephanides Éva. Kodolányi János Főiskola, 2001. 25–48; WACHA IMRE: A retorika kompetenciái. In: A régi és az új retorika. – „A retorika a társadalomban – társadalom a retorikában” konferencia előadásai. Szerk. A. Jászó Anna és L. Aczél Petra. Közreadja az ELTE Tanárképző Főiskolai Karának Magyar Nyelvtudományi Tanszéke. Trezor Kiadó, Budapest, 2000. 53–88. WACHA IMRE: A kommunikációs helyzetekről és folyamatokról részletesebben (A Szegeden 2004. nov. 27-én megtartott kommunikációs konferencián elhangzott előadás bővebb változata). Szabadpart 2004. dec.

(riport) helyszínéről – a híradó műsorvezetőjének felszólítására – többé-kevésbé spontán – szabad – beszéddel (a szemünk láttára) mondja el a tudósítást. Ezt nevezik a tévések szaknyelven *stand up* beszédhelyzetnek. Ez a hétköznapi előadás kommunikációjának felel meg. Ennek szövegalkotása is az élőbeszéd gondolkodását – fegyelmzetebb gondolkodását is tükrözi: hangzása a természetes élőszó fegyelmzetebb ritmusát, hangsúlyozási és dallamformáit követi. Még ekkor is „él” a beszéd. (Persze vannak kivételek is, amikor a tudósító vagy a nyilatkozó szinte „betanult leckét mond fel”. De ilyen előfordul az élő riportban is: a kérdezett panelgondolatokat, panelszöveget szólaltat meg.

3.2.3. A harmadik nagy kategória az a „beszéd-mód”, amelyet a rádiók-tévék munkatársai – tudósításról szólva – narrációnak (a tévékben alámondásnak is) neveznek. Ez tulajdonképpen írott szövegnek a *felolvasása* stúdióban. Az ilyen megnyilatkozás többnyire egy-egy nyilvánosságnak szánt beszélgetés (interjú) lényegének összefoglalása, máskor ez maga a tudósítás, amelyet csak illusztrálnak – hitelesítenek – a riport, interjú alanyának a tudósító szövegébe beillesztett szavai (szóharapás), máskor ilyen írott-felolvasott szöveg a rádióban, tévében a hír, a tudósítás, a jegyzet, a kommentár stb. Ez a szövegalkotási, mondatszerkesztési mód és stílus és ennek következményeként – mert a szövegformában rejtve megjelenik a hangzásforma is – ennek a szövegformának a hangzása, a jellegzetes felolvasói hangzásforma jelenik meg a tudománynépszerűsítő filmekben, rádióban tudománynépszerűsítő előadásokban, olykor a Kazinczy-versenyeken. Voltaképpen az ebbe a hangzónyelvi kategóriába tartozó szövegmondással van a legtöbb gond: ez a hangzásforma hordozza leginkább azokat a sajátosságokat, amelyek jellemzőek az írott nyelvi stílusra. Ebben figyelhetjük meg a helyesírási szabályok meghatározta központosásnak a hangzásformára tett hatását.

Ugyanis a tájékoztató jellegű szövegek szövegformájának a látványa, a szöveg képi hatása és a szöveg mondatainak szerkezete (többségükben nyomtatéktalan közlő – kijelentő – mondatok sora egyfajta rutinfelolvasást és egyben biztonsági felolvasást sugall. Erre a biztonsági – mechanikus – felolvasásra jellemző hangzás egyrészt a „zsinórbeszéd”, amelyben a hangszólyok hangereje viszonylag egyforma (nincsenek kiemelkedő hangsúlyok, mert a mondatok többségében egyrészt sima egyenes szórendű az állítmány, ti. a mondatokban nincs kiemelő szórend). Másrészt a „biztonsági felolvasó”, aki a szöveget gyakran „kapásból” és rutinból szólaltatja meg, és írásjeltől írásjelig halad, nem mer erőteljesebb kiemelésekkel élni – nehogy „félreértelmezze” a szöveget. – A hanglejtés éppen ezért szűk hangterjedelemben mozog (nincs a kiemelő szórendnek, a mondathangsúlyos szónak megfelelő dallamcsúcs, mert ezeket a dallamcsúcsokat a beszélő „levágja” – akár a fűnyíró a kiemelkedő fűszálakat). Emiatt a hanglejtési

egységeknek (a szó szerkezeti egységeknek, hangsúlytól hangsúlyig terjedő nyelvi egységeknek, a „szerkezetes mondatrészek”-nek) a dallama nagyjából egyforma, és – a vesszőknél – mindig előre mutat, befejezetlenséget érezet. Legfeljebb a mondatzárlat dallama ereszkedik „jelzett pont”-ig. (A mondat nem zárul le akusztikailag, csak abbamarad.)

4. Ezt a dallamformát sugallja az íráskép is. Ha megnézzük a napilapok, a folyóiratok informatív jellegű írásait, a rádió és tévéhírek kéziratait, akár a tudománynépszerűsítő szövegeket, a tudományos kiadványok szövegeit, írásképét, az ilyen jellegű esszé-szövegeket, tapasztaljuk, hogy a vesszőn és a ponton kívül alig-alig találunk más írásjelet.¹⁷ ¹⁸ És ez az íráskép egy kiegyenlített hangzásformát, ezáltal tárgyilagosságot sugall, mert – ma már – ez a hangzásforma „adja” a tárgyilagosság képzetét. Lassan ez lesz – ha nem is a norma, de – a minta. Még a tudományos előadások hangzásában is.

Ezek a jelenségek több gondot vetnek fel. Mert:

4.1. Sajnos az írott szöveg felolvasása alapján dolgozódott ki az igényes köznyelvi kiejtés – ajánlott – normája. És ez felolvasási mód – sokak számára – „megfelel annak a hallgatólagos normának”, amelyeket – a hagyományos kiejtési szabályok közül megőrzött az iskolai kiejtés-, pontosabban felolvasás-tanítás. Az új eredmények közül – ismétlem – alig-alig mentek át a köztudatba. Még az iskolai anyanyelvoktatásba is alig-alig jutottak be azok a „törvényszerűségek” és új ismeretek, amelyek például a lassan öt évtizede tartó Kazinczy-versenyek vagy a Beszélni nehéz! mozgalom tapasztalatainak köszönhetőek.

4.2. Sajnos inkább csak azok a *leegyszerűsített* „szabályok” élnek még mindig, amelyek már korábban is éltek. Különösen vérszegények maradtak azok az – interpunkcióval és a szövegtagolással, szövegritmussal kapcsolatos megállapítások (szabályok (?), törvényszerűségek), amelyek korábban ismeretlenek voltak, azok a megállapítások, amelyeket az írott nyelv igényes, értő/értető megszólaltatásával figyelünk meg és dolgoztunk ki, az „ajánlott” köznyelvi kiejtési norma számára.

4.3. Sajnos megfogytak maguk az írásjelek is, legalábbis a publicisztikában és azokban a kiadványokban, amelyek a nagyközönségnek szánt tudománynépszerűsítő, gazdaságpolitikai és tömegtájékoztató kiadványok. De még az „olvasodalom”¹⁹ kategóriájába sorolható bestsellerekben is. Tessék csak kézbe venni, és a központosítás szempontjából

¹⁷ Nagyon kevés pontosvesszőt. Kettőspontot, gondolatjelet is főleg csak idézetek környezetében.

¹⁸ Igaz, bizonyos esetekben az ilyen szövegtípusok megszólaltatásakor megjelenik a „feldobott” szövegmondás is: a túlélénkített beszédnek széles skálán mozog a hanglejtése, de szinte öncélúan hullámanak a dallamformák.

¹⁹ J. Soltész Katalin szava. Nem azonos a lektürel!

megvizsgálni egy Magyar Nemzetet vagy egy Népszabadságot!

Az évtizedek során helyesbített kiejtési „szabályok” közül több olyan korábbi álszabály és néhány általánosított „törvényrűség” él tovább ma is a köztudatban, amely rutinossá, sablonossá teszi az írott szöveg megszólaltatását, „elfeledteti” a gondolkodást. Ismétlem: ilyenek, mint: vesszőnél, kötőszó előtt megállunk és felvisszük a hangsúlyt. Megmaradt az is, hogy a kérdőjelnél emelkedő-eső a mondat zárlatának a hanglejtése. De megmaradt az is, hogy mindig a jelzôt kell hangsúlyozni. Vigyázat! Álszabályokat soroltam fel!!!! Csak néhány helyesbítô megállapítás került át a *felolvasói gyakorlatba*.

Szépen igazolják mindezt – ha valaki figyelni öket – egyrészt a tudományos (vagy annak mondott) ismeretterjesztő filmek narrációi (szövegálmondásai), másrészt a Kazinczy-versenyeknek, főleg az általános iskolások Kazinczy versenyeinek a tapasztalatai.

5. A Kazinczy-versenyeken évtizedek óta visszatérő gond – minden „hadakozásunk” ellenére –, hogy a versenyző diákok többsége – főleg a szabadon választott szövegek bemutatásakor írásjelölt írásjelölt olvasva hangosítja a szöveget: szépen ejtve a hangokat majd minden vesszőnél, majd minden kötőszó előtt megáll, magasba emeli a hangját, és ez által széttagolja a mondatokat. Vesszőtől vesszőig vagy vesszőtől pontig olvas, szünet és tagolás, azaz hang- és ritmusváltás nélkül, a szünet utáni szónak (a szünet utáni szó szerkezet első szavának) az „élhangsúlyával”²⁰. A versenyzők nagy része nem értelmes gondolatokat szolgált meg, csak a leírt szavakat hangosítja fel, ejti ki szépen, lehetőleg tiszta artikulálással, szó szerkezetek esetében is szinte minden szókezdetnek vagy a jelzőknek a mechanikus hangsúlyozásával.²¹

Még a tanult, hivatásos beszélők gyakorlatában is megmaradt – bár nem mindig feltűnő módon érhető tetten –, hogy *a)* a vesszőknél egy-egy pillanatra vagy egy hangváltás erejéig megállnak – még akkor is, ha ezzel szó szerkezetet törnek szét), *b)* hogy megállnak, megtorpannak a tag- vagy mellékmondati határon a kötőszó előtt, *c)* hogy egy-egy mondat indítása után az első vesszőnél megállnak egy pillanatra, *d)* de nem tartanak tagoló „szünetet” (pl. szünetpótló hangváltással) szerkezetes mondatrész előtt a mondat szerkezet érzékeltetésére. *e)* Nem tagolják a szövegmondatot pl. egy-egy bonyolultabb szó szerkezet első szavánál vagy egy-egy (szerkezetes) felsorolás első

eleme előtt (mert nincs előtte vessző), *f)* hogy szinte mindig meg-megállnak a kötőszavak – főleg az *és* kötőszó – előtt, akár szó szerkezeteket, akár tag- vagy mellékmondatokat kapcsol a kötőszó.²² Nézzünk néhány példát részben a Kazinczy-versenyek szövegeiből, részben a rádió- vagy tévé híradásaiból.

6. Példák:

6.1. Felesleges, értelemtorzító szünet a vessző miatt:

„Mindenkinek kötelessége az antiszemitizmus, | a rasszizmus | és az intolerancia ellen küzdeni.” (MTV 1. 2014.01.17.19.30.)

Helyesen: „Mindenkinek kötelessége | az antiszemitizmus, a rasszizmus és az intolerancia ellen küzdeni.”

Rossz tagolással szétört értelem: A[z ukrán] parlament vonja vissza a szólásszabadságot | súlyosan korlátozó intézkedéseket. (MTV 1. 2014.01.27.19.30.)

Helyesen: A[z ukrán] parlament vonja vissza | a szólásszabadságot | súlyosan korlátozó intézkedéseket.

6.2. A kötőszó előtti szünet, a felsorolás széttagolása és a szó szerkezet élhangsúlyja szétválasztja az igazi értelmet:

A magyar nyelvnek a maga sajátos természeténél onnan van, | hogy kialakításában vajmi kevés része volt az alkuszoknak, | kereskedőknek, | fiskálisoknak | s más efféle csűrő-csavaró beszédű embernek. | Jobbára kérkezi emberek nyelve volt a magyar.

[...] Ebből az következik | hogy a *jó* magyar írás | és *beszéd* tanítását | voltaképpen a helyes gondolkodás tanításával kell kezdeni.

Ki gondolkodik helyesen? | Aki az *igazat* keresi.

Az írás | és a *beszéd* módja | mindenkit leleplez. | *Jól* beszélni | és *írni* magyarul, | ez tehát igazánból: jellemkérdés.

Helyesen:

A magyar nyelvnek a maga sajátos természeténél onnan van, | hogy kialakításában vajmi kevés része volt | az alkuszoknak, | kereskedőknek, | fiskálisoknak | s más efféle csűrő-csavaró beszédű embernek. | Jobbára kérkezi emberek nyelve volt a magyar.

[...] Ebből az következik, | hogy a *jó* magyar írás | és *beszéd* tanítását | voltaképpen a helyes gondolkodás tanításával kell kezdeni. | *Ki* gondolkodik helyesen? | Aki az *igazat* keresi.

²⁰ Az *élhangsúly* a szó szerkezet első szavában az első szótagnak a mechanikus hangsúlyozása. Ez összerántja, „uralma alá húzza” a szerkezet többi elemét is. Miatta gyakran torzul az értelem.

²¹ Érdekes, hogy a versenyeken a kötelező szöveget – évtizedek tapasztalata – a felolvasók a vesszőknél, kötőszók előtt már kevésbé tagolják szét.

²² Valamikor a 30-as években a *Magyarosan* egyik szerzője furcsállotta, hogy az – akkori – rádióbemondók mindig a kötőszavak után állnak meg. A természetes élőszóban ma is gyakran a tagmondatot kapcsoló kötőszó után állunk meg!

Az írás és a beszéd módja : mindenkit leplez. | Jól beszélni és ími magyarul, | ez tehát igazánból: | jelemkérdés.

A dallam jelzésével:

„[...] Ebből az következik, | hogy a jó magyar írás és beszéd : ^mnítását | voltaképpen a : helyes ^{kon}dolkodás tanításával kell kezdeni. | ^{ki}gondolkodik helyesen? | Aki az igazat keresi.

Az írás és a beszéd módja : mindenkit leplez. | jól beszélni és ími magyarul, | ez tehát igazánból: jelemkérdés.”

6.3. Ha ilyen egyszerű és világos mondatokban félreértést okoz a rossz tagolás, mi lesz az olyan bonyolult közlésekkel, mint amelyekkel a következő mondatokban találkozunk. Ezekben már nemcsak a vesszőhasználat „hiányos volta” jelenthet gondot. Velük a gondolatjel használatának kérdését célszerű felvetnünk. A gondolatjelet ugyan használja a mai „újságírás” – beleértve ebbe a rádiós-tévéés tömegtájékoztatás „hírszövegeit” és a „közprózát”, a tudománynépszerűsítő szövegeket is –, de nem a szöveg(mondat) értelmezéséhez, hanem túlnyomórészt csak idéző mondatok környezetében. Nézzünk tehát bonyolultabb mondatokat. A tagolás hibái félreértést eredményezhetnek, a „más” írásjelezés a megszólaltatást segítheti. Pl:

„Az újság által kiszivárogtatott francia elképzelések szerint ezzel egy időben Zágrábnak is rendeznie kellene konfliktusát a horvátországi szerbekkel, | méghozzá azon nemzetközi terv végrehajtásával, | amely széles körű autonómiát adna Krajnának. || Ezeket a javaslatokat a szerb, | a boszniai | és a horvát államfő Párizs által indítványozott csúcserkeztetén kellene megvitatni, | és erre a francia tervek szerint meghívják a jugoszláv válság békés rendezésén dolgozó összekötőcsoport külügyminisztereit is.”

Helyesebben: „Az újság által kiszivárogtatott francia elképzelések szerint | – ezzel egy időben – | Zágrábnak is rendeznie kellene konfliktusát | a horvátországi szerbekkel, | méghozzá azon nemzetközi terv végrehajtásával, | amely széles körű autonómiát adna Krajnának. || Ezeket a javaslatokat | a szerb, | a boszniai | és a horvát államfő : – Párizs által indítványozott – csúcserkeztetén kellene megvitatni, | és erre : – a francia tervek szerint – : meghívják : a jugoszláv válság békés rendezésén dolgozó összekötőcsoport külügyminisztereit is.”

Sőt:

„Az újság által kiszivárogtatott francia elképzelések szerint – ezzel egy időben – Zágrábnak is rendeznie kellene konfliktusát | a horvátországi szerbek-

kel, | méghozzá azon nemzetközi terv végrehajtásával, | amely széles körű autonómiát adna Krajnának. || Ezeket a javaslatokat | a szerb, a boszniai és a horvát államfő : – Párizs által indítványozott – csúcserkeztetén kellene megvitatni, | és erre – a francia tervek szerint – meghívják : a jugoszláv válság békés rendezésén dolgozó összekötőcsoport külügyminisztereit is.”

Így kiemelődne a hír lényege:

„Az újság által kiszivárogtatott francia elképzelések szerint [...] Zágrábnak is rendeznie kellene konfliktusát | a horvátországi szerbekkel, | méghozzá azon nemzetközi terv végrehajtásával, | amely széles körű autonómiát adna Krajnának. || Ezeket a javaslatokat | a szerb, | a boszniai | és a horvát államfő : [...] csúcserkeztetén kellene megvitatni, | és erre [...] meghívják : a jugoszláv válság békés rendezésén dolgozó összekötőcsoport külügyminisztereit is”.

6.4. A következő mondatokban – a rossz tagolás mellett félreértést okozhat, hogy a bonyolult szó szerkezetben egy „áltárgy” is (az egész világot) van:

„[Janus Pannonius fordítója] Egyet tehet, ha tehet valamit: | ha, kellő módon tisztelve a latin nemes sugalmazását, | mégis arra törekszik, | hogy az egészet átsugárzó új élmény felől közelítse meg, annak rendelje alá a nyelvet, | s így próbálja megéreztetni ezt az egész világot | az eddigieknél tágabb és emberibb karolással szívére ölelő új líraiságot.” (Muraközy Gyula: Janus Pannonius fordításához.)

Helyette:

„[Janus Pannonius fordítója] Egyet tehet, ha tehet valamit: | ha, – kellő módon tisztelve a latin nemes sugalmazását, – mégis arra törekszik, | hogy az egészet átsugárzó új élmény felől közelítse meg, | annak rendelje alá a nyelvet, | s így próbálja megéreztetni | ezt az – egész világot az eddigieknél tágabb és emberibb karolással szívére ölelő – új líraiságot.”

Vagy a tagolásra utaló írásjelezéssel: és gondolatjelek közé téve a közbevetéseket és az „áltárgyas” szerkezetet:

„[Janus Pannonius fordítója] Egyet tehet, – ha tehet valamit –: | ha, – kellő módon tisztelve a latin nemes sugalmazását, – mégis arra törekszik, | hogy az egészet átsugárzó új élmény felől közelítse meg, | annak rendelje alá a nyelvet, | s így próbálja megéreztetni | ezt – az egész világot – az eddigieknél tágabb és emberibb karolással szívére ölelő – új líraiságot.”

6.5. Megzavarhatja a (fel)olvasót ugyanennek a bekezdésnek a második mondatában egy gondolatjel „hiánya” is. Mert a gondolatjel nélkül nehezen vesszük észre, hogy a mondat nominális

mondat. Az alany az *ez*, az állítmány az *ellentét*. Vagy fordítva. S nem ártott volna pontosvesszők közé fogni a felsorolás párhuzamos szószerkezeteit sem, és el kellene tüntetni az „az egész világot” „áltárgyat” is.

A másik ellentétet, noha ez még jelentősebb, nehezebb felfedezni. **Ez az ellentét** az antik latin nyelv s a modernebb tartalom között, a nyugodt, klasszikus gyökerű és veretű kifejezések, s az egészet új módon látó s egybeolvasztó ihlet között, az ellentét a nyelvet adó s azt nyelvi géniuszával még évszázadok távolából is elevenen ihlető latin világ életérzése és a humanista sokkal újszerűbb életérzése között²³. Erről az életérzésről – ember és természet, ember és történelem, ember és kultúra, ember és másik ember, s mindezt mintegy összefoglalva: ember és haza új viszonyáról – vall ez a vers, magas fokon. S ez: a latin emberénél bonyolultabb érzelmi gyökerekből táplálkozó ihlet ad a látszólag klasszikus latin nyelvű szövegnek valami olyan új árnyalatot, új emberi telítettséget és többletet, amit a fordító érezhet ugyan, de még bizonyos árnyalataiban is nehezen tud kifejezni. Egyet tehet, ha tehet valamit: ha, kellő módon tisztelve a latin nemes sugalmazását, mégis arra törekszik, hogy az egészet átsugárzó új élmény felől közelítse meg, annak rendelje alá a nyelvet, s így próbálja megéreztetni ezt az egész világot az eddigieknél tágabb és emberibb karolással szívére ölelő új líraiságot. (Murakózy Gyula: Janus Panonius fordításához.)

Valahogy így:

A másik ellentétet, noha ez még jelentősebb, nehezebb felfedezni. | Ez – || az *ellentét* az antik latin nyelv | s a modernebb tartalom között; | a nyugodt, klasszikus gyökerű és veretű kifejezések, | s az egészet új módon látó s egybeolvasztó ihlet között; || az *ellentét* | a nyelvet adó | s azt nyelvi géniuszával még évszázadok távolából is elevenen ihlető latin világ életérzése | és a humanista sokkal újszerűbb életérzése között. || Erről az életérzésről – *ember és természet, ember és történelem, ember és kultúra, ember és másik ember, s mindezt mintegy összefoglalva: ember és haza új viszonyáról* – vall ez a vers, magas fokon. || S ez: – a latin emberénél bonyolultabb érzelmi gyökerekből táplálkozó – *ihlet ad* | a látszólag klasszikus latin nyelvű szövegnek | valami olyan új árnyalatot, új emberi telítettséget és többletet, | amit a fordító érezhet ugyan, | de – még bizonyos árnyalataiban is – | nehezen tud kifejezni. || Egyet tehet, – *ha tehet valamit*: – *ha, – kellő módon tisztelve a latin nemes sugalmazását, –* mégis arra törekszik, hogy az egészet átsugárzó új élmény felől közelítse meg, annak rendelje alá a nyelvet, s így próbálja megéreztet-

²³ Nominális mondat. Az alany: *ez*, az állítmány: *az ellentét*.

ni | **ezt az – egész világot az eddigieknél tágabb és emberibb karolással szívére ölelő – új líraiságot.**

6.6. Hasonlóképpen kellene átközpontozni a következő mondatot, amelyben „álalany” is van! (Ti. nem a *martalócok*, hanem a *tornyok* épülnek fel!):

„Ha képes leszel elfelejteni a keresztes hadjáratok borzalmát, | a középkori hűbéres viszonyok jobbágsanyarúságát, | a kötelező kilencedeket, tizedeket..., [...] ha újra régi eredetiségükben virulhatnak a lóistállóvá, magtárrá alakított templomok, elnéptelenedett zsinagógák, ismét felépülnek a **hajdani martalócok | és a jelenlegi korszerű fegyverek által lerombolt tornyok...**”, ha véget ér mindenütt az ezeréves türelmetlenség, vallási fanatizmus..., (Kovács Mária).

Ehelyett így:

Ha képes leszel elfelejteni | a keresztes hadjáratok borzalmát, | a középkori hűbéres viszonyok jobbágsanyarúságát, [...] | ha újra régi eredetiségükben virulhatnak | a – lóistállóvá, magtárrá alakított – | templomok, elnéptelenedett zsinagógák, | ismét felépülnek | – a hajdani martalócok és a jelenlegi korszerű fegyverek által lerombolt tornyok..., | ha véget ér mindenütt az ezeréves türelmetlenség, vallási fanatizmus...,

6.7. Ezek a példák arra utalnak, hogy – legalábbis a beszédre, felolvasásra is „kacsintva” – bátrabban kellene bánni (a „sima” vesszőzés mellett és helyett) a gondolatjelek használatával. Egy rádióhírből vett mondat jól érzékelteti ezt:

Az országos rendőrfőkapitány tíz millió forintot ajánlott fel annak, aki – akár névtelenségének megőrzése mellett – információkkal segíti a robbantó elfogását. (MTV 1. 2014.01.17.19.30.)

6.8. Könnyen és jól szólaltatható meg Illyés szövege, éppen a gondolatjelezés következtében. Több lépcsőben mutatom be a szövegből vett részletet:

„Tizennegyedik életévemben a gimnáziumi tanév elején a magyar irodalom tanára – megnyerő hangú s arcú szőke fiatalember – néhány szóval elmagyarázta, mi is a Toldi. Világos, okos hangsúlyozással fölolvastott s azon elevenen elemeire boncolt néhány szakaszt.”|| (Illyés Gyula: Az irodalom értelme)

Tagolójelekkel:

„Tizennegyedik életévemben | a gimnáziumi tanév elején | a magyar irodalom tanára | – megnyerő hangú s arcú szőke fiatalember – | néhány szóval elmagyarázta, | mi is a Toldi. || Világos, okos hangsúlyozással fölolvastott | s azon elevenen | elemeire boncolt | néhány szakaszt.”|| (Illyés Gyula: Az irodalom értelme)

A mondat szerkezet érzékeltetésével:

„Tizennegyedik életévemben | (2) a gimnáziumi tanév elején | (3) a magyar irodalom tanára | (4) – megnyerő hangú s arcú (4a) szőke fiatalember – | (5)

néhány szóval (5a) elmagyarázta, | (6) mi is | (6a) a Toldi. || (1) Világos, ↑ (1a) okos hangsúlyozással ↑ (1b) fölolvastott | (2) s azon elevenen | (3) elemeire boncolt | (4) néhány szakaszt.”]

A hangsúlyok jelölésével:

„Tizennegyedik életévemben | (2) a gimnáziumi tan-
év elején | (3) a magyar irodalom tanára | (4) – meg-
nyerő hangú s arcú ↑ (4a) szöke fiatalember – | (5)
néhány szóval (5a) elmagyarázta, | (6) mi is | (6a) a
Toldi. || (1) Világos, ↑ (1a) okos hangsúlyozással ↑
(1b) fölolvastott | (2) s azon elevenen | (3) elemeire
boncolt | (4) néhány szakaszt.”]

Az első mondatban az első ritmikai egység (1) egy jelzős időhatározói szó szerkezet: *tizennegyedik életévemben*; ehhez egy újabb időhatározó (2) csatlakozik, amely minősítő és birtokos jelzőből (*a gimnáziumi tanév*) és a szűkebb értelemben vett határozóból és egyben birtokszóval (*elején*) áll. Ezt követi a háromszavas alanyi rész (3), mely jelzős birtokos szerkezet: *a magyar irodalom tanára*. Utána két kisebb ritmikai egységre bontható értelmezői részt találunk (4, 4a). Ebben alá- és mellérendelt elemek egyaránt akadnak: *megnyerő hangú s arcú szöke fiatalember*. A *fiatalember* szónak alá van rendelve mind a *szöke*, mind az egymásnak mellérendelt *hangú és arcú* melléknévi jelző, az ezeknek közös melléknévi jelzője a *megnyerő*. Az értelmezői szó szerkezetet (4, 4a) az eszközhatározóval bővített állítmányi rész (5, 5a) követi: *néhány szóval elmagyarázta*. Az állítmányi rész visszafelé kapcsolódik az alanyi részhez (3) és előre felé a kötőszó nélküli mellékmondat formájában kifejtett és ismét két kisebb egységre bontható tárgyi részhez: (6, 6a) *mi is a Toldi*. Ha a mondatot a megadó jelzések szerint szünettel vagy szünetpótlóval tagoljuk, s a ritmikai egységek határán – a (2), (4), (4a) ritmikai egységet jobban, az (5) egységet kevésbé felgyorsítva – tempót is váltunk, akkor a hallgató számára világos lesz a mondat fő információja: ‘Tizennegyedik életévemben a magyar irodalom tanára elmagyarázta, mi is a Toldi.’ – A második mondatot a módhatározóval bővített állítmányi rész (1., 1a, 1b) vezeti be, amelyben a szűkebb értelemben vett határozónak két egymás mellé rendelt jelző van alárendelve: *Világos, okos hangsúlyozással felolvastott*. Ezt a szerkezetet egy neki mellérendelt, de időhatározóval (2) tőle elválasztott és határozóval bővített újabb állítmány (3) követi: *elemeire boncolt*. A mondatot a tárgyi rész (4) zárja le: *néhány szakaszt*. – A szintagmahatárokon bekövetkező tagolás és ritmusváltás ismét összekapcsolja a lényeges részeket: ‘Fölolvastott és elemeire boncolt néhány szakaszt.’”

6.9. Segíti a tömör szerkesztés feloldását a jól használt gondolatjel. Ebben – az olvasóknak szánt – szövegben a harmadik és negyedik mondatnak a megértését megkönnyíti a tempóváltás és a határozott tagolással járó beszédritmus is. A bonyolult szó szerkezetek és részek ugyanis késleltetik az összetartozó szerkezetek akusztikus összekapcsolását. Mindkét „tömb” több szintű. Az első 12 tagból álló, 4 szintű, alárendeléseket sorakoztató jelzős szerkezet. A második mellérendeléseket is tartalmaz és egyszer kilenc, másodsor tizenégy szóval álló alárendelések szerkezetet

„Tünődéseim élén magától adódó, sőt magát kínáló címként leginkább ez állhatna: Nyelvünk és kultúránk szerte a világban. Ezt terveztem eredetileg magam is. De csak addig, amíg a múlt év augusztusában Budapesten tartott Harmadik Anyanyelvi Konferencia nyomtatásban most megjelentetett anyagával, amelyről alább röviden beszámolni szeretnék közelebről meg nem ismerkedtem. [...] Így történhetett meg, hogy most, amikor a kongresszusok, konferenciák anyagát tartalmazó kiadványok sorába egyébként »szabályosan« illeszkedő, Imre Samu, Maróti Gyula és Szende Aladár gondos munkája folytán szépen összeállított és szerkesztett kötetet kézbe vettem, hamarosan éreztem: valamiképpen »szabálytalan« közegbe kerültem.” (B. Lőrinczy Éva)

Megszólatlaltasakor a kapcsolást késleltető informatív részeket meg kell pergetniünk, és kisebb hangerővel, enyhébb hangsúlyokkal kell kimondanunk. A többi az átlagos beszédiramhoz viszonyítva némileg lassabban, hangosabban és erőteljesebb hangsúlyokkal. A kritikus mondatban a gyorsított részeket apróbb betűtípus, jelöli, a lassítást ritkítás, a hangsúlyokat dölt szedés, az erőteljesebb nyomatkokat dölt szedés és aláhúzás jelzi:

„Tünődéseim élén | — magától adódó, sőt magát kínáló címként | — leginkább ez állhatna: | Nyelvünk és kultúránk szerte a világban. | Ezt terveztem eredetileg magam is. | De csak addig, — amíg a múlt év augusztusában Budapesten tartott — Harmadik Anyanyelvi Konferencia — nyomatásban most megjelentetett — anyagával | — amelyről alább röviden beszámolni szeretnék — | közelebről meg nem ismerkedtem. [...] || Így történhetett meg, hogy most, | amikor | a kongresszusok, konferenciák anyagát tartalmazó kiadványok sorába | egyébként »szabályosan« illeszkedő, | — Imre Samu, Maróti Gyula és Szende Aladár gondos munkája folytán | — szépen összeállított és szerkesztett kötetet | kézbe vettem, | hamarosan éreztem: | valamiképpen »szabálytalan« közegbe kerültem.” (B. Lőrinczy Éva)

Vagy:

„Tünődéseim élén | — magától adódó, sőt magát kínáló címként | — leginkább ez állhatna: | Nyelvünk és

kultúránk *szerte* a világban. *Ezt* terveztem eredetileg magam is. De csak *addig*, amíg a *múlt* év augusztusában Budapesten tartott *Harmadik Anyanyelvi Konferencia* nyomtatásban *most* megjelentetett anyagával | – amelyről alább röviden beszámolni szeretnék – | *közelebből meg* nem ismerkedtem. [...] || *Így* történhetett meg, hogy *most*, | amikor | a *kongresszusok, konferenciák anyagát tartalmazó kiadványok sorába* | egyébként »szabályosan« illeszkedő, | – *Imre Samu, Maróti Gyula és Szende Aladár gondos munkája folytán* : – szépen összeállított és szerkesztett *kötetet* | *kézbe* vettem, | hamarosan éreztem: | valamiképpen »szabálytalan« *közegbe kerültem.*” (B. Lőrinczy Éva)

A szövegdarab lényege:

„Tünődéseim élén | leginkább ez állhatna: | Nyelvünk és kultúránk szerte a világban. | Ezt terveztem eredetileg magam is. | De csak addig, | amíg Harmadik Anyanyelvi Konferencia anyagával | közelebből meg nem ismerkedtem. [...] || Így történhetett meg, hogy most, | amikor | a szépen összeállított és szerkesztett kötetet | kézbe vettem, | hamarosan éreztem: | valamiképpen »szabálytalan« *közegbe kerültem.*” (B. Lőrinczy Éva)

6.10. Érdemes megfigyelni, mennyire mondhatóvá és hallhatóvá teszi Veres Péter gondolatait az idézőjeleknek a mondat szerkezetet is érzékeltető használat. Bár a 2. bekezdés előtti mondatában a címre utaló idézőjel beugrathatja a felolvasót. (Ti. a helyes értelem: mi az, ami *ma* a legfontosabb):

Hiába mondom önmagamnak újra és újra: Hagyd az írók ügyeit, az Írószövetséget és mindent, gazdálkodj jobban a hátralévő idővel és a kevesbedő lelki energiáddal! Úgyis reménytelen fáradozás ez, hisz ott kezdődik az író, hogy nem szorul – **legalábbis azt hiszi, hogy nem szorul** – a te érveidre. Mert vagy megtalálja a maga útját és mondandóját, **amely mindig a kor, a közösség és a saját tehetsége kölcsönhatásaiból – beleértve az ellentmondást is, az odaadást is – kovácsolódik ki**, vagy pedig végigvergődí – **ha bírja** – az egész életét, s lesz belőle, ami lesz.

De mondom, hiába: muszáj beleszólni. Itt van mindjárt ez a „maiság”. Egész sereg fiatal – **és nem fiatal** – író, művész, azontúl az egész szórakoztatóipar, sőt a kulturális kormányzat és a szellemi közvélemény nem kicsi része keresi, szinte már hajszolja az időszerút, a korszerút, a „**maid**”. Ami ebből formai, stílári, vagy akár „**strukturális**”, nem érdekes; engem, **aki 25-30 év óta hangzotatom a sorrendi fontosságot**, az érdekel, **még íróként is**, aminek szociológiai, történelmi-társadalmi időszerűsége, „**kor-evidenciája**” van. Mi az, **amire azt kell mondanunk: „itt és ma” az a legfontosabb**, ezt kell tenni! A politika ezt már érzi, a társadalom is érzi, az irodalom nem érezné? (Veres Péter: „Itt és ma” In: Z. Szabó László–Wacha Imre: A Kazinczy-versenyek története. Győr, 1978.)

6.11. Ritka a nagyközönségnek szánt írásokban a pontosvessző is. Pedig – mélyre szálló dallamával jól érezteti a bonyolultabb szerkezetű nyelvi közlések logikáját.²⁴

„Egy bizonyos automatizmusa is van a nyelvnek, **↑** amely éppoly észrevétlenül működik – a tudat teljes kikapcsolásával – **→, ↑** mint az egyensúlyérzék; | emez testtartásunkat szabályozza, **↓** amaz gondolkodásunkat. || Ha az ember fülében működő egyensúlyérzék valamilyen oknál fogva megromlik, **↓** az ember tántorogni kezd s elesik; | ha nyelvi érzéke satnyul el, | akkor gondolatai kezdenek el bicegni, sántítani, botladozni, **↑** s végül hasra vágódnak.” (Déry Tibor: Van-e szükség nyelv művelésre?)

Sorokba tördelve:

Egy bizonyos automatizmusa is van a nyelvnek, **↑**

mely éppoly észrevétlenül működik – a tudat teljes kikapcsolásával – **→, ↑**

mint az egyensúlyérzék; |

em ez testtartásunkat szabályozza, **↓** amaz gondolkodásunkat. |

Ha az ember fülében működő egyensúlyérzék valamilyen oknál fogva megromlik, **↓**

az ember tántorogni kezd s elesik; |

ha nyelvi érzéke satnyul el, |

akkor gondolatai kezdenek el bicegni, sántítani, botladozni, **↑**

s végül hasra vágódnak

6.12. Bonyolult felsorolásokban az egy „bokorba” tartozó részek határait jelzi a pontosvessző. Ezeknél szünetet tartunk, a közöttük lévő részeket a vesszőknél „szünetpótlóval” tagoljuk: Pl.

„megtörtént, hogy **míg a roppant ebédelőben az öregúr ebédelt velem és egyik unokájával**, a konyhában nyolcan-tízen ültek az asztal körül: **Mari néni**, **az öreg szakácsnő**, **akinek Malakoff-tortája valószínű remekmű volt**, **de senkinek nem árulta el a receptjét**; | **Ágnes**, **akomorna**, **akit még az azóta el-**

²⁴ A pontosvessző egy vesszőből és egy fölötté elhelyezett pontból álló írásjel, amelyet hosszabb összetett mondatnak némiképp önálló tagjai közé teszünk, azonkívül felsorolásban egyfélékből álló egységek elkülönítésére használunk (:). Hanglejtése többnyire megfelel a nem teljes gondolategységet lezáró ún. jelzett pontnak: a hang leereszkedik, de – a folytatást is jelezve – nem egészen a legmélyebb fokra; a folytatás pici szünet után mintegy rávágva, megpergetve, rendszerint erős hangszállal következik. Pl.: „Az összetett mondat bármennyire az egyszerűből nőtt is ki, már kinőtt belőle; ↓ önálló és nála magasabb kategóriává fejlődött.” Ha nincs szoros kapcsolat a pontosvesszővel elválasztott részek közt, a szünet lehet hosszabb, a tempó lehet nyugodt. Ha szoros a kapcsolat, alkalmazhatunk lebegő, enyhén emelkedő, vesszőszerű befejezést is. Jelezheti a mondatban a gondolati párhuzam fordulópontját is.

halt feleség vett maga mellé; | Annus, aki még ma is él mint varrónő, de akkor szobalány volt; | Sefcsik néni, aki állandóan mosott és vasalt, egy papunokáját nevelte (aki ma talán püspök); | Béla, az autózvezető, és felesége, akit a család Ausztriából hozott Budapestre; | egy derék kertészlegény, akiből nem tudni, mi lett, és a sok kliens.” (Gyergyai Albert: *Egy barátságos ház története*. 1986. 51.)

Látható formában:

megtörtént, hogy *míg a roppant ebédlőben az öregúr ebédelte velem és egyik unokájával, a konyhában nyolcan-tizen ültek az asztal körül:*

Mari néni, az öreg szakácsnő, akinek Malakoff-tortája valóságos remekmű volt, de senkinek nem árulta el a receptjét; |

Ágnes, a komorna, akit még az azóta elhalt feleség vett maga mellé; |

Annus, aki még ma is él mint varrónő, de akkor szobalány volt; |

Sefcsik néni, aki állandóan mosott és vasalt, s egy papunokáját nevelte (aki ma talán püspök); |

Béla, az autózvezető, és felesége, akit a család Ausztriából hozott Budapestre; |

egy derék kertészlegény, akiből nem tudni, mi lett, és a sok kliens.”

6.13. Eötvös József körmondatának második részében szintén tagoló szerepe van a pontosvesszőnek. Hosszabb szünetet kíván, akár csak a bevezető rész szakaszai után a kettőspont. A kötőszók előtti vessző rövid szünetet jelez:

„Egy fél század múlt, | mióta halhatatlan emlékeztető József császár azon meggyőződésből indulva ki, ↑ hogy élő nemzetek tudományos és közálladalmi kifejlődésüknek eszközül holt nyelvet nem használhatnak, | mert egy részről a kifejlődés gátolják, | míg más részről maga az ily módon művelt klasszikus nyelv számtalan barbarizmusnál mással alig gazdagodnék: || tartományainak minden közdolgaiban egy élő nyelvnek használatát parancsolá: || egy fél század múlt el, | mióta apáink József császárnak ezen parancsolatjára kötelességök érzetére, ↑ mellyel minden nemzet önnyelve iránt tartozik, ↑ ébredve, | honi szép nyelvünk fölemelésére fordíták figyelmüket: || s ha azon hosszú időszakot tekintjük, | mely alatt ez a – még máiglan be nem végzett ügy – törvényhozásunkat annyi országgyűlésen keresztül elfoglalá: | fájdalom töltheti keblünket, | ha eszünkbe jut, | miként a nemzetnek ily általános és legigazságosabb kívánata egy hosszú félszázad alatt még nem teljesülhetett egészen; || öröm töltheti, | midőn látjuk, | hogy ennyi ellenszegülés egy, | s még vétkesebb közönyösség mellett más részről | e kérdésben csak állhatosságunk által segítve, | lépésről lépésre | de mindig haladtunk; || de minden esetre azon meggyő-

ződésünknek kell bennünk támadni, | hogy ezen tárgyra minden jó ok rég elmondatott; || s hogy ha valami, | ez bizonyosan azok közé tartozik, | melynek végképp való eldöntését továbbra halogatni nem lehet.” (Eötvös József: *A magyar nyelvről*.)

Egységekre tördelve:

„Egy fél század múlt, | mióta halhatatlan emlékeztető József császár azon meggyőződésből indulva ki, ↑ hogy élő nemzetek tudományos és közálladalmi kifejlődésüknek eszközül holt nyelvet nem használhatnak, | mert egy részről a kifejlődés gátolják, | míg más részről maga az ily módon művelt klasszikus nyelv számtalan barbarizmusnál mással alig gazdagodnék: || tartományainak minden közdolgaiban egy élő nyelvnek használatát parancsolá: ||

egy fél század múlt el, | mióta apáink József császárnak ezen parancsolatjára kötelességök érzetére, ↑ mellyel minden nemzet önnyelve iránt tartozik, ↑ ébredve, | honi szép nyelvünk fölemelésére fordíták figyelmüket; ||

s ha azon hosszú időszakot tekintjük, | mely alatt ez a – még máiglan be nem végzett ügy – törvényhozásunkat annyi országgyűlésen keresztül elfoglalá: |

fájdalom töltheti keblünket, | ha eszünkbe jut, | miként a nemzetnek ily általános és legigazságosabb kívánata egy hosszú félszázad alatt még nem teljesülhetett egészen; ||

öröm töltheti, | midőn látjuk, | hogy ennyi ellenszegülés egy, | s még vétkesebb közönyösség mellett más részről | e kérdésben csak állhatosságunk által segítve, | lépésről lépésre | de mindig haladtunk; ||

de minden esetre azon meggyőződésünknek kell bennünk támadni, | hogy ezen tárgyra minden jó ok rég elmondatott; || s hogy ha valami, | ez bizonyosan azok közé tartozik, | melynek végképp való eldöntését továbbra halogatni nem lehet.” (Eötvös József: *A magyar nyelvről*.)

6.12. Bizonyos esetekben a mondat belső szerkezeti határait és összefüggéseit is mutatja a pontosvessző. A Babitsól vett példában a pontosvessző a szokatlan mondat szerkezetre figyelmeztet, és arra is, hogy olykor figyelmen kívül kell hagyni az írásjeleket, így a kérdő- és a felkiáltójelet. Régies helyesírási szövegekben ezeket a mondaton belül is kiteszik:

„Régi szavak járnak vissza elsötétült lelkeinkbe, mint sötétben nagy szobákba utcáról behullott fények; mit jelentenek? hiába próbálunk rá emlékezni; mit jelent az, hogy szeretni? mit kívánni? és ölelni? a homályban mindhiába kérdezzük az árnyakat.”

Egy másik Babits-idézetben azonban félreértést idéz elő, ha a vesszőnél tagoljuk a mondatot. Nem azt adja, amit Babits mondott:

„Régi szavak járnak vissza elsötétült lelkeinkbe, mint sötétben nagy szobákba utcáról behullott fények; | mit jelentenek? | hiába próbálunk rá emlékezni; | mit jelent az, hogy szeretni? | mit: kíván-

ni? és ölelni? | a homályban mindhiába kérdezzük az árnyakat.”

Helyesen:

„Régi szavak járnak vissza elsötétült lelkeinkbe, mint sötétben nagy szobákba utcáról behullott fények; | mit jelentenek? hiába próbálunk rá emlékezni; || mit jelent az, hogy szeretni? † mit: kívánni? † és ölelni? † a homályban mindhiába kérdezzük az árnyakat.”

A *Danaidák* zárójelzése, központozása kiválóan segíti a szöveg értelmezését:

Óriási karsu gyászfák ágaiat sohse rázzák: (minden águk egy-egy lélek, öngyilkos bús régi lélek, mely most néma fán tenyész;

érező, mégis öntudatlan nyújtja lombát mozdulatlan, mozdulatlan és sötéten, át a réten,

át a réten, hol a Léthe (mert e rét a Léthe réte) száz belémósott bűnöktől szennyes vízzel, elfelejtett ösbűnöktől szennyes vízzel körbe folyva nem enyész,

nem enyész, nem ér tengerbe, hanem hétszer körbe-körbe, vissza önmagába): ottan ötven asszony kárhözottan ötven óriás amphorába mindhiába, mindhiába tölti könnyét és vizét,

majd merítve, majd ürítve, mindhiába, mert az ötven bűvös edény tölthetetlen, mint a tenger önmagától megapad és elhúzódik, és az ötven bűnös asszony Léthe vizét alabastrom amphorákba mindörökre csak hiába tölti szét.

Ötven asszony, alabastrom testtel, ébenszínű hajjal érző, mégis öntudatlan öntögetve szakadatlan félig értett dalra kel,

ötven kárhözott bús asszony felvilágból lehozott és lelkeikbe visszajáró félig értett félelmeket fojtott hangon énekel:

Egy helyütt azonban megzavarja a helyes értelmet, ha az írásjelnél állunk meg, félreértést idéz elő, ha a vesszőnél tagoljuk a mondatot:

Ötven asszony, alabastrom testtel, ébenszínű hajjal érző, | mégis öntudatlan öntögetve | szakadatlan félig értett dalra kel,

Helyesen így értelmezendő és tagolandó ez a mondat:

Ötven asszony, alabastrom testtel, ébenszínű hajjal | érző, mégis öntudatlan | öntögetve | szakadatlan | félig értett dalra kel...

6.13. Azért közbeékelés esetén a gondolatjel és a zárójel használatának is vannak határai:

[...] Így szól a história. Egyike azoknak a történeteknek, amelyek a legendás ifjú – korai halála miatt az emlékezet ifjúnak tartja még – színésről mind a mai napig keringenek. Legendás színész volt (nemcsak az efféle históriák okán) – mondják, akik valaha is látták az életét jelentő deszkákon. S a legendákat ápolják azok is – az idő múltával ők egyre többen vannak, miközben fogynak azok, akik még ismerték

–, akik sohasem láthatták színpadon. (róna: *Volt egyszer egy színész.* MN.)

Ennyi – gondolatjellel jelzett közbeékelést már nem bír el az élőszo. A távolra szakadt részeket már ritmus és hangerő nem tudja összekötni.

Át kell fogalmazni a mondatokat:

[...] Így szól a história. Egyike azoknak a történeteknek, amelyek a legendás ifjú színésről mind a mai napig keringenek. Korai halála miatt az emlékezet ifjúnak tartja még. Legendás színész volt (nemcsak az efféle históriák okán) – mondják, akik valaha is látták az életét jelentő deszkákon. S a legendákat ápolják azok is, akik még sohasem láthatták színpadon. Az idő múltával ők egyre többen vannak, miközben fogynak azok, akik még ismerték. (róna: *Volt egyszer egy színész.* MN.)

7. A kétarcú szerkezetek. Az írásjeltől írásjelig való olvasás azért is veszélyes, mert megzavar(hat)ja a „kétarcú” szerkezetek helye értelmezését. Az írásjeltől írásjelig való olvasás ugyanis – említettem – egyfajta „biztonsági olvasás”, amely fűnyíróként „levágja” a kiemelkedő hangsúlyokat és dallamcsúcsokat, és eltünteteti a mondatok értelmi-szerkezeti tagolását.

Formája alapján ugyanis a kétarcú szószerkezet többféle mondatrész funkcióját is betöltheti a mondatban: pl. egy ragtalan (nominativusi) alakban előforduló szó vagy tulajdonnév elvileg egyaránt lehet a mondatban alany is, birtokos jelző is. Ebben a mondatban:

„Mi lett volna Petőfi nagyszerű örökségéből, melyet ma is félve emlegetünk, a népből, melynek az irodalmon át kellett volna harcba vonulnia?” (Ilyés: *Móricz Zsigmond*)

Zavart idézhet elő, ha a mondat első néhány szószerkezetét rosszul tagoljuk és kapcsoljuk, vagy éppen sehogyan sem tagoljuk, nem emelve ki semmit. Például így:

„Mi lett volna Petőfi | nagyszerű örökségéből, | melyet ma is emlegetünk...”

Egy ilyen tagolás (és a vele párosuló hangsúlyozás, hanglejtés) vagy éppen a tagolás és a kiemelő dallam hiánya következtében a mondatban birtokos jelzőként szereplő név (*Petőfi*) alany értelművé változik, és a hallgató úgy érzi, hogy az induló kérdés az iránt érdeklődik, mi történt volna Petőfi Sándorral. Egy ilyen indítás után a folytatást hallva megzavarodik, mert akkor jön rá, hogy a kérdés nem Petőfi sorsa iránt érdeklődik, hanem örökségének sorsa felől kíván tájékozódni. Azaz:

‘Mi lett volna Petőfi Sándornak az örökségéből, a népből.’

De ez az értelem sem „jön össze”, ha az írásjelek szerinti olvasás következtében a közbeékelődő mellékmondatot nem kezeljük közbevetésként:

„Mi lett volna Petőfi nagyszerű örökségéből, – melyet ma is félve emlegetünk, – a népből, melynek az irodalmon át kellett volna harcba vonulnia?”

Hibás tagolás és a kiemelő dallam hiánya miatt félreérthető a következő mondat:

„Petőfi Sándor ifjúsága éveiben mély érzékenységgel fogadta magába és ismerte meg kora és nemzete legalsóbb rétegeinek gondját, életkörülményeit; művészetét, gondolkodásmódját.” (Váci Mihály)

Ez a mondat világos értelmezéssel így hangzik:

„Petőfi Sándor | — ifjúsága éveiben — | mély érzékenységgel fogadta magába és ismerte meg |

Petőfi Sándor ifjúsága éveiben | mély érzékenységgel fogadta magába | és

is merte meg kora | és nemze^{te} legalsóbb rétegeinek | gondját, | életkörülményeit; | művészetét, | gondolkodásmódját.

it, művészetét, | gondolkodásmódját.

Ha a kötőszóig egybeolvassuk a mondatot, és a személynév (*Petőfi Sándor*) élhangsúlyos kimondása után nem tagolunk (szünettel vagy *szünetpótlóval*), és nem váltunk ritmust, a mondat alanya (*Petőfi Sándor*) birtokos jelzői értékűvé válik: átalakul egyetlen, többszörös birtokos jelzős szerkezetet tartalmazó időhatározói szószervezetté: ‘Petőfi Sándornak az ifjúsága éveiben’. Ez után a hallgató állítmányi szószervezetet vár. Ez be is következik, hiszen a mondat egy határozós bővítményű állítmányi résszel folytatódik: „mély érzékenységgel fogadta magába”. Most már csak az alany, legfeljebb a tárgy (ki, mit fogadott be) következhet(ne) a szokásos mondat-szerkesztési minták alapján. De újabb, az előzőtől szünettel elválasztott állítmány következik, amelyhez hozzá van csapva egy alanyeseti alakban álló névszó: „és ismerte meg kora...”. A hallgató várakozása kielégült, mert az egyes számú, harmadik személyű igealakokat egy nominativusi formában álló névszó követi (szünettel lezárva): Ez a mondatszerkesztési gyakorlat alapján csak az alany lehet, gondolja. Most már csak a tárgynak kell(ene) következnie, hiszen ezt jelezte a tárgyas ragozású állítmány; és a mondat hanglejtésének nem teljes lezárása is utalt arra, hogy a mondat-

lassabb | gyorsabb | közepes
alanyi rész | állítmányi rész
határozói bővítmény

Petőfi Sándor | ifjúsága éveiben | mély érzékenységgel fogadta magába

kora és nemzete | legalsóbb rétegeinek | gondját, | életkörülményeit; | művészetét, gondolkodásmódját.” (Váci Mihály)

Ezt a mondatot az ponttól pontig való „biztonsági olvasás” miatt így értelmezhetjük félre:

Petőfi Sándor ifjúsága éveiben | mély érzékenységgel fogadta magába | és ismerte meg | kora | és nemzete | legalsóbb rétegeinek | gondját, | életkörülményeit; | művészetét, gondolkodásmódját.” (Váci Mihály)

nek nincs vége. De újabb „alany” következik, és kötőszóval kapcsolva: „és nemzete”. Most már valóban csak a tárgy következhet: „legalsóbb rétegeinek gondját... (stb.)”. Egy más esetben pedig a *kora és nemzete* mélyre szálló hanglejtése a mondat befejezését is sugallja. A hallgató csak ezután döbben rá, hogy a szöveg megszólaltatója becsapta őt. Ti. a „legalsóbb rétegeinek” birtokos személyragja, az *-e-* egy birtokos jelzőt indukál (kinek, minek a legalsóbb rétegeiről van szó?). Ez azonban (látszólag) hiányzik a mondatból. A hallgatónak ezek után nincs más választása, meg kell fejtenie a mondat helyes értelmét, de most már visszafelé. Így jön rá, hogy amit az imént birtokos jelzőnek hitt, az valójában a mondat alanya (*Petőfi Sándor*), és amit alany(ok)nak vélt – a *kora és nemzete* –, az(ok) tulajdonképpen egy többszörös birtokviszonyban a birtokos jelző(k) szerepét tölti(k) be: ‘korának és nemzetének a legalsóbb rétegei’, illetve ‘legalsóbb rétegeinek gondját’ stb. Mindez elkerülhető lett volna a szószervezetek tisztább ritmikái tagolásával, erőteljesebb, pregnánsabb kapcsolásával. Persze ehhez „fel kellett volna rúgni” azt a kiejtési babonát, amely szerint az *és* kötőszó előtt szünetet kell tartani. A helyes megvalósítás így fest:

közepes
igei állítmányok

közepes tempójú, lassuló
 tárgyi rész (szerkezetes tárgy)
 | külső birtokosok | jelzős birtok+birtokos | birtok, szűkebb
 és ismerte meg | ^{ko}ra és ^{nem}zete ^{leg}alsóbb rétegeinek ^{gond}ját, ^életkörüli -
 értelemben vett tárgyak
 ményeit, ^{mű}vészetét, ^{gon}dolkodásmódját.

Persze némely esetben egyszerű szórendcsere is megszüntetheti a „kétarcúságot”. Pl. „*Petőfi Sándor ifjúsága éveiben* | mély érzékenységgel fogadta magába és ismerte meg | kora és nemzete | [↑] legalsóbb rétegeinek | gondját, [↑] életkörülményeit; [↑] művészetét, gondolkodásmódját.” (Váci Mihály). Szórendcserevel: *Ifjúsága éveiben | Petőfi Sándor* | mély érzékenységgel fogadta magába és ismerte meg | kora és nemzete | [↑] legalsóbb rétegeinek | gondját, [↑]

Láttató leírással:

„Petőfi Sándor – ifjúsága éveiben – mély érzékenységgel fogadta magába és ismerte meg kora és nemzete legalsóbb rétegeinek gondját, életkörülményeit; művészetét, gondolkodásmódját.” (Váci Mihály)

Vagy:

„Ifjúsága éveiben | Petőfi Sándor | mély érzékenységgel fogadta magába és ismerte meg | kora és nemzete legalsóbb rétegeinek gondját, életkörülményeit; művészetét, gondolkodásmódját.” (Váci Mihály)

8. ÖSSZEFOGLALÁS

Azt hiszem, a példákból világosan kitetszik, hogy írásjeleink tárházába (a pont, a vessző, a felkiáltójel és a kérdőjel mellé „vissza kell csempészni” a gondolatjel, a zárójel, a pontosvesszőt és az idézőjelnek az utóbbi időben nem szokott használatát .Fel kell szabadítani köziróinkat ezeknek a használatára.

Használatukkal azonban van néhány súlyos gond.

Egyrészt mindkét írásjelnek (a gondolatjelnek és a zárójelnek) a használata nagyfokú koncentrációt kíván az írótól. Azt, hogy már fogalmazás közben eldöntse: mi tartozik mondatának fő sodrába. Ameddig közbeékelésről, közbevetésről van szó, addig nincs is baj. De már gondot jelenthet egy (alárendeléses, mellékmondatos szerkesztésmódnál (lineáris mondat szerkesztés-módnál) annak eldöntése, hogy a mellékmondat a gondolat fősodrába tartozik-e, és ezért az alárendelt mellékmondat közlésértéke „egyenrangú-e” a főmondatéval, tehát a kapcsolatot vesszővel kell-e jelezni, vagy az alárendelt mellékmondat nem tartozik a mondandó fősodrába, azaz csak „mellékes” „kiegészítésnek” „tartalmilag” is alárendelt közlésnek tekinthető-e, tehát csak gondolat- vagy zárójelzés illeti meg.

A másik nagy gond: mindkét, sőt mindhárom írásjel használatához jó belső hallás és jó ritmusérzék is kell, mert csak ez alapján dönthetünk, mely közlésegyeséget kapcsoljuk-tagoljuk a fősodorhoz vesszővel vagy vesszők közé téve, és mely közlésegyeséget tesszük gondolat- vagy zárójel közé.

A harmadik gond, s ez a legnagyobb gond, hogy a gondolatjelnek és a zárójelnek a használata nem fogalmazható meg olyan grammatikai szabályokkal, mint az írásjelek közül a vesszőé, a ponté, a felkiáltó- és a kérdőjelé.

* * *

Figyelmükbe ajánljuk!

Adamikné Jászó Anna:

AZ OLVASÁS MÚLTJA ÉS JELENE

24 cm, 609 oldal, ára 3990 Ft

A tizenhatodik Kossuth-szónokverseny és retorikai konferencia krónikája

A 16. Országos Kossuth Lajos Szónokversenyt és Retorikai Konferenciát 2014. november 7-én és 8-án az ELTE Bölcsészettudományi Karának tanácstermében tartottuk meg az ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszéke, az ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, valamint a Rákóczi Szövetség rendezésében.

A rendezvényt Orlovsky Géza, az ELTE BTK dékánhelyettese nyitotta meg, majd Juhász Dezső professzor, a Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet igazgatója köszöntötte. A rendezvény elmúlt tizenöt évét Toma Kornélia, az Eszterházy Károly Főiskola docense *A retorikai tehetség gondozás másfél évtizedes múltja és jelene* című előadásában foglalta össze.

A konferencia témája a bemutató beszéd volt. Az alábbi előadások hangzottak el:

Kecskeméti Gábor egyetemi tanár, MTA Irodalomtudományi Intézet: *A laudáció és a vituperáció (a dicséret és a feddés) jelentősége a kora újkori irodalom- és eszmetörténetben*; Adamik Tamás professor emeritus, ELTE BTK: *Az uralkodó és a vallás – Augustus császár halálának 2000. évfordulója*; Illés Györgyi kommunikációs tanácsadó, egyetemi oktató, Színház- és Filmművészeti Egyetem: *Élő retorika – felkészítés a nyilvános szereplésre*.

A programot Bóna Judit, az ELTE Fonetikai Tanszékének adjunktusa konferálta. A konferencia – a többihez hasonlóan – hozzájárult retorikai tudásunk kiteljesítéséhez.

Idén is nagy volt a verseny iránt az érdeklődés: a határon innenről és túlról összesen 52 szónok jött el.

Az első napon a kötelező beszédek hallgatta meg a zsűri. A hatperces, előre elkészített beszéd témájával szolgáló mottót a versenyzők változatosan értelmezték. *„Ott van a haza, hol a haszon”* — *Biberach monológja* (Katona József: Bánk bán, első szakasz).

A második napon került sor a háromperces rögtönzésre. A versenyzők három csoportot alkottak, két-két téma közül kellett választaniuk, s pró vagy kontra érvelniük. A három témacsoport a következő volt:

I. csoport:

Szakkvélemény: „Étkezéssünk globális káosz.” Már nem is eszünk „magyarul”?
Festői flaska – Mona Lisa a borosüvegen?

II. csoport:

Magzatjövő – Szelfi a mama pocakjában?
Terjed a tetkó-r

III. csoport:

Milyen lenne ma Mátyás király áruhája?
Miért páváskodik az izompacsirta?

A verseny nyertesei:

- 1. Horváth Kristóf**, Eötvös József Gimnázium, Budapest
- 2. András Előd**, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Csíkszereda
- 3. Bíró Réka**, Baróti Szabó Dávid Technológiai Líceum, Barót

Közönségdíjas:

András Előd, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Csíkszereda

A zsűri különdíjasai:

Alberti Petra, Corvinus Egyetem, Budapest

Járai-Szabó Richárd, Benedek Elek Pedagógiai Líceum, Székelyudvarhely

Mónus Dóra, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász
Nagvistók Edit, Batsányi János Gimnázium, Szakképző Iskola és Kollégium, Csongrád
Pásztor-Kicsi Gergely, Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Újvidék
Rudisch Ferenc, Radnóti Miklós Kísérleti Gimnázium, Szeged

Különdíjasok:

A **Magyar Asszonyok Érdekszövetsége** Gulácsy Irén-émlékplakettje és oklevele a legjobb női szónokoknak:

Ádám Orsolya, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest

A **Rákóczi Szövetség** díja a legjobb határon túli versenyzőnek:

Debreczeni István, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet

A **Magyar Rádió** különdíjban részesítette a legszebben beszélő versenyzőt:

Tasnádi István, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet

A **Bárczi Géza Alapítvány** különdíjat adott az alábbi versenyzőknek a zárt *ë* hang megőrzéséért és szép beszédéért:

Ádám Anita, Bél Mátyás Tudományegyetem, Besztercebánya

András Előd, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Csíkszereda

Bíró Réka, Baróti Szabó Dávid Líceum, Barót

László Olivér, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Csíkszereda

Tófalvi Beáta, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár

A Hangadók Közhasznú Alapítvány a **Leghumorosabb szónok díjaként** a Pannonhalmi Zsuzsa keramikumművész által készített plakettet adományozta az alábbi versenyzőnek:

Dudás Tamás, Nyíregyházi Főiskola

A **Tinta Kiadó** díját a leggazdagabb szókincsű versenyzőnek:

Horváth Kristóf, Eötvös József Gimnázium, Budapest

A **Chronos Kiadó** díja a legjobb szerkezetű beszédet mondónak:

Nagvistók Edit, Batsányi János Gimnázium, Szakképző Iskola és Kollégium, Csongrád

A **Kossuth Szövetség** díja a leghatásosabb beszédet mondónak:

Tóth Marko, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Az eredményhirdetésen a díjakat a zsűri elnöke, Koltói Ádám és a zsűri tagjai adták át. A zsűri elnöke minden versenyzőről rövid, szóbeli értékelést mondott. A szónokok a jutalom, illetve a díj átvétele után bemutatkoztak, és felkészítő tanáruk nevét is megmondták. Hagyományaink szerint minden résztvevő és felkészítő tanár kapott oklevelet és könyvjutalmat.

Köszönettel tartozunk a felkészítő tanároknak, és szeretnénk megköszönni a 15. kötetbe írt értékes elemzéseket is.

A zsűri nagy figyelmet igénylő feladatát idén Horváth Zsuzsanna, az OFI tudományos főmunkatársa, Illés Györgyi, kommunikációs tanácsadó, egyetemi oktató, Gavlik István, a Kossuth Szövetség tiszteletbeli elnöke, Gonda Attila, az ELTE PhD-hallgatója, Koltói Ádám főiskolai tanár, a zsűri elnöke látta el. A zsűri titkára Bóna Judit, az ELTE BTK Fonetikai Tanszékének adjunktusa, valamint az ELTE BTK PhD-hallgatói: Pölcz Ádám volt versenyző és Tóth M. Zsombor, középiskolai tanár látta el.

A rendezvényt, az ELTE BTK és a Rákóczi Szövetség támogatta. Idén ismét ők biztosították a szállást a határon túli versenyzőknek és tanárainknak. A könyvjutalmakról több kiadó gondoskodott. Ezúton is szeretnénk köszönetünket kifejezni.

A tizenhatodik verseny zajlott le, ismét nagy sikerrel. Mindez nem valósulhatott volna meg az ELTE BTK munkatársainak, a hallgatók önfeláldozó segítségével nélkül.

Az ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, a Mai Magyar Nyelvi Tanszékének és a Rákóczi Szövetség nevében:

Dr. Raátz Judit
a verseny szervezője

H. Tóth István

Gyakorlatok gyűjteménye a légzéstechnika fejlesztéséhez

Az előkészületekhez

A *Magyaritanítás* című elektronikus szakmai folyóirat 2014. évi 3. lapszámában a „Dolgunk-e még a beszéd tanítása?” című dolgozatomban hosszabban foglalkoztam a légzéstechnika szakmai vonatkozású kérdéseivel. Itt és most is a légzéstechnikával összefüggő alapvetést hangsúlyozom, változatlanul erősítve, újra hangsúlyozva ennek a megkerülhetetlen jelentőségét, fontosságát.

Tudatosítania szükséges önmagában minden tanítónak és magyaritanárnak: a kiejtés tanítását sosem öncélúan, díszpitykeként alkalmazva kell szem előtt tartani, hanem valamennyi, a magyar nyelv és irodalom tantárgycsoport körébe tartozó órán folyamatosan végzendő tevékenységként hasznos, érdemes végezteni – egyszerűen így van értelme ennek a dolgnak.

Nyomatékol ideteszem, amit régóta vallok, hogy a kiejtéstani közvetett helyesírás-tanítás is egyben, vagyis felbecsülhetetlen hozadéka van a tanulóknak, a diákok emberminőségének a szempontjából is.

A *beszédlégzés helyes módja a vegyes mélylégzés*, amit kombinált légzésnek vagy rekeszlégzésnek is nevezhetünk. Ezt kell jól megtanítanunk növendékeinkkel!

Nem mást, mint a *hasi-rekesz légzésmódot* nevezünk *vegyes, azaz kombinált mélylégzésnek*, mert a mellüreg alsó részében elhelyezkedő rekesz-, has- és bordaközi izmok vesznek részt a légzésben, vagyis a tüdő, a hörgők és a légcső passzívak. A helyes légzőgyakorlatban elfogadott vegyes mélylégzés a rekesz-, has-, valamint alsó bordaközi izmok összehangolt működésének eredménye, továbbá az alap- és pótlevegővétel technikájának az elsajátítása.

Bővíthető, formálható példatár

A továbbiakban olyan gyakorlatsorokat nyújtok át, amelyek a 10–14 évesek magyarórái szerves, elhagyhatatlan, megkerülhetetlen tartozékának tekintendők. Annál is inkább, mert nemcsak a tanóráink kezdeti pillanataiban, perceiben – amolyan tanóraközi szünetben felgyűlt feszültségek levezetéséül – iktatjuk be a légzéstechnika kondicionálását, hanem ezt a tevékenységfajtát magyaróráink valamennyi helyzetében alkalmazhatók, megvalósíthatók teendőnként realizáljuk.

Ismerkedjünk meg a következő, a légzéstechnikát erősítő gyakorlatfajtákkal!

1. Játsszatok haranggal! Hangoztassátok: *bimm-bamm-bimm-bamm*.
 - a) Kilégzéssel hosszan.
 - b) Belégzés némán – orron át.
2. Játékos, ugyanakkor hasznos ötletek a légzéstechnika fejlesztésére:

- a) tollpihe fújása;
- b) kerek (henger alakú) és szögletes ceruza fújása;
- c) Gyertyafújás.

3. Készüljétek légzőgyakorlat végzésére!

- a) Szívjátok be a levegőt 6 másodpercig, tartásotok vissza 4 másodpercig! A kilégzés kezdetét éppúgy jelzem a kezemmel, mint a belégzés és a visszatartás idejét.

- b) Mondjátok ezeket a szavakat a levegő kifújásakor széles ajakmozgással, közepes hangerővel!

- A) játék, család, erkély, postás, pettyes;
- B) harag, ígéret, gurít, létra, fallabda;
- C) kirándulás, sokadalom, kerékpár, telefonkönyv, falitérkép;
- D) metszőolló, dajkarím, bordásfal, tulajdonnév, hátizsákszíneg

4. Végezzétek el a légzőgyakorlatot a következő utasítások alapján, a jelzéseim figyelembe vételével, a gyakorolt testtartással!

- a) Szívjátok be a levegőt 6 másodpercig, majd tartásotok vissza 4 másodpercig!

- b) Olvassátok kilégzéskor egy levegővétellel középhangerőn a következő személynéveket, illetőleg földrajzi neveket!

- A) Ágnes, József, Bandi, Zsóka, Bözsi;
- B) Mártonka, Andráska, Gergő, Mónika, Viola;
- C) Ferkó, Kata, Anna, Piroska, Rozália;
- D) Mecsek, Villányi-hegység, Bakony, Vértes, Gerecse;
- E) Dunazug-hegység, Börzsöny, Cserhát, Mátra, Bükk;
- F) Cserhát, Nyírség, Somogy megye, Zempléni-hegység, Duna–Tisza köze

5. Készüljétek fel a légzőgyakorlatra, majd figyeljétek és kövessétek a jelzéseimet!

- a) Tartson a levegő beszívása 6 másodpercig, a visszatartása 4 másodpercig!

- b) Mondjátok kilégzéskor halkan, széles ajakmozgással ezeket a szószerveket, illetőleg szóláshasonlatokat!

- A) bölcs bagoly, dalos kakukk, igazságos Mátyás, délceg paripa, szelíd bárány;
- B) büszke legény, icipici manócskák, gömbölyű hógolyó, sárga tulipán, a nagyobbik lányok;
- C) éles tekintet, hangos szó, hatalmas testű, jókedvű legények, körömágyapoló lakk;
- D) Szelíd, mint a galamb. Ravasz, mint a róka. Gyáva, mint a nyúl. Férge, mint a mókus. Ritka, mint a fehér holló.

E) Piros, mint a paprika. Éhes, mint a farkas. Lassú, mint a csiga. Fehér, mint a fal. Ártatlan, mint a ma született bárány.

6. Gyakoroljátok az alaplevegő- és a pótlevegővétel kombinációit úgy, hogy olvassátok fel középhangerőn az olvasókönyvetek / irodalomkönyvetek tartalomjegyzékében található magyar személyneveket!

A) A kályhába meleget,
sok-sok vidám gyereket!
Megérdemelt kenyeret,
pénzzel rakott szekeret!
(Tóthárpád Ferenc: *Kívánok hát*)

B) Száll a köd, száll.
Tejfehér.
Eltűnik
A ház,

C) Csin-csin, csin-csin-csere-rere,
szólnak a kékfejú széncinkék.
Cseréljük: szív-csere-bere,
cinkeszívvel én is víg lennék.
Tél van, a télnek gyomra van,
s én borzasabb vagyok nálatok.
Ti összebújtok boldogan,
a kazal aranyos házatok.

(Nagy László: *Borzasan*)

8. Álljatok fel, készüljétek légzőgyakorlat végzésére! A ki- és belégzés kezdetét, valamint a visszatartás idejét a kezemmel jelzem.

a) Szívjátok be 5 másodpercig a levegőt, majd tartásotok vissza 4 másodpercig!

b) Ejtsétek tisztán kilégzéskor a következő hangokat, szavakat, kifejezéseket, illetőleg nyelvyötröket, valamint verset!

A) x, dz, dzs, q, dzs, x, dz, q, dzs, x, q, dz;

E) Hóvilág, holdvilág! Alszik még a hóvirág!	Félőles, méteres paplan alatt aluszik.

9. Készüljétek fel a következő légzőgyakorlat elvégzésére!

a) Tartson a levegő beszívása, majd visszatartása 6, illetőleg 4 másodpercig! A ki- és belégzés, valamint visszatartás idejét a szokásos módon jelzem.

b) Ejtsétek kilégzéskor középhangerővel ezeket a szavakat, szó szerkezeteket, mondókákat!

A) betlehemezés, karácsony, ólomöntés, házszentelés, vízkereszt;

B) Márton-nap, András-nap, Miklós-nap, Luca-nap, Szent Gergely napja;

10. Olvassátok fel a következő verset!

7. Álljatok fel, készüljétek légzőgyakorlat végzésére! A ki- és belégzés kezdetét, valamint a visszatartás idejét a kezemmel jelzem.

a) Szívjátok be a levegőt 5 másodpercig, majd 4 másodpercig tartásotok vissza!

b) Mondjátok kilégzéskor ezeket a versrészleteket! Ejtsétek a szavakat helyes időtartammal és hangsúllyal!

A tér,
Erdő,
Mező,
Madarak,
A lámpákról
A kalap,
A kertből a kutyától – Fickó kutyánk nincs sehol!

(Osvát Erzsébet: *Hová tűnt a ház, a tér?*)

D) Szerelmes a nád a szélbe,
Hajnalka az estikébe,
nyírfűbe a nyírfalányka,
boroszlán a boglárkába,
április a májusokba,
május is a júniusba,
s mire a telihold feljő,
bakfislányok orcájáról
leolvad a szeplő.

(Farkas Árpád: *Szerelmes*)

B) furulya, seprű, káposzta, paprika, fokhagyma;

C) szentelt gyertya, piros szalag, láncos bot, tollas kalap, szentelt víz;

D) Két pék két kék képet tép szét. Mit sütsz kis sücs? Sós húst sütsz, kis sücs? Sárga bögre, görbe bögre. Nem minden fajta szarka farka tolla tarka, csak a tarka fajta szarka farka tolla tarka. A csetneki csikós itat a Tiszán, sárga cserépcsendő cseng a csetneki csikós csikaja nyakán.

Számoljuk ki,
hányat kell még
aludnia tavaszig!!!
(Kányádi Sándor:
Hóvilág, holdvilág)

C) Varrok, varrok, varrok.

Mit varrsz, mit varrsz, mit varrsz?

Papucsot-csot-csot-csot-csot-csot.

Kinek-nek-nek-nek-nek?

Urraknak-nak-nak-nak-nak. (Bodroghalom)

D) Katicabogárka,

Repülj fel az égbé,

Mondd meg Istenkének,

Nyissa ki a meleget,

Zárja el a hideget! (Felsőberekci)

a) Először egy levegővétellel egy mondatot.

b) Egy alapevegővel három mondatot, majd pótlevegő vétele után a negyedik mondatot is.

c) Végül egy alapevegővel mind a négy mondatot.

Búth Emília: Tárt karokkal

A szürkességnek vége,
csak álom volt a tél.
Szirmot borzong a reggel,
a kert inget cserél.

A színek visszatérnek.
A nap begye piros,
fűben hempereghetsz,
és semmi nem tilos.

Kitárt karokkal nézlek,
s moccanni sem tudok,
sorok közt botladozva,
mégis veled vagyok.

11. Úgy mondjátok egy alapevegővel ezt a mondkát, hogy a második sor végén vegyetek pótlevegőt!

Jákobnak volt hat fia,
Mind a hat csizmadia,
Simi, Samu, Sámuel,
Dini, Dani, Dániel.

12. Álljatok fel, készüljétek légzőgyakorlat végzésére! Az ismert módon adom meg a kilégzéssel, a belégzéssel és a visszatartással kapcsolatos jeleket.

a) Szívjátok be a levegőt 6 másodpercig, majd tartsátok vissza 4 másodpercig!

b) Olvassátok fel kilégzéskor középhangerőn, a beszédhangjaitok időtartamát pontosan megtartva a kijelölt idézeteket!

A) Felhők szélén
kandikál kikelet,
nap-szelekkel
fűjjad szerte a telet!

(Lukács Ottó: *Tavaszcseré*)

B) Selyemszálú
fű tövében
százezer kis
nap a réten.
Virít sárgán és nevet.
Mit gondoltok,
mi lehet?

(Horváth István: *Száz meg száz kis napocska*)

C) Kis bárányom, be-e-e,
engedj engem beee!
Meglacsollak kölnivízzel,
jóllakatlak málnaízzel,
nincs annál jobb eledel,
rétre futok veled el.

Madár ül a tojáson,
harang kondul faágon!
(Ágai Ágnes: *Húsvéti hívogató*)

13. Gyakoroljátok a beszédlevegőt és a beszédhangképzést ezeknek a találósoknak, népi meteorológiai mondásoknak és mondkáknak a felhasználásával!

a) Zöld burokba' születtem. Mikor aztán nagy lettem, a zöld burok kifeslett, és az úrfi leesett. (<i>dió</i>)	b) Vigyázz rá, mert nagyon ra- vasz, hamar becsap, ő a ... (<i>tavas</i>)	c) Mindent lemos szappan nél- kül, tőle erdő, mező zöldül. (<i>eső</i>)
d) Ősszel messze elrepülök, tavasszal meg visszajövök. Szeretem a melegt és a pólás gyereket. (<i>golya</i>)	e) Sárból rakott vár a házam, reggel, délben, este látom. Gazdájának háta bársony, farka villa, hasa vászon. (<i>fecske</i>)	f) Elment a madárka, üres a kalitka. Azt üzente vissza, visszajön tavaszra.
g) Ha a vadludak délre húznak, közeleg a tél., Szent Mihály-nap után egy icce víz, két icce sár., Szent Mihály napja után harapófóval sem lehet kihúzni a fület., Aki Szent Mihály-nap után gatyába öltözik, attól nem kell tanácsot kérni.		

14. Úgy olvassátok fel a következő, időjárással összefüggő találósokat, hogy vegyétek figyelembe a következő szempontokat!

a) Gazdálkodjatok az alapevegővel!
b) Tervezzétek meg, hogy hol vesztek pótlevegőt!

A) Se oldala, se feneke,
mégis megáll a víz benne. (*felhő*)
B) Finom legény vagyok:
tű fokán átbúvok;

de ha aztán megharagszom,
tenger vizét megszalasztom,
fát többől kicsavarok.
Ugyan bizony mi vagyok? (*szél*)

C) Hágcsón hágtam,
lépcsőn léptem,
aranygyűrűm elvesztettem.
Nap felkapta,
Holdnak adta,
csillag az ujjára dugta. (*harmat*)

15. Készítsétek elő felolvasásra ezt a verset! Tervezzétek meg a levegővételek helyét!

Weinrauch Katalin: Téli kép

Narancssárga, álmos nap
hideg sugara
fennakadt egy dermedt fa
kopár ágára.

Havas, fehér hómezőn
fekete árnyak:
kesze-kusza vonalak
erdőt mintáznak.

Toronyházak ablaka
tükör a napnak:
parázsszemű óriások
körben ámulnak.

A sok vörös üvegszem
hunyorogva néz:
ecset nélkül fest a Nap,
sugara a kéz!

16. Tervezték meg a következő szövegek felolvasását! Legyenek ezek a szempontjaitok!

- a) Gazdálkodjatok helyesen az alapevegővel!
b) Ott vegyetek pótlevegőt, ahol a szünettartással

gondolatot vagy érzelmet fogtok hangsúlyozni!

- c) Figyeljétek a beszédhangok pontos időtartamára!
d) Olvassátok rugalmas szómozgással a kijelölt verset!

A) Kányádi Sándor: *Kelj föl, nap!*

Ébredj, sugaras nap,
kelj föl aranyos nap:
hóvirág, ibolya
mutatkoznak.

Zsendülő határra,
rügyegető ágra,
süss fel, aranyos nap,
a világra.

Kelj föl, aranyos nap,
ragyogj, sugaras nap,
édesanyám arcát
simogassad.

B) *Ismerkedjétek a szerednyei várral!*

Ungvár és Munkács között féluton, szőlővel beültetett dombok között található a szerednyei várrom. A várat a kárpátaljai magyarok Dobó István váraként tartják számon, és a hős kapitánynak kijáró tisztelettel tekintenek a romokra.

A néphagyomány úgy tartja, hogy a várat alagút kötötte össze azzal a pincével, melyet Dobó István fiai:

Ferenc, István és Domokos török hadifoglyokkal vájattak a 16. század második felében. A török pincét védőfallal és árokkal erősítették meg. A nyolc részből álló, 5800 m² középkori pincerendszer ma is megtekinthető. Falán latin nyelvű emléktábla őrzi a Dobó fiúk emlékét.

Ha arra jártok, jusson eszetekbe az omladozó falak láttán a dicső egri várkapitány, Dobó István emléke!

17. Olvassátok fel széles ajakmozgással a kijelölt növényleírást!

- a) Vegyetek alapevegőt az első mondat előtt, ezután pedig pótlevegőt a negyedik és a hatodik mondatéig elött!

Erdei nebánsvirág

Ezt a virágot árnyas erdőkben, ligetekben találhatjuk. Gyökerei, melyeket alig ereszt a földbe, és bütykös szára átterszőek. A száron hosszúkás, fogazott levelek

helyezkednek el. Alattuk lehet látni a sarkantyús, finom kocsányon ülő sárga virágait. Érett termése, ha csak hozzáérnek, máris szétpattan. Több rokonával kertekben találkozhatunk.

- a) Indítsátok alapevegővel a felolvasást, majd vegyetek pótlevegőt a harmadik, a hatodik és a nyolcadik mondatéig elött!

A kökény

Ezzel az ágas-bogas cserjével legelőn, erdőszélen, tisztások peremén egyaránt találkozhatunk.

Fás szárai a gyökér fölött elágaznak. Hajtásai kemény, hegyes tövisekké alakultak. Levelei kicsik, fino-

man fogazottak, olyanok, mint a szilvafélé. Fehér színű virágai kora tavasszal nyílnak. Az apró illatos kelyheket a rovarok porozzák be. Érett termése kék, íze fanyar.

Ha megcsípi a dér, finom csemege a kökény.

18. Ismerjétek meg az ökörszemről szóló leírást!

- a) Indítsátok alapevegővel a felolvasást!
b) Kövesse az első bekezdést a pótlevegővétel!
c) Tartsatok hosszabb szünetet a harmadik bekezdés előtt, majd vegyetek alapevegőt!
d) Vegyetek pótlevegőt a negyedik bekezdés felol-

vasása előtt!

- e) Tartsatok ismét hosszabb szünetet az ötödik bekezdés előtt, ekkor vegyetek alapevegőt!

- f) Úgy olvassátok fel a szemelvényt, hogy tervezétek meg magatoknak a levegővételi helyeket!

Az ökörszem

Sokan úgy tudják, hogy Európában az ökörszem a legkisebb madár. Pedig nem így van. A királyka kisebb az ökörszemnél.

Persze, azért az ökörszem is nagyon kicsi. Rövidke farka miatt még apróbbnak látszik. Ha mérlegre ültetnénk, a mutató 6–10 gramm között ingadozna.

Ezt a barna tollú kicsiny madarat lehetetlen más-sal összetéveszteni. Feltartott farokkal bujkál a sűrűben, de szinte percenként előbukkan. Figyel, körülkém-

lel, azután ismét eltűnik a bokorágak között.

A költési időszakban az ökörszemek az erdőben élnek. Ilyenkor nem könnyű rájuk bukkanni. Annál gyakrabban találkozhatunk velük télen, amikor a hímek egyre gyakrabban énekelnek.

Az ökörszem hangos, csengő éneke meghazudtolja apró természetét, s ezzel árulja el magát a legkönnyebben a költés idején.

Befejezésül

Az itt közölt szövegekkel a memoriterek körét is bővíthetjük. Felhasználhatjuk ezeknek a példának jelentős részét a népismeret tanításakor is.

Kétségtelenül akkor tesszük a legeredményesebb lépéseket a helyesejtési és a helyesírási készségek együttes gondozása érdekében, ha sosem csak az egyik, vagy csak a másik fejlesztendő területre figyelünk, hanem mindig közös, azaz összetartozandó

ügynek tartjuk őket, és ekként járunk el a tanítási gyakorlatunkban is.

És még valamit...

A helyesejtés gondozásáért a tantestület valamennyi tagja egyformán felelős pedagógus, mert nincs, és nem lehet kivétel senki ennek a feladatnak teljesítését illetően.

Édes anyanyelvünk

Az „Édes anyanyelvünk” nyelvhasználati verseny 2014. évi döntőjén a bírálóbizottság – helyezési sorrend megállapítása nélkül – a következő versenyzőknek ítélte oda Sátoraljaújhely város plakettjét, valamint 10 000-10 000 Ft pénzdíjazatot. A díjakat Szamosvölgyi Péter polgármester adta át.

Versenyző neve	Iskolája	Felkészítő tanára
Bodza Ádám András	Nádasdy Tamás Műszaki, Közgazdasági Informatikai Szakközépiskola, Csepreg	Musatits Györgyi
Boros Norbert	Belvárosi I. István Középiskola, Székesfehérvár	Tóth Erzsébet
Buzás Boglárka	Révai Miklós Gimnázium, Győr	Dr. Juhász Attila
Csontos Gábor Márk	Garay János Gimnázium, Szekszárd	Bosnyák Eszter
Gajdár Tamás	Puskás Tivadar Távközlési Technikum, Budapest	Karnerr Judit
Ghyczy András	Veres Pálné Gimnázium, Budapest	Bardi Mária
Győrvári Noémi	Szent István Közgazdasági Szakközépiskola, Budapest	Baranyai Andrea
Hellinger Ákos	Fazekas Mihály Fővárosi Gyakorlóiskola és Gimnázium, Budapest	Turcsányi Márta
Horváth Dávid	Kossuth Lajos Gimn., Budapest	Hargitai Gergely
Horváth Vivien	Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr	Szívósné Vásárhelyi Zsuzsanna
Jászai Adél	Dráva Völgye Középiskola, Barcs	Tornai Katalin
Kocsi Ádám	Fazekas Mihály Fővárosi Gyakorlóiskola és Gimnázium, Budapest <i>A versenyző meghívást kapott a budapesti Kossuth Szónokversenyre</i>	Turcsányi Márta
Márton Andrea Blanka	Bókay János Szakközépiskola, Budapest	Adonyi Judit
Nagyistók Edit	Batsányi János Gimn. és Szakközépiskola, Csongrád <i>A versenyző meghívást kapott a budapesti Kossuth Szónokversenyre</i>	Kissné Kocsis Mariann
Narancsik Vince	Pattantyús Ábrahám Géza Ipari Szakközépiskola, Győr	Béres Márta
Polán Anna	Széchenyi István Gimnázium, Sopron	Holpár Gabriella
Répási Bálint	Szent István Gimnázium, Budapest	Bóka Gábor
Rucska Ferenc	Eötvös József Gimnázium, Tata	Czina Lászlóné
Rudisch Ferenc Martin	Radnóti Miklós Kísérleti Gimnázium, Szeged <i>A versenyző meghívást kapott a budapesti Kossuth Szónokversenyre</i>	Gortva Tamás
Saufert Eszter	Gárdonyi Géza Ciszterci Gimnázium és Szakközépiskola, Eger	Dr. Szabó Zsuzsanna
Szóke Dorina	Szilády Áron Gimnázium, Celldömölk	Tóthné Bali Krisztina és Horváth Sarolta
Végh Viviána Anna	Horváth Boldizsár Közgazdasági és Informatikai Szakközépiskola, Szombathely	Fábián Éva
Wintermans Monika	Szent Mór Iskolaközpont, Pécs	Bayer Ildikó
Zsigmond Előd	Református Kollégium, Kolozsvár	Rácz Melinda

Közi: Kováts Dániel

ÉRTÉKES ÉS SZÉP KÖNYVEK!

TREZOR KIADÓ

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: 363-0276 * E-mail: trezorkiado@t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Az alábbi könyvek megrendelhetők levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve hétfőtől péntekig 9–16 óra között (előzetes telefonreagyztetés alapján) személyesen is megvásárolhatók a fenti címen.

A MAGYAR NYELV KÖNYVE

Szerkesztette: A. Jászó Anna

24 cm, 824 oldal, ára 3780 Ft

ÚJ UTAK AZ ANYANYELVI NEVELÉSBEN ÉS A PEDAGÓGUSKÉPZÉSBEN (Tanulmányok)

24 cm, 172 oldal, ára 2415 Ft

A SZÓKÉPEK ÉS A SZÓNOKI BESZÉD

Retorikai tanulmányok és a 6. Kossuth-szónokverseny anyaga.

24 cm, 284 oldal, ára 2520 Ft

Demeter Katalin: ÉRTÉKŐRZÉS (Tanulmányok)

20 cm, 192 oldal, ára 2520 Ft

Hegedüs Géza: VILÁGIRODALMI ARCKÉPCSARNOK I-II.

200 külföldi író portréja Homérosztól Dürrenmattig.

Két kötet, 24 cm, 764 oldal, ára kötve, védőborítóval 1562 Ft

Hegedüs Géza: AZ EURÓPAI GONDOLKODÁS ÉVEZREDEI

24 cm, 288 oldal, ára kötve, védőborítóval 625 Ft

Hegedüs Géza: A SZÉPIRODALOM MŰFAJAI

24 cm, 168 oldal, ára kötve, védőborítóval 750 Ft

Marshall McLuhan: A GUTENBERG-GALAXIS

A tipográfiai ember létrejötte

24 cm, 332 oldal, ára kötve, védőborítóval 3920 Ft

L. Sz. Vigotszkij: GONDOLKODÁS ÉS BESZÉD

24 cm, 420 oldal, ára kötve, védőborítóval 2900 Ft

Hegedüs Géza: A HALHATATLAN HAMISJÁTÉKOS

Színes, szórakoztató, rövid művelődéstörténeti írások. 21 cm, 152 oldal, ára 448 Ft

Benczik Vilmos: JEL, HANG, ÍRÁS

Adalékok a nyelv medialitásának kérdéséhez

24 cm, 287 oldal, ára 2310 Ft

Benczik Vilmos: NYELV, ÍRÁS, IRODALOM

kommunikációelméleti megközelítésben

24 cm, 332 oldal, ára 2240 Ft

CS. NAGY-TANKÖNYVCSALÁD: elsőtől nyolcadikig... és tovább!

TREZOR KIADÓ, 1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: 363-0276

E-mail: trezorkiado@t-online.hu * Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

A könyvek megrendelhetők postai szállításra levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve előzetes telefonos egyeztetés alapján személyesen megvásárolhatók a fenti címen.